magazin istoric

SERIE NOUĂ — SEPTEMBRIE 1995

ПАРАСКИВА

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 9 (342)
septembrie 1995

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70109, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, (responsabil de număr), Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oprèiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric, Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Dorinţa folosului obştesc: Gh. Asachi 2
1957. Adevărul despre moartea lui Grigore Preoteasa: M. Chiriţoiu 3
1946. Demolarea spitalului Colţea? Ioan Lăcustă 6
În Bucureşti, acum 50 ani 10
Comunismul românesc = frica tradiţională de Rusia: Mihai Retegan 14
Din Moscova, Grigore Gafencu raportează 16
Armand Călinescu — ultimele zile: Alexandru Retevoescu 23
Istoria ca viaţă: Gh. Barbul, Mariana Conovici, Marian Ştefan 27
O viaţă închinată Băncii Naţionale: Costin Kiriţescu 33
Al. Rosetti inedit: I. Lăcustă, Gh. Rosetti, Horia Cosma, Radu Varia 38
Din luminile tiparului bucureştean: Corneliu Ionescu 46
Corespondenţă Nichifor Crainic — A.C. Cuza 49
Prietenia Ion Ghica — David Urquhart: Valeriu Stan 52
Valul din Moldova de Jos: Radu Vulpe 56
Evreii în ţările române: Constantin Rezachevici 59
Femeia — între dorinţă şi realitate: Emilena Tatu 63
Garibaldi — cum s-a născut legenda: Gilles Pécout, Mirela Murgescu 67
1943. S.S.I. informează: Dumitru Popescu 71
Aksum — un regat creştin în nord-estul Africii: F. Dufray 73
Lawrence al Arabiei, spionul romantic: Florentina Dolghin 75
Nobilimi europene: Mihail Dimitrie Sturdza 80
Războiul din Pacific — microcalendar: Florentina Dolghin 85
• **Cărţi sosite la redacţie... 22** • **Istoria şi şcoala... 92**
• **Rebus istoric... 94** • **Dialog cu cititorii... 95**

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

GH. ASACHI

Dorința folosului obștesc

Ne mândrim a purta pe străin prin politia [orașul] noastră, a-i arăta zidirile cele mărețe, mănastirile, bisericile, spitalurile și școalele și a-i zice: Aceste s-au zidit din facerea de bine a strămoșilor.

Pe fiii noștri îi aducem înaintea icoanei și a statuei a vreunui bărbat mare și sufletul nostru se înalță în mândrie istorisind faptele și viața celor mai nainte de noi zicând: Nobilul acele pentru patrie au pătimit moarte în câmpul bătăliei, celălalt au murit pentru păstrarea credinței și a relighiei noastre; aici un altul care au cuprins cele întâi posturi ale patriei și au murit în sărăcie, pentru că toate le hărăzea spre binele concetățenilor săi; iată un altul, carele jertfea averile și plăcerile sale, sîrguindu-să ziua și noaptea a revărsa o lucrare asupra patriei, prin științe sau prin descoperiri folositoare.

Auziți glasul popoarelor, ele vestesc toată lauda vechimei, cu mândrie numără faptele eroice ale zilelor trecute, ele cântă în versuri mărirea și puterea strămoșilor și nici o nație în privirea strălucirei vechimei nu vrea să fie a doua cu rangul.

Ce fel au fost oamenii cei vechi pre carii lăudăm cu atâta entuziasm? Oare prin ce mijloace le-au fost cu putință a face așa lucruri mari? Oare bărbații acei mari fost-au de o viță mai nobilă decât a noastră? Nu avea ei carne și sânge ca și noi? Ei cu adevărat încă au fost neputincioși și muritori ca și noi, și totuși noi astăzi întru uimirea noastră trebuie să ne

mirăm de faptele și virtuțile lor cele mari și eroice!

Fost-au ei doară mai înavuțiți decât noi de au putut urzi atâtea fapte plăcute lui Dumnezeu: mănăstiri, case de adăpost și dăruiri înavuțite pentru săraci, bolnavi, orfani și școale? Nicidecum: și în zilele noastre trăiesc mulți înavuțiți și totuși nu ne învrednicim a vede din partea lor niscaiva fundații în folosul obștilor, a vreunei politii sau a țărei.

Oare strămoșii noștri erau mai înțelepți, mai pătrunzători și mai învățați decât ce suntem noi astăzi? Nicidecum, pentru că științele epohei de astăzi au întrecut cu foarte multe grade pe acele a vechimei. Poate că oamenii veacurilor trecute aveau mai mare plecare către relighie și virtute decât noi? De la începutul lumei, iară mai ales de la întemeierea relighiei cei adevărate, oamenii erau deopotrivă însuflețiți de evlavie către relighie și de iubire către virtute, deși este știut că nu toți se află tot în acel grad de cultură; cu adevărat este netăgăduit lucru că strămoșii noștri ne-au întrecut cu acea singură virtute ce se cere la sprijinirea și înflorirea folosului obștesc, a relighiei, a cetățenilor și a patriei, cu acea virtute, zic, prin care tot insul se sârguie mai mult pentru familia sa decât pentru persoana sa mai mult pentru obștia sa decât pentru familia sa, și, în sfârșit, mai mult pentru binele public a patriei întregi, decât pentru acela al obștei sale...

Dorința deci de a ne puté face folositori concetățenilor noștri să ne fie pururea ca un luceafăr călăuz prin întunericul vieței; împlinirea acestei îndatoriri poruncită de relighie și pilduită de toți filozofii cei adevărați și de toți bărbații cei mari va întemeia și va spori binele statului public și al familiilor noastre și ne va mângâia în minutele din urmă ale vieții, cu încredere că aici pre pământ nu am trăit în zadar.

(Fragment dintr-un articol publicat în Albina românească *din 28 februarie 1843)*

Mistere elucidate

4 NOIEMBRIE 1957.

ADEVĂRUL DESPRE MOARTEA LUI GRIGORE PREOTEASA PE AEROPORTUL VNUKOVO

M. CHIRIȚOIU

Împlinirea a 40 ani de la declanșarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (cum era denumită în epocă revoluția bolșevică din octombrie-noiembrie 1917) a fost marcată la Moscova de festivități deosebite. Au participat șefi de partide comuniste din țările dominate de U.R.S.S., din alte state, precum și oaspeți din lumea întreagă.

Din România, delegația care urma să aducă omagiul comuniștilor români Revoluției din octombrie ar fi trebuit să-l aibă în frunte pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, primul secretar al C.C. al P.M.R. Un comunicat radio difuzat în seara zilei de 4 noiembrie, și reprodus apoi în *Scânteia* din ziua următoare, îi înștiința însă pe români că liderul comunist nu s-a dus la Moscova, fiind „suferind de gripă și conform avizului medicilor nu se poate deplasa". Cu conducerea delegației a fost însărcinat Chivu Stoica, membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.R., președintele Consiliului de Miniștri.

Din delegație mai făceau parte Alexandru Moghioroș, Nicolae Ceaușescu, Ștefan Voitec, Leonte Răutu și Grigore Preoteasa, membru supleant al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.M.R., ales la Congresul partidului din acel an[1].

Știrea despre gripa lui Dej și cea despre plecarea delegației au fost publicate în ziarele din 5 noiembrie. Ciudat era că nu s-a publicat știrea despre sosirea la Moscova. A doua zi însă cade ca un trăznet știrea — transmisă de agenția oficială sovietică T.A.S.S. — că aeronava cu care călătorea delegația română „a suferit în timpul aterizării pe aerodrom o avarie. În vremea accidentului a murit tovarășul Grigore Preoteasa..." Împreună cu acesta a mai decedat și navigatorul avionului (un IL 14) Ivan Ivanovici Hrinkalov, iar comandantul aeronavei, Valerii Nikolaevici Sleakov, și tehnicianul de bord, Nikolai Zaharovici Pavlikov, au încetat din viață la spital. „Ceilalți membri ai delegației și persoanele care o însoțesc — se spune în continuare în comunicatul de presă — au suferit contuziuni și răniri ușoare. Situația generală a sănătății lor este în prezent mulțumitoare".

În contextul în care mani-

[1] Născut în 1915, Grigore Preoteasa a intrat de tânăr în mișcarea comunistă. A făcut parte din conducerea Frontului Studențesc Democrat. După război, a fost redactor responsabil al ziarului *România liberă* (1944-1946). Ca ministru de externe (1956-1957), a reprezentat România la sesiunea Adunării Generale a ONU din 1956, după ce țara noastră devenise membră în 1955. La Congresul VII a P.C.R. din 1957 a fost ales în conducerea partidului, fiind numit secretar cu problemele activității ideologice, culturii și presei.

Rămășițele avionului IL 14 pe aeroportul Vnukovo

festările aniversare de la Moscova ocupau aproape în întregime spațiile ziarelor centrale de la București, știrile referitoare la moartea lui Gr. Preoteasa erau parcimonios drămuite. Au apărut totuși necrologul său, comunicate legate de accident, telegrame de condoleanțe, relatări privind ceremoniile funerare.

Astfel, la 9 noiembrie, o delegație condusă de Vladimir Gheorghiu, secretar al C.C. al P.M.R., a plecat la Moscova, împreună cu membri ai familiei defunctului, pentru a aduce în țară sicriul cu corpul neînsuflețit. La 10 noiembrie, în Sala Coloanelor a Casei Sindicatelor din Moscova s-a desfășurat o ceremonie de doliu. Din gărzile de onoare la catafalc au făcut parte N.S. Hrușciov, Chivu Stoica, N.A. Bulganin, W. Gomulka, A.I. Mikoian, Deng Xiaoping, J. Cyrankiewicz, A. N. Kosighin, K. E. Voroșilov, Kim Ir Sen, J. Țedenbal, Ho Și Min ș.a.

În aceeași zi, o delegație de partid a P.C.U.S., condusă de L.I. Brejnev, membru al Prezidiumului și secretar al C.C. al P.C.U.S., pornește spre București cu trenul mortuar. Înmormântarea a avut loc la 13 noiembrie, după ce cu o zi mai înainte sicriul fusese depus la Palatul Republicii, unde mii și mii de bucureșteni s-au perindat spre a-și lua rămas bun. Din ultima gardă au făcut parte Gheorghe Gheorghiu-Dej și dr. Petru Groza. Înhumarea a avut loc la cimitirul Ghencea militar, unde au vorbit Gh. Apostol, L. I. Brejnev, Ion Iliescu, președintele Asociației studenților din R.P.R., acad. Geo Bogza, A. Mălnășan, V. Trofin, secretar al C.C. al U.T.M., și Gh. Borș, secretarul comitetului de partid de la „Grivița Roșie".

Delegația condusă de Chivu Stoica s-a înapoiat în Capitală pe 22 noiembrie, fiind întâmpinată la gara Băneasa de Gheorghe Gheorghiu-Dej, împreună cu alți fruntași de partid și de stat.

Ceea ce nu a apărut în presa comunistă de atunci — și foarte puțini, chiar dintre conducătorii partidului, probabil, au cunoscut-o — este ancheta întreprinsă de sovietici, privind accidentul avionului cu delegația românească.

Iată că un document de arhivă — *acum pentru prima oară dat publicității* — ne dezvăluie cauzele care au determinat prăbușirea aeronavei pe aeroportul Vnukovo. Este vorba de *Procesul verbal*, întocmit, în urma anchetei desfășurate de comisia guvernamentală însărcinată de C.C. al P.C.U.S., la 5 noiembrie 1957, să cerceteze tragicul accident.

Comisia condusă de A.N. Kosîghin, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, avea în componență atât membri ai guvernului, cât și reprezentanți ai Forțelor aeriene militare, Comitetului Securității de Stat, Comisiei Controlului Sovietic, Direcției centrale a serviciului hidrometeorologic, Direcției trebu-rilor Consiliului de Miniștri ș.a.

La lucrările Comisiei de cercetare au luat parte și atașatul militar al R.P.R. la Moscova, împreună cu un translator român.

Dar ce spune documentul?

Mai întâi că avionul — care pornise de la București la ora 8.48 (ora locală) a făcut o escală la Kiev, pentru alimentare, de unde a decolat la ora 15.27 (ora Moscovei), spre a ajunge în zona aeroportului Vnukovo la ora 17.48.

„Echipajul, se arată în document, a condus avionul spre aterizare folosindu-se de mijloace radiotehnice. Timpul la aeroportul Vnukovo era: înnourare de 10 puncte, ceață, vizibilitatea orizontală 600 m, vizibilitatea verticală — 60 m.

La apropierea de pista de aterizare avionul s-a lăsat jos prea devreme, s-a agățat de vârful pădurii, în urma cărui fapt și-a pierdut viteza și a căzut pe pământ la orele 17.58. Lovindu-se de pământ avionul s-a sfărâmat și, parțial, a ars".

Comisia a constatat că „echipajul avionului, conform indicațiilor dispecerului radiolocatorului de aterizare al aeroportului Vnukovo, tov. Filatov, a făcut escala pentru aterizare în mod reglementar până în momentul apropierii de stațiunea de radio — transmisie apropiată, situată la distanța de 1 km de la începutul fâșiei de aterizare, peste care avionul trebuia să zboare la o înălțime nu mai joasă de 50 m. La apropierea avionului de stațiunea de radio de mai sus dispecerul radiolocatorului de aterizare a prevenit de două ori pe comandantul avionului să nu se coboare mai jos, la care comandantul a răspuns: «Bine, eu văd fâșia».

După ce dispecerul radiolocatorului de aterizare a transmis că avionul trece peste stațiunea de radio apropiată, responsabilul pentru zboruri al aeroportului, văzând că avionul zboară mai jos de înălțimea reglementară, a dat imediat comanda să nu mai coboare. Însă comandantul avionului, Sleakov, n-a executat această comandă, avionul a continuat să piardă din înălțime și la 80 de m, după ce a trecut peste stațiunea de radio apropiată, a început să se agațe de vârfurile copacilor din pădure, la o înălțime de 10-15 m, pe un parcurs de 120 m, în urma cărui fapt a căzut în pădure făcând o înclinare spre stânga și a luat foc".

În continuare sunt consemnate instrucțiunile primite de echipajul sovietic de pe acest IL 14 privind pilotarea aeronavei. IL 14 fusese livrat „nou" din U.R.S.S. Republicii Populare Române în decembrie 1956, „iar echipajul avionului lui Sleakov a fost recalificat pentru a lucra pe acest avion".

Echipajul însă, a constatat comisia, „nu și-a făcut antrenamentul de aterizare radiolocatoric RSP-4 (radiolocatorul de aterizare) și la sistemul de aterizare de curs — glissore SP — 50 și, de obicei, zbura la înălțimea marginei de jos a norilor de 100-150 m.

Echipajul singur pregătea avionul pentru zbor și-l de-

servea. Înainte de a zbura la Moscova, avionul a făcut zboruri de probă la 2 noiembrie, condus numai de comandantul Sleakov, fără navigator și fără pilotul doi.

La aeroportul din Kiev locțiitorul provizoriu al șefului aeroportului pentru mișcare, tov. Dedovici, și dispecerul aeroportului au admis o abatere, respectiv la darea aprobării pentru zbor la Moscova ei n-au controlat documentația de zbor a echipajului și în telegrama prin care s-a anunțat plecarea avionului au arătat, numai pe baza cuvintelor comandantului avionului, Sleakov, că acest echipaj are minimul timpului 1/1 ce trebuia să corespundă pregătirii echipajului la executarea zborului în condițiunile meteorologice complicate la înălțimea înnourării de 50 m și vizibilitatea de 500 m ziua și noaptea".

În fine, după alte constatări privind nerespectarea de către comandantul aeronavei a normelor de zbor în condiții meteorologice deosebite, Comisia de anchetă stabilește următoarele concluzii: „Cauza nemijlocită a avarierii este greșeala comandantului avionului, Sleakov, care a executat bine zborul de direcție, dar după ce a văzut (după raportul lui) luminile pistei, probabil, și-a concentrat toată atenția la observarea pistei de aterizare și, în ciuda comenzii date de la pământ, de a nu coborî mai jos, a continuat escala și a admis pierderea timpurie a înălțimii".

Ca factori care au contribuit la avariere, sunt: starea de nepregătire a echipajului la efectuarea aterizării noaptea în condițiunile meteorologice când înălțimea înnourării este de 50 m și vizibilitatea orizontală de 500 m. Afară de aceasta, comandantul avionului, Sleakov, din zbor, raporta de mai multe ori, în mod înșelător, despre calificarea lui de pilot, prin care lucru a indus în eroare serviciul mișcării aeroportului Vnukovo.

În același timp Comisia subliniază că „echipajul, delegat în R.P.R., s-a aflat timp îndelungat în afara controlului din partea specialiștilor aviației. Echipajul n-a avut antrenamentul special în ce privește tehnica pilotajului, în urma cărui fapt pierdea din calificarea lor de piloți.

Înaintea zborului pentru executarea unei sarcini de importanță deosebită, echipajul și avionul nu erau nici pregătite, nici verificate. Acestea au contribuit la manifestarea unei încrederi în sine exagerate și supraapreciere forțelor, personal de către comandantul avionului, Sleakov".

Accidentul și documentul pus acum pentru prima oară în circulație demonstrează câteva noutăți în raporturile „frățești" dintre cele două state.

1. În 1957, la 12 ani după terminarea războiului și la 12 ani de la impunerea guvernului dominat de comuniști, călătoriile conducerii țării peste

(Continuare în p. 9)

Din raportul medical sovietic

Starea sănătății tovarășilor:

1. Chivu Stoica — **președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române; în timpul catastrofei el a suferit o contuzie în zona colțului stâng al maxilarului de jos, cu o hemoragie în țesuturile moi, o rană în zona de deasupra sprâncenei drepte, o contuzie la gamba dreaptă, jupuituri la față. Starea generală este satisfăcătoare. Temperatura corpului 37,3 grade.**

2. Voitec Ștefan — **locțiitorul președintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române; în timpul catastrofei el a suferit o fractură a claviculei drepte, o leziune în zona cefei cu simptome de comoție cerebrală. Jupuituri pe pielea capului, mâinilor, picioarelor. Temperatura corpului 37,2 grade. Starea generală de gravitate medie. Se cere un regim de pat strict pe timp de nu mai puțin de trei săptămâni.**

3. Moghioroș Alexandru — **locțiitor al președintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române; are o rană sfâșiată în partea stângă a creștetului, cu dezgolirea osului craniului. Jupuituri pe față și picioare. Temperatura corpului 37 grade. Starea generală satisfăcătoare.**

4. Ceaușescu Nicolae — **secretar al C.C. al P.M.R. Contuzie în jumătatea dreaptă a coșului pieptului și la încheietura stângă a gambei. Jupuituri pe față, mâini și picioare. Temperatura corpului 37,3 grade. Starea generală satisfăcătoare.**

5. Răutu Leonte — **șeful Secției de propagandă și agitație a C.C. al P.M.R.; o rană în zona tâmplei drepte. Leziuni la încheieturile genunchiului și gambei stângi. Temperatura corpului 38,4 grade. Starea generală satisfăcătoare.**

6. Voicu Ștefan — **redactor responsabil al revistei** [Lupta de clasă], **leziune cu hemoragie în țesuturile moi ale fesei drepte; multe jupuituri la picioare și mâini. Au fost observate fenomene de șoc. Temperatura corpului 37,6 grade. Starea generală de gravitate medie.**

Starea sănătății persoanelor care însoțesc delegația:

1. Novicov Mihai — **scriitor, translator. Are o rană sfâșiată și penetrabilă a nasului cu fractura oaselor, ruptura cartilajelor. O rană sfâșiată a părții drepte a limbii. Jupuituri multiple la corp. Temperatura corpului 37,7 grade. Starea generală satisfăcătoare.**

2. Micu Alexandru — **colaborator; rană sfâșiată a pleoapei drepte. Leziuni la piept și gât. Jupuituri pe față. Temperatura corpului 37,8 grade. Starea generală de gravitate medie.**

3. Petrescu Ion — **stenograf; leziune la șale. Mici jupuituri la picioare. Temperatura corpului 37,3 grade. Starea generală bună.**

1946. DEMOLAREA SPITALULUI COLŢEA?

PRIMUL-MINISTRU ÎN CONFLICT CU MINIŞTRII JUSTIŢIEI ŞI SĂNĂTĂŢII

• Florica Bagdasar şi Lucreţiu Pătrăşcanu se opun amplasării noii clădiri a Operei Române • Prăvălii şi hoteluri în concesiune pentru 30-40 ani • 500 milioane lei pentru artişti

IOAN LĂCUSTĂ

În continuarea celor prezentate în nr. 11/1994 şi 7,8/1995 ale revistei noastre, vom urmări alte dezbateri din şedinţele (de data aceasta din decembrie 1946) ale Consiliului de Miniştri prezidat de dr. Petru Groza, guvern instaurat în urmă cu cinci decenii în împrejurările cunoscute, prezentate pe larg de *Magazin istoric.*

Nu vom insista asupra problemelor de ordin economic sau financiar. Ne vom opri însă asupra unei chestiuni de ordin edilitar, surprinşi să constatăm cu câtă uşurinţă se decidea atunci — ca şi mai târziu, în anii dictaturii ceauşiste — soarta unor edificii istorice, evocatoare ale unui trecut secular.

În şedinţa din 13 decembrie, se discută un proiect de lege privind organizarea teatrelor, operelor şi spectacolelor publice şi un altul referitor la construcţia unei noi clădiri pentru Opera Română, vechiul edificiu (din piaţa Valter Mărăcineanu) fiind grav avariat în timpul bombardamentelor germane asupra Bucureştilor de după 23 august 1944.

Noua clădire a Operei urma să fie construită pe locul spitalului Colţea, soarta acestui edificiu fiind supusă dezbaterilor miniştrilor.

Înainte de a urmări aceste discuţii, să ne amintim că la Colţea a fost *primul spital din Bucureşti*, ridicat în 1704 pe cheltuiala spătarului Mihai Cantacuzino *(Magazin istoric*, nr. 11, 12/1982). Spitalul a funcţionat şi ca o veritabila instituţie de cultură. În curtea sa a existat o şcoală pregătitoare pentru învăţăceii care aveau să urmeze cursurile Academiei de la „Sf. Sava". Tot aici, după 1848, sub conducerea lui N. Kretzulescu *(Magazin istoric*, nr. 2,3/1988), s-a aflat *prima şcoală de chirurgie din Capitală.*

Clădirea a suferit felurite restaurări şi reconstrucţii, actualul edificiu — în stil neoclasic — fiind ridicat după 1888 după planurile arhitectului Schiferle. Este una dintre podoabele arhitectonice ale Bucureştilor.

Atunci, în 1946, însă soarta spitalului Colţea a atârnat, cum se spune, de un fir de aţă. Sau, mai exact, de hatârul primului-ministru.

Deci, în acea şedinţă din 13 decembrie 1946, ministrul artelor, Ion Pas (P.S.D.), prezintă proiectul de lege privind construcţia Operei pe terenul spitalului Colţea.

Dr. Florica Bagdasar (independentă), ministrul sănătăţii îl înfruntă pe dr. Petru Groza precizând că în lege este prevăzută *„următoarea tranzacţiune: primăria Capitalei cedează terenul din piaţa Brătianu şi, în schimb, Ministerul sănătăţii cedeaza spitalul Colţei. Acest schimb se face fără ca Ministerul sănătăţii să primească ceva în schimb.*

În acest spital — continuă dr. Florica Bagdasar — *s-au investit zeci de miliarde* [de lei]. *Spitalul acesta cu sute de bolnavi nu-l putem părăsi fără să-l înlocuim cu ceva practic, cu ceva concret, pentru a ne putea instala în altă parte pe măsură ce părăsim spitalul*".

Trebuie deci, mai întâi, găsită o altă clădire propice pentru spital și apoi discutată legea privind construirea Operei. „*Domnul general Dombrovschi, primarul Capitalei* — arată ministrul sănătății — *a înțeles chestiunea, că nu putem evacua Colțea până nu avem în schimb o clădire, așa încât până nu găsim o soluție nu știu dacă legea va putea trece sub forma aceasta. Legea pentru construcția Operei este foarte bună* — încheie dr. Florica Bagdasar —, *dar ce facem cu spitalul?*"

Lucrețiu Pătrășcanu (P.C.R.), ministrul justiției, își „*permite*" să atragă „*atențiunea domnului prim-ministru și a domnilor colegi că, din punct de vedere al Operei, locul ales este cât se poate de prost*".

Primul-ministru însă nu este de acord: „*Aceasta este o problemă încheiată și mult discutată pe vremuri. Eu am fost la fața locului*".

Lucrețiu Pătrășcanu își reafirmă dezacordul și insistă. Există „*un loc minunat pentru Operă, așezat excepțional pentru acest scop*". Încercând să salveze spitalul Colțea de la o posibilă dispariție, ministrul justiției precizează că localul Operei s-ar putea reconstrui acolo unde a fost odinioară, în Piața Valter Mărăcineanu: „*Nu este bine să aducem* [Opera] *într-un loc unde nu va putea funcționa și, în același timp, desființăm unul din cele mai vechi spitale*".

Petru Groza este ferm. „*Ceea ce desființăm este o rușine, nu este spital*".

L. Pătrășcanu: „*Am putea să-l desființăm dacă am avea ceva mai bun*".

Enervat de atâta opoziție, primul-ministru se vede nevoit să precizeze: „*Opera trebuie s-o construim pe o arteră principală, deoarece trebuie să facem apel la capitalul străin și se vor construi prăvălii și hoteluri, care vor fi date în concesiune pentru 30–40 ani, pentru a se scoate cheltuielile. De aceea, locul ales este cel mai nimerit, căci numai acolo se pot închiria prăvăliile care vor amortiza capitalul investit*".

Desigur, nu i-a fost nici lui ușor să recurgă la soluția demolării. „*Am fost la fața locului cu arhitecți, cu specialiști, și după mult zbucium am ajuns la această soluție*". Oricât de iritat și decis se arăta a fi dr. Petru Groza, primul-ministru de atunci, *discuta* într-un *dialog contradictoriu*, dar fără impunerea fără apel a punctului său de vedere miniștrilor de altă opinie, ceea ce nu se întâmpla atunci când cuplul Ceaușescu hotăra, din senin, demolarea unor întregi cartiere bucureștene, a multor biserici sau localități rurale.

„*Am hotărât un lucru*, continuă primul-ministru, *mergem înainte. Dacă cineva vrea să deschidă chestiunea, să vină cu o soluțiune care să echivaleze cu soluțiunea care s-a găsit, după mult studiu și bătaie de cap, dar așa incidental nu putem deschide această chestiune*".

Octav Livezeanu, ministrul informațiilor, intervine însă și el în favoarea spitalului Col-

În p. 6: *spătarul Mihai Cantacuzino, ctitorul bisericii și al spitalului Colțea, pictură de Gheorghe Tattarescu; același spital înainte de al doilea război mondial*

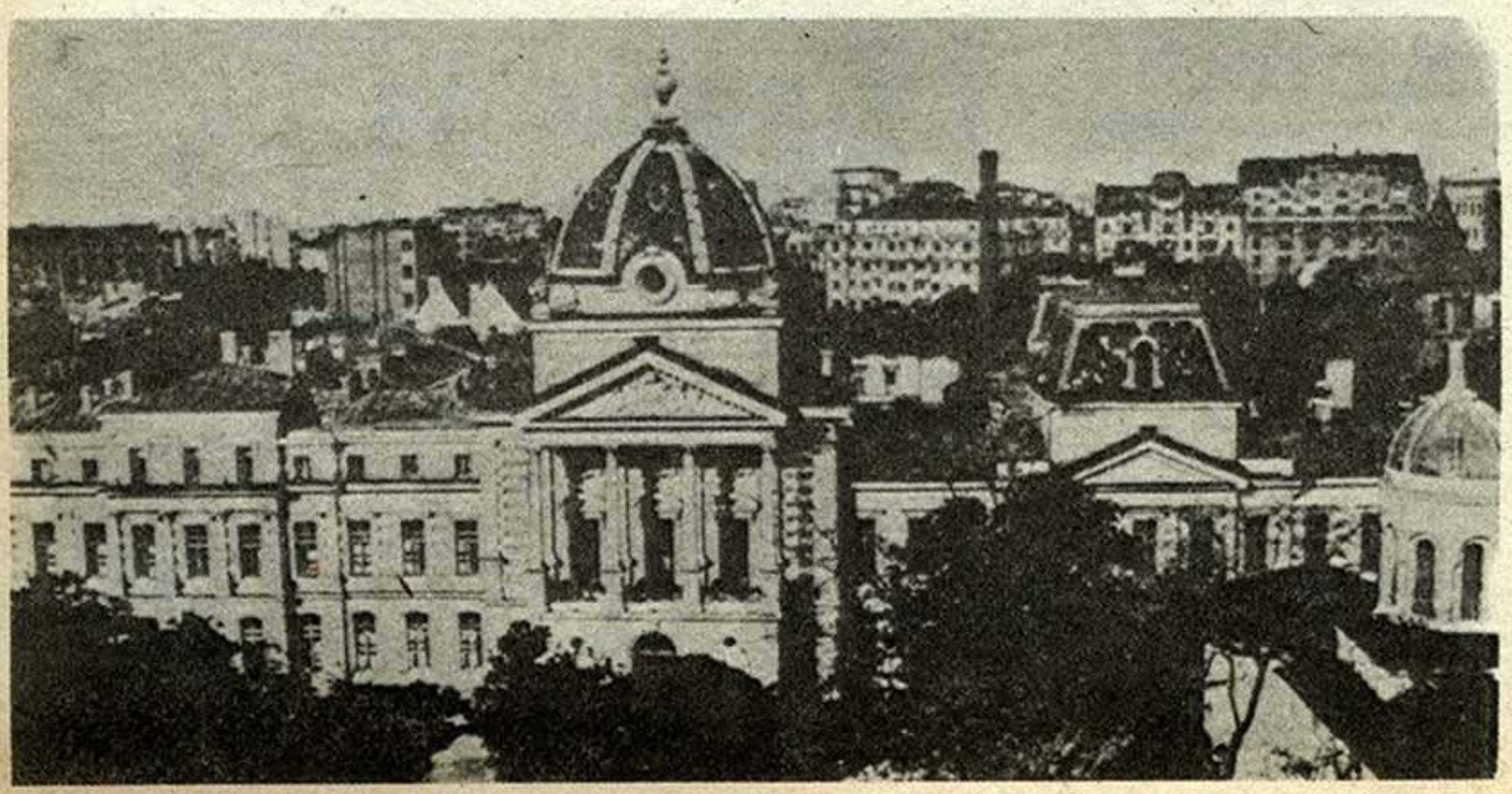

ția. *„S-au dat Operei 22 000 m.p., fără să se mai pună în discuțiune schimbarea cu spitalul Colțea... Deci nu se mai pune chestiunea pentru mutarea spitalului"*.

Chiar dacă Opera *„poate fi așezată pe o arteră principală"*, revine din ce în ce mai iritat Petru Groza, *„pentru un spital nu este locul lui acolo. Apoi un spital cum este Colțea astăzi este o rușine pentru Capitala țării"*.

Dr. Florica Bagdasar, ministrul sănătății: *„Dacă avem unde să ne mutăm, noi acceptăm și acest schimb"*.

Ministrul economiei naționale, Gh. Gheorghiu-Dej (P.C.R.), propune ca legea privind construcția Operei *„să fie luată în serioasă cercetare de domnul ministru al finanțelor, de ministrul economiei naționale și de domnul ministru al artelor"*. Ion Pas, ministrul artelor, precizează că *„această lege a fost discutată de forurile Confederației Generale a Muncii, de organele Uniunii Sindicatelor de Artiști etc."*.

Totuși, Gh. Gheorghiu-Dej nu cunoaște textul acestui proiect de lege. *„Am auzit că este vorba de construcția unei opere, de o idee frumoasă, dar ca să fie și mai frumoasă trebuie s-o cunosc și eu.* (sic!) *Să studiem această chestiune într-o comisie restrânsă de trei persoane: domnul ministru al finanțelor* [Al. Alexandrini] *dv.* [Ion Pas] *și eu"*.

Dr. Petru Groza îl propune și pe Lucrețiu Pătrășcanu. Gh. Gheorghiu-Dej: *„Foarte bine; aceasta înseamnă că suntem patru"*.

Și așa spitalul Colțea a rămas în picioare până astăzi.

Vicepreședintele de Consiliu, Gh. Tătărescu, opinează că aceste discuții despre construcția Operei și organizarea teatrelor ș.c.l. nu vin la un moment potrivit, iar legile respective, în Parlament, *„n-ar trebui să fie aduse chiar acum"*.

Pătruns de gravele imperative ale momentului, precizează: *„Țara așteaptă de la noi și de la Parlamentul actual să punem accentul pe grava problemă, pe chinuitoarea problemă — cum a spus foarte bine domnul prim-ministru — a aprovizionării.*

Este nevoie să venim întâi cu legi cu caracter economic, cu legi cu caracter financiar, cu legi pentru organizarea serviciilor publice. Țara așteaptă de la noi sforțări de această natură. Ca să venim a doua zi după deschiderea Parlamentului cu legi privitoare la teatre și la opere nu cred că faptul acesta ar da o suficientă amploare activității guvernului și Parlamentului". Se cuvine deci *„să fie supuse dezbaterilor Parlamentului, în primul rând, proiectele de legi referitoare la sectoarele chinuitoare ale vieții economice"*.

Ministrul artelor intervine însă cu precizarea că *„legea de organizare a teatrelor și operelor este așteptată de mai mult de un an de zile de întregul personal al teatrelor noastre de stat"*.

Cele două mari instituții de artă ale Capitalei, Opera și Teatrul Național, sunt încă în ruine, iar angajații lor *„joacă în condițiuni extrem de grele, în săli improprii"*. Situația lor materială este *„extrem de grea"*, fiind plătiți *„cu salarii între 500 000 și 700 000 lei pe lună"*, *„atunci când un actor mediocru este plătit la un teatru particular cu cel puțin 3 milioane lei pe lună"*.

O lege a teatrelor și operelor ar fi binevenită, insistă I. Pas, *„pentru consolidarea regimului nostru, să putem desfășura o activitate artistică, care să ne poată alia și pe artiștii români și publicul care este admiratorul lor"*.

Primul-ministru este în încurcătură. *„Eu voi căuta o linie de mijloc, ca să fim cu toții de acord. Desigur că noi nu putem prezenta acum Parlamentului legile acestea..."* (*„Acum, când lumea este flămândă"*, intervine Gh. Gheorghiu-Dej) dar, paralel cu alte legi, *„putem veni și cu aceste două legi"*.

După care Petru Groza își dezvoltă una dintre concepțiile sale privind buna guvernare: *„Au știut strămoșii noștri când au spus: panem et circenses. Nici nu mă gândesc să pun în primul rând în fața Parlamentului problemele economice și numai în al doilea rând problema teatrelor și a operelor; le pun și unele și pe celelalte (panem et circenses) fiindcă așa cum nu poți ține pe nimeni numai cu cântece, nu poți să ții pe nimeni nici numai cu hrană"*.

Lucru perfect adevărat, drept pentru care, la solicitarea ministrului Ion Pas și cu aprobarea președintelui Consiliului de Miniștri, bugetul personalului din teatre și opere se suplimentează cu 500 milioane de lei lunar.

Vom încheia aici aceste prezentări ale unor discuții din ședințele Consiliului de Miniștri din 1946, nu înainte de a parcurge intervenția primului-ministru, făcută într-o altă ședință de guvern, din 14 decembrie. Urma să se dezbată situația financiară a statului, dar, înainte de aceasta, dr. Petru Groza are câteva precizări.

Referindu-se la afacerile oneroase făcute de un grup de samsari cu *„materiale pentru îmbrăcăminte și încălțăminte"* cumpărate de la armata sovietică și revândute populației cu prețuri de speculă, el arată, că, în regiunile unde au fost descoperite aceste afaceri, *„mișcarea populară este în toi; este o revoltă deschisă, în jurul Brăilei, în jurul Galaților, la Dorohoi și la Ialomița. Într-unele părți agitațiile au luat caracter antisemit, iar în țara Maglavitului putem avea orișicând o surpriză.*

Eu nu trimit acolo armata — continuă Petru Groza — *din două motive: în primul rând pentru că noi suntem un guvern al poporului, iar al doilea rând pentru că armata este și ea a poporului și nu va trage"*.

Alte abuzuri semnalate de primul-ministru. *„Prin țara Sălajului niște mici evreiași fac așa-zise colectări de cereale prin sate. Cine i-a băgat pe aceștia acolo?"* Drept pentru care președintele Consiliului recomandă: *„Să*

fim cu ochii în patru și să nu mai lucrăm cu astfel de elemente.

Noi — continuă el — *avem industriași și comercianți, oameni competenți. Dușmanul meu este acela care stă neutru, fiindcă acela își rezervă dreptul să mă înjure mâine.*

Domnul Mociornița a venit și și-a oferit serviciile. Vrea să ajute regimul. Eu însă nu pot să-l introduc nicăieri, fiindcă atunci când pronunț numele lui Mociornița, imediat mi se răspunde: este reacționar".

Insistând asupra fraudelor ce se comit, Petru Groza le mai prezintă colegilor săi de cabinet un caz. *„Eu am prins la Deva pe un oarecare Șvarț, înscris într-un partid și* [era] *tare pe tot județul Hunedoara. Acestuia îi soseau mereu la gară foarte multe lăzi cu mere. Un agent a avut curajul să deschidă una din lăzi și a descoperit că acolo nu erau mere, ci era piele trimisă de un pielar din Craiova.*

Responsabilul din partid i-a luat apărarea lui Șvarț spunând: Este omul nostru. Ce omul nostru?".

Concluzia președintelui Consiliului: *„Toate delegațiile, toate comisiile și subcomisiile sunt zadarnice, dacă noi, odată întorși la resorturile noastre, nu ne gândim să punem mâna în coarnele taurului, fiindcă n-aș vrea, la un moment dat, să ne găsim în fața unei mișcări a cărei reprimare ne-ar costa mult, fiindcă n-am putea s-o oprim din pricină că ar fi provocată. Ar fi o mișcare justificată.*

Noi — încheie primul-ministru — *guvernăm un popor desculț și zdrențăros"*, tolerând ca afaceriștii *„să facă afaceri scandaloase, să calce legile și să sfideze autoritatea de stat, fără nici o sancțiune, iar poporul nostru suferă".*

În final, să mai amintim această concluzie a ministrului de finanțe, Al. Alexandrini, după ce a prezentat — în aceeași ședință din 14 decembrie — *„situația finanțelor statului* [care] *prezintă din nou aspecte deosebit de îngrijorătoare": „Trebuie să ne facem o lege din a trăi prost, la limita inferioară a confortului și plăcerilor vieții câțiva ani, pentru ca să putem beneficia mai târziu de roadele sacrificiilor făcute.*

Suntem mult prea săraci — conchide el — *ca să ne permitem ca în anumite centre ale statului nostru să avem aspectele de viață luxoasă, pe care le cunoaștem, provocând revoltă în păturile muncitoare de la noi și neîncrederea în voința noastră de refacere în țările străine".* ■

ADEVĂRUL DESPRE MOARTEA LUI PREOTEASA

(Urmare din p. 5)

hotare se efectuau cu un avion sovietic și mai ales cu echipaj militar sovietic.

2. Asupra acestui echipaj, deși formal el era subordonat Cancelariei C.C. al P.C.R., nimeni nu exercita nici un control, nici profesional, nici politic, nici sub raportul securității de zbor.

3. Rezultă că acest echipaj avea același statut special cu cel al consilierilor sovietici care au existat, dirijând aproape fiecare sector al activității din țara noastră timp de mulți ani.

4. Pregătirea de zbor și verificarea siguranței aparatului și a echipajului sovietic erau lăsate exclusiv în seama acestora.

5. Lipsa de informare a opiniei publice asupra acestui accident și a cauzelor sale așa cum le-a stabilit ancheta autorităților celor mai înalte din U.R.S.S. transferă istoria întregului caz în sfera politicului și a relațiilor dintre cele două partide și state comuniste.

Iată cum se explică decizia luată peste trei luni, când printr-o hotărâre a Biroului Politic al C.C. al P.M.R. (P.C.R.), din luna februarie 1958, s-a creat o unitate specială românească de aviație pentru transportul delegațiilor oficiale la nivel înalt, de partid și de stat. Decizia a fost luată în urma accidentului din noiembrie 1957, de lângă Moscova, și mai ales datorită indisciplinei echipajului avionului IL 14, fapt recunoscut și de partea sovietică, după cum reiese și din documentul cu rezultatele anchetei. Până atunci, respectivul avion și echipajul sau asigurasera toate zborurile oficiale ale conducerii României, cu excepția unor deplasări interne, care s-au putut efectua și cu aparatele de zbor din dotarea unității de aviație a M.A.I.

În compunerea flotilei speciale au intrat, inițial, două avioane LI 2 și două aparate IL 14, venite, ca și cele șase echipaje, de la Regimentul de transport. Primul comandant al noii unități a fost col. Buhoci. Unitatea era dizlocată pe aeroportul Otopeni. În perioada construirii noului aeroport internațional Otopeni, a fost redizlocată pe aeroportul Băneasa, revenind la vechiul amplasament după terminarea lucrărilor.

Singurul aspect care rămâne neelucidat în toată această întâmplare este gripa lui Gheorghe Gheorghiu-Dej reală, inspirată de serviciile secrete române sau de propriul său fler politic. ■

SEPTEMBRIE 1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Invalidul **de război Ioan Dumitrache, internat la Sanatoriul militar „Carmen Sylva", a instituit „Premiul Marelui mutilat de război Popescu Vasile", în valoare de 300 000 lei, pentru o scriere despre „toate elanurile și toate suferințele acestor eroi".**

• Opera **română efectuează un turneu în țară cu** Tosca **de Puccini. În distribuție: Dora Massini, Dinu Bădescu, P. Ștefănescu-Goangă, Șerban Tassian, Nya Bădescu, N. Șerbănescu ș.a. Dirijori — Egizio Massini și Alfred Mendelsohn.**

• Taximetrele **provoacă... nervi. „Zi de zi — scrie** Timpul — **asistăm la scandaluri între clienți și șoferi pe tema tarifelor ce diferă de la un taxi la altul. Pentru aceeași cursă li se cer 2 000 și 6 000 lei, ceea ce provoacă deseori revoltă".**

• Ministerul **artelor aduce la cunoștință că la 10 septembrie se încheie concursul pentru traducerea din românește în rusește a poeziilor lui Eminescu și pentru tălmăcirea din rusă în română a celor mai reprezentativi scriitori ruși și sovietici.**

• În cursul **anului 1944, scriu ziarele, bucureștenii au consumat: 21 milioane kg carne; 30 milioane kg cartofi; 5 milioane kg ceapă; 2,5 milioane kg brânză; 4 milioane kg pește; 6 milioane litri lapte; 5 milioane kg zarzavat; 11 milioane kg fructe; 56 milioane ouă.**

• Primindu-i **la Roma pe directorii principalelor firme**

La patru luni de la încheierea războiului în Europa, viața pe continent — și în România — își intră, încet, încet, în normal. E o epocă de tranziție, după cum scrie Demostene Botez, în *Timpul*, cu data de 1 septembrie.

„De pretutindeni, din țări mărunte și prăpădite de război, ca și din mari imperii și continente bogate, se aud cuvinte de îngrijorare. Se scad rații alimentare, se socotesc rezerve, se numără gurile. Nu numai atât: lumea nu mai știe bine, după ce s-a terminat războiul, cum s-o ia din loc.

Trăim — continuă D. Botez — într-un fel de provizorat: omenirea este în epocă de tranziție de la război la pace".

Totuși, România nu se află printre „țările cele mai năpăstuite. Acel «eminamente agricol» care vroia să ne ironizeze odinioară ne salvează. Pământul n-a putut fi distrus de război. Și nici avuțiile subsolului, natural camuflate sub pământ, în adăpost. Aceste două surse substanțiale ne-au rămas în bună parte.

De aceea — încheie autorul — cu toată greutatea nevralgică a prezentei epoci de tranziție, noi suntem mai disponibili și mai apți de normalizare".

O delegație a guvernului român, condusă de primul-ministru dr. Petru Groza pleacă, la 4 septembrie la Moscova „pentru — se precizează în comunicatul oficial dat publicității — a lua contact cu reprezentanții guvernului U.R.S.S. în vederea tratării diferitelor probleme pendinte între cele două guverne".

Din delegație fac parte: Gh. Tătărescu, vicepreședintele Consiliului și ministru de externe, Gh. Gheorghiu-Dej, ministrul comunicațiilor și lucrărilor publice, Ștefan Voitec, ministrul educației naționale, Mihai Ghelmegeanu, președintele Comisiei române pentru aplicarea armistițiului, Bucur Șchiopul, comisar general al prețurilor, Mircea Solacolu, comisar general al comerțului exterior.

Delegația călătorește la Moscova cu avionul. „Am zburat, într-adevăr, întâia oară", mărturisește dr. Petru Groza la întoarcere reporterului ziarului *Semnalul* din 15 septembrie.

Primul-ministru român are o întrevedere cu generalissimul Stalin, despre care relatează în ședința Comitetului Executiv al Frontului Plugarilor din 18 septembrie, relatare preluată de *România liberă* din 30 septembrie. Discuția cu Stalin a fost „în patru ochi, fără tâlmaci. Nimeni dintre străini până acum n-a fost invitat în aceste condițiuni. Am fost chemat seara târziu de la teatru. Conversația s-a purtat în limba germană", precizează dr. Petru Groza.

Stalin „cunoștea realitățile românești în cele mai mici amănunte. Am vorbit ca doi oameni de realități, cu deosebirea că el

Ostași americani transportând civili japonezi în Okinawa

Amintirea verii ce trecu...

era un om excepțional, un profesor bătrân, pe când eu mă consideram un mic elev". S-a discutat, între altele, despre „soarta plugăriimii. M-a sfătuit să rămânem la proprietatea individuală. Să ne ferim de a forța evoluția muncii în agricultură. Dar să întărim această proprietate țărănească individuală și să înlocuim munca brută, de ilot a plugarului, prin mașinism".

La despărțire, Stalin i-a spus premierului de la București: „România nu-i un stat mic. Douăzeci de milioane de brațe care își găsesc loc de muncă în țara lor și nu emigrează ca în Italia reprezintă o forță statală. Aveți bogății imense, care bine și chibzuit exploatate vor putea face din România o vecină a noastră puternică, bogată și independentă. Indepedentă — înțelegeți-mă. Vă ajutăm să ne fiți o astfel de vecină, a fost pronosticul genialului Stalin", încheie dr. Petru Groza.

Pronostic nerealizat, cel puțin pentru mai bine de un deceniu România aflându-se, după cum se știe, sub controlul nemijlocit al sovieticilor, prezenți atât militar cât și administrativ în viața țării.

Apare săptămânalul literar, artistic și social *Lumea*, director G. Călinescu. În paginile sale semnează Hortensia Papadat-Bengescu, I. Frunzetti, Ion Massoff, Mihnea Gheorghiu, Geo Dumitrescu, Eugen Jebeleanu, D.I. Suchianu, Tudor Vianu, B. Zaharescu, Camil Petrescu, Perpessicius, Eugen Schileru, Ion Sava ș.a. Printre colaboratorii plasticieni — M.H. Maxy, Perahim, G. Tomaziu, Camil Ressu.

În numărul 2 al revistei, din 30 septembrie, Tudor Vianu scrie despre *Amintirea lui E. Lovinescu*, trecut la cele veșnice la 15 iulie 1943. „De la o vreme, Lovinescu dădea semnele unui dezechilibru organic mai adânc. Unui medic care îi solicitase un articol pentru rubrica literară a foii sale de popularizare, el îi trimite câteva pagini evocând probabila lui moarte viitoare, fulgerat de apoplexie la un colț de stradă.

Moartea lui — continuă T. Vianu — n-a fost însă a unui om pletoric, împovărat cu un sânge prea bogat. Paloarea, atitudinile lui ușor deprimate, poate și felul funcțiunii sale critice, care nu putea să nu stea în legătură cu circulația bilei, ar fi îndreptățit pe un cunoscător să ghicească ce fel de moarte i se pregătea. Spinul iritativ stătea la el înfipt în ficat.

Omul slăbea, se micșora, devenea din ce în ce mai galben; câteva luni de zile a purtat printre cei vii masca lui mortuară".

Cronică măruntă

americane de jurnale cinematografice, Papa Pius XII face un apel la aceștia să apere jurnalul cinematografic de „oameni cu conștiința mică, care ar putea să dorească să-l întrebuințeze pentru răspândirea de jumătăți de adevăruri, în așa chip încât acei care îl privesc să fie induși în mod necesar la concluzii necinstite".

● Ultima oră **despre curățenia Bucureștilor: „Aspectul pe care îl are acum Capitala, cu hârtiile, cojile de pepeni, cocenii de porumb, praful, molozul, grămezile de pământ, trece de la latura estetică pentru a nu fi decât o problemă sanitară, deocamdată fără soluție".**

● Autoritățile **de resort au dat dispoziții organelor locale să procedeze de îndată la pregătirea unei vaste campanii pentru colectarea jirului, în vederea producerii uleiului comestibil, care este superior celui de floarea soarelui. „Se speră — notează** România liberă — **că se vor putea colecta cca 1 000 vagoane jir care, dată fiind recolta calitativ bună din anul acesta va putea da o însemnată cantitate de ulei".**

● Prefectura **poliției Capitalei reamintește tuturor proprietarilor și directorilor de săli de cinematografe că staționarea publicului în picioare în sălile de spectacol este strict oprită.**

● Se implinesc **50 ani de la inaugurarea, la 14/26 septembrie 1895, a podului de la Cernavodă, în prezența fami-**

SEPTEMBRIE 1945

La Congresul Uniunii Sindicatelor de artiști, scriitori și gazetari, de la stânga la dreapta: A. Toma, N.D. Cocea, M. Sadoveanu, Cezar Petrescu, M. Bârsan

Cronică măruntă

liei regale. Din evocarea publicată de Timpul **din 24 septembrie: „Un tren de 15 locomotive împodobite cu steaguri roșii a trecut fluierând din toate sirenele cu o iuțeală de 80 km pe oră in bubuitul tunurilor pe pod. Priveliștea era uimitoare. Regele Carol I și înalții demnitari văzând o flacără roșie de-a lungul podului au rămas îngroziți, crezând că podul a luat foc. Erau steagurile roșii care din pricina iuțelii de 80 km pe oră erau unite intr-o singură fâșie roșie, strălucitoare".**

• Ca să vină **spectatorii la teatru — scrie** Semnalul — **„un teatru care nu prea făcea rețete a avut ideea să pună intr-o piesă pe o actriță să se dezbrace in fața spectatorilor, rămânând in combinezon. A dat năvală publicul să vadă «piesa» ca la pomană. „Exemplul a fost urmat de un alt teatru, apoi de un altul, și altul încât s-a declanșat „o adevărată epidemie de combinezoane" pe scenele Capitalei.**

• Zgomotele **orașului. „La localurile de noapte notează** același ziar, Semnalul — **se cântă in zori, tulburându-se liniștea vecinilor. De asemenea, sunt locuitori care, cu geamurile deschise, se apucă să cânte la pian și din gură, de la ora 11 in sus, până la 1-2 noaptea. Aceste petreceri nocturne se repetă in fiecare noapte, spre disperarea vecinilor, care nu se pot odihni. Credem că nu sunt nici timpurile potrivite pentru chefu-**

La 1 septembrie 1945 se împlinesc 6 ani de la declanșarea celui de-al doilea război mondial în Europa. Atunci, scrie Tudor Teodorescu-Branișteîn *Jurnalul de dimineață*, din 2 septembrie, „n-a început numai un război — un crâncen război — ci s-a sfârșit o epocă".

Aflat la 1 septembrie 1939, la Varșovia V. Firoiu evocă în același număr al ziarului citat, momentele premergătoare atacului hitlerist asupra Poloniei. „O revăd, în dimineața albastră a Sfântului Alexandru pe văduva mareșalului Pilsudski săpând la șanțul-adăpost din grădina publică a Varșoviei, înconjurată de sute de femei din aristocrația varșoviană, încercând să insufle elan și încredere maselor ce aveau să cunoască, vai, supliciul exodului și apărarea ocupației teutone; îl revăd pe defunctul colonel Beck dând asigurări din cabinetul de ministru de externe că războiul va fi evitat, cu certitudine evitat.

Din nefericire — continuă V. Firoiu — pentru bieții polonezi și pentru întreaga Europă lucrurile se împleteau altfel și războiul se dezlănțuise din plin. Un război dur și întunecat ca acea dimineață cu cer de plumb și burniță, de parcă vântul întâei zile de toamnă prinsese să pulverizeze asupra Varșoviei lacrimile de atunci și de mai târziu ale Europei, ale întregului univers".

La o lună de zile după lansarea bombelor atomice asupra orașelor japoneze Hiroshima și Nagasaki, presa publica alte și alte amănunte privind dezastrul. „Oamenii mor în spitale în mod bizar — scrie *Jurnalul de dimineață* din 7 septembrie. Fără să existe un motiv aparent, starea sănătății lor începe să se înrăutățească, după care ei își pierd pofta de mâncare, iar părul le cade complet. Pe corp apar pete albăstrii și sângele începe să țâșnească pe nas, pe urechi și pe gură. Toți bolnavii mor.

Orașul Hiroshima pare un oraș peste care un tăvălug uriaș a trecut zdrobindu-l."

La rândul său *Timpul* din 6 septembrie consemnează: „Pe o rază de 3 km care pornește din centrul orașului totul a fost ras de pe fața pământului. La 10 km în afară de zona orașului propriu-zis arborii au fost dezrădăcinați, acoperișurile caselor smulse, iar mii de clădiri dărâmate sau grav avariate".

Noua armă, „bomba atomică și alte grozăvii", scrie *Ardealul* din 5 septembrie, „vor putea fi folosite în maximum și deci cu un maximum de randament", într-un al treilea război mondial. „Dacă dintr-o biată dinamită s-a ales praful de Europa, ce va ieși în urma unui bombardament susținut cu noile explosive?".

Ministrul sovietic la Bucureşti, S. Kavtaradze (X), impreună cu Gh. Tătărescu, la Palatul Regal, după depunerea scrisorilor de acreditare

La ceas de prânz pe Calea Victoriei

Ce se întâmplă la Tokio, unde au intrat ostaşii americani — *Jurnalul de dimineaţă*, preluând corespondenţe Reuter, notează. „Tokio e liniştit şi impasibil, populaţia civilă obişnuindu-se tot mai mult cu gândul că războiul a fost pierdut pentru Japonia".

Paraşutiştii americani „sunt trataţi ca nişte turişti, veniţi să vadă frumuseţile Japoniei". Au loc însă şi „incidente" de acest fel: „O tânără japoneză, foarte atrăgătoare, cu o umbreluţă pentru a o apăra de soare, trecea prin faţa unui grup de paraşutişti din apropierea cartierului general al generalului MacArthur. Ridicând încet umbreluţa, ea le spuse în treacăt, într-o engleză stâlcită: La mine nu place pe voi".

Câteva confesiuni ale lui W. Churchill, publicate în *Realitatea ilustrată* (reproduse după revista *Parade* din 1936): „Când privesc îndărăt în lunga-mi viaţă, constat că cele mai multe dintre greşelile mele s-au datorat că m-am lăsat dominat sau deviat de judecata stupidă a altora. Ce poţi face însă atunci când alţii au puterea şi tu trebuie să lucrezi cu ei?

Sunt cu toată inima pentru sistemul democratic şi trebuie să-l iau aşa cum e, cu bune şi rele.

Nu mă prăpădesc deloc după pălării — continuă Churchill. Nici după război, să-mi daţi voie să vă spun. Am luptat în război, am studiat războiul, am participat la pregătirile unui război. Dar niciodată nu l-am dorit.

Tot ce mă interesează este securitatea Imperiului Britanic şi privesc ţările străine numai din acest punct de vedere". • Din reportajul, publicat în ziarul *Victoria* sub titlul *Sunt în vilegiatură la vila lui Antonescu* (din Predeal) de Marius Mircu (colaboratorul nostru la nr. 11/1994, cu un text trimis din Israel, despre Şalom Alehem în România): „Dorm în patul în care dormea d: Ică Antonescu, oaspete nelipsit (fatal!) la această vilă. Nu mă simt prost şi n-am deloc sentimentul că domnului Ică Antonescu i se cuvenea mai degrabă decât mie acest pat. El a fost primul-ministru, eu am fost una din primele sale victime. Asta-i toată deosebirea (o deosebire care ne-a apropiat)". • *Proiecte* editoriale ale Fundaţiilor regale, prezentate de directorul acestora, prof. Al. Rosetti, în *Era nouă*. „Intenţionăm să creăm câteva colecţii noi, între altele o colecţie a romanelor româneşti consacrate. În biblioteca de traduceri vom publica pe autorii ruşi ostracizaţi până ieri. (Antologia poeţilor ruşi contemporani, pe care o aveam gata de tipar în 1940 nu a putut apărea atunci şi propunerea mea a provocat un grav conflict în acea epocă)". ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

rile acestea."

• La împlinirea **a 5 ani de la dictatul de la Viena, Gabriel Ţepelea scrie în** Ardealul **din 1 septembrie: „Nu se poate face un popas pe marginea unui asemenea eveniment, fără a aduce mulţumiri celor ce au luptat pentru dărâmarea dictatului şi fără a cere pedepsirea trădătorilor.**

Ardealul aşteaptă procesul acelor ce l-au trădat. Ce este un Valer Pop, Manoilescu şi cei ce au încuviinţat în consiliu înjumătăţirea? Ardealul aşteaptă procesul acelor ce l-au jefuit, terorizat şi lovit".

• Când **se vor deschide şcolile? În octombrie? În noiembrie? „Socotim mai mult decât dăunătoare această amânare pe o lună sau două a cursurilor, scrie N.N. Petraşcu, în** Era nouă, **din 25 septembrie. Deschideţi urgent şcolile şi strângeţi de pe străzi copiii, elevii şi studenţii, căci ei pierd în zadar un timp care nu se mai întoarce".**

• Vizitează **pentru prima oară Capitala scriitorul şi ziaristul sovietic Ilya Ehrenburg, care la 16 septembrie conferenţiază la Ateneul Român. Mihail Sadoveanu rosteşte un cuvânt de prezentare.**

• Spectacol **extraordinar la Teatrul Municipal,** Parada humorului, **cu: Maria Tănase, Virginica Popescu, Zizi Şerban, Radu beligan, Ion Manu, C. Antoniu, N. Stroe, Gr. Vasiliu-Birlic, Marcel Anghelescu, N. Roman, Sanda şi Oleg Danovski.**

• Supraevaluau americanii posibilitățile U.R.S.S.? • Stalin — la baza NATO • Potențialul anticomunist al blocului estic • Țărănimea — principal element disident • Foarte puțini militari fideli regimului

COMUNISMUL ROMÂNESC = FRICA TRADIȚIONALĂ DE RUSIA

Dr. MIHAI RETEGAN

Investigarea în arhivele străine a documentelor din ultimele cinci decenii - segment de timp denumit în mod convențional „războiul rece" - continuă să ofere subiecte de meditație cercetătorului român. Stagiul de documentare la National Archives, Washington D.C. și Washington National Record Center, Maryland - pe care l-am evocat și în nr. 7/1995 al revistei *Magazin istoric* - mi-a permis accesul la ecoul în S.U.A. al unor evenimente și fenomene derulate în spațiul „blocului sovietic", inclusiv în România.

NIE, o siglă enigmatică în spatele căreia nu se ascundeau „decât" șefii serviciilor de informații ale Statelor Unite ale Americii, adică din Departamentele de Stat și al Apărării (cu cele patru structuri: Armata terestră, Navy, Air Force și Marines), al Agenției Atomice, din Central Intelligence Agency. Mai erau incluși secretarii (sau adjuncții) departamentelor Comerțului, Energiei, Trezoreriei, directorul NASA. Toți aceștia elaborau, pe baza rapoartelor informative puse la dispoziție de propriile structuri, așa-numitele *National Intelligence Estimates* (NIE). Documentele respective - conținând evaluări asupra potențialului economic și militar al „inamicului" (blocul chino-sovietic), ca și asupra intențiilor acestuia - se aflau la baza dezbaterilor din National Security Council, organism decizional major în problemele politico-strategice ale S.U.A.

În viziunea analiștilor americani, obiectivul politic fundamental al U.R.S.S. era instaurarea comunismului în lume. Alături, se aflau „țintele tactice", de a căror realizare depindea primul. Între acestea - menținerea controlului asupra popoarelor „sovietice"; întărirea pozițiilor economice și politice; consolidarea permanentă a controlului asupra „sateliților"; împiedicarea stabilirii în Europa și Asia a forțelor capabile să-i amenințe dominația; împiedicarea dezvoltării unității și puterii Occidentului.

Șefii serviciilor americane de informații apreciau că, la sfârșitul anului 1951, exista un cadru politico-strategic ce favoriza acțiunea sovietică. Liniile acestuia erau: stabilitatea internă a U.R.S.S.; exercitarea controlului asupra blocului est-european; industrializarea „sateliților"; presiunea pe care Kremlinul o putea exercita asupra opiniei publice și forurilor decizionale occidentale prin intermediul partidelor comuniste din Europa de vest, Canada și Statele Unite; posibilități sporite de a desfășura o politică externă „extrem de ofensivă" (acestea erau create de: existența rețelei comuniste mondiale; conducerea unitară a propagandei comuniste; inexistența piedicilor interne de genul supravegherea parlamentară, grupuri cu interese speciale, opinie publică sau aliați).

Se considera că, datorită capacităților militare de care dispuneau, U.R.S.S. și blocul estic puteau desfășura operații strategice în următoarea clasificare:

1. *Simultan* (a. Campanie împotriva Europei Occidentale, inclusiv Italia; b. Bombardament aerian împotriva Insulelor britanice; c. Campanii împotriva pozițiilor occidentale din Orientul Apropiat și Mijlociu, inclusiv Grecia și Turcia; d. Campanii în Extremul Orient; e. Atacuri împotriva Canadei și S.U.A., inclusiv Alaska și Aleutine; f. Tăierea liniilor de comunicații anglo-americane; g. Activități subversive și strategice împotriva intereselor anglo-americane în întreaga lume; h. Apărarea teritoriului

U.R.S.S.).

2. *De îndată ce este posibil* (după ocuparea porturilor din zona Canalului [Mânecii] se va declanșa ofensiva navală și aeriană - inclusiv invazia - împotriva Insulelor britanice).

3. *De îndată ce este realizabil* (campanii împotriva peninsulelor Scandinavă și Italică).

4. *În măsura în care este necesar* (atacuri aeriene împotriva Pakistanului).

Surprinde gama extrem de largă de posibilități strategice de care americanii considerau că dispun forțele sovietice și „satelite". Supraapreciere sau realism? Exista, desigur, în practica serviciilor speciale tendința de a supraevalua potențialul inamicului (motivația este multiplă). Există, însă, și o mare doză de realism, determinată de potențialul de mobilizare al blocului sovietic, apreciat la aproximativ 25 milioane U.R.S.S. și 5 milioane „sateliții" europeni (dispunând de o instruire și înzestrare diferențiate).

„Din punct de vedere al forțelor militare și al potențialului economic - se arată în sinteza NIE din octombrie 1951 -, Uniunea Sovietică este în situația de a purta un război general dacă liderii sovietici consideră indicat să o facă. Informațiile nu permit predicții solide dacă și când U.R.S.S. va recurge deliberat la război general. Totuși, trebuie recunoscut că există acum un grav pericol de război și va exista atâta timp cât conducătorii sovietici pot acționa în așa fel încât să amenințe interesele vitale ale puterilor apusene".

Moartea lui Stalin (1953) și, apoi, înlocuirea lui Malenkov (1955) aveau să determine un nou mod de abordare a politicii externe de către Moscova - reducerea tensiunii în relațiile internaționale. Patru vor fi fost factorii care au produs noul curs în politica sovietică: 1. Conducerea moscovită credea că felul în care Stalin a acționat pe arena internațională i-a determinat pe occidentali să reziste și a dus la crearea alianței Atlanticului de Nord. Deci, destinderea sovietică ar provoca-o pe cea apuseană; 2. Necesitatea reducerii riscului unui război general, datorită conștientizării pericolului nuclear; 3. Prețurile ridicate ale armamentului modern; 4. Reducerea tensiunii internaționale va micșora efortul militar al Vestului (fără ca Moscova să „umble" la structura sa industrial-militară).

În pofida spectaculoasei deschideri (nu atât de profundă și reală încât să lase să treacă cu vederea încercarea de detașare a Ungariei), sintezele NIE, din octombrie și noiembrie 1956, apreciau că obiectivul politic fundamental - instaurarea comunismului în lume - nu va fi abandonat de sovietici și oricând erau posibile reveniri la vechiul curs, cel dur.

În vizorul serviciilor de informații nu intrau doar elementele cuantificabile, ci și cele socotite „imponderabile", respectiv starea de spirit. Erau investigate cauzele ce o determinau, segmentele demografice cele mai „sensibile" și disponibilitățile față de influențarea externă, capacitatea de reacție la stimuli exogeni. Interesul Statelor Unite era dirijat spre sondarea potențialului anticomunist din țările blocului estic.

Existența acestui potențial în România este confirmată de un document NIE din aprilie 1955.

Cauzele fundamentale erau socotite reanexarea de către U.R.S.S. a nordului Bucovinei și a Basarabiei, lichidarea partidelor istorice, abolirea monarhiei, instaurarea unui regim aflat sub controlul deplin al Moscovei; de asemenea, exploatarea economică, reparațiile de război, scăderea nivelului de trai. „Ca rezultat, marea majoritate a românilor, lipsiți de legăturile lor cu Occidentul și de autodeterminare, încep să simtă că țara lor este o adevărată colonie sovietică. Ei au identificat aproape în totalitate comunismul cu frica lor tradițională față de Rusia".

Pe baza informațiilor primite (interesant ar fi de stabilit originea lor) se considera că țărănimea este unul dintre elementele disidente principale („Nu numai culacii [chiaburii - *n.n.*], ci și micii fermieri și chiar țăranii fără pământ au rezistat procesului [de colectivizare a agriculturii - *n.n.* "]).

Alături se aflau proletariatul industrial („Cei care au sprijinit regimul comunist la început sunt deziluzionați și un considerabil potențial de rezistență se acumulează"), tineretul (care „militează împotriva vieții înregimentate și împotriva tehnicilor comuniste de control asupra grupurilor"), parte din corpul de cadre al armatei, precum și „câteva grupuri mai mici care pot avea un considerabil potențial de rezistență" - intelectualii, clerul și minoritățile naționale.

În încheierea analizei palierului militar se menționa că „dacă regimul își slăbește strânsoarea și dacă controlorii sovietici sunt retrași, foarte puțini dintre militari se vor dovedi fideli".

Mai sunt investigate activitatea grupurilor de emigrație, capacitatea lor reală de a influența situația din țară, precum și potențialul rezistenței anticomuniste în condițiile existente sau în cazul în care ele se vor deteriora până la război. „În condițiile unui război, forțele românești de securitate vor fi aproape cert întărite de trupe sovietice. Intensificarea măsurilor de securitate care va rezulta va diminua probabil chiar și rezistența pasivă. Totuși unele activități de guerilla ar putea avea loc. Amploarea rezistenței active organizate va depinde de situația militară în Europa, în special de zona unde se află forțele occidentale, de ajutorul pe care este dispus, Occidentul să-l acorde și de atitudinea țărilor din Pactul Balcanic, în special Iugoslavia".

O problemă importantă a acelor documente National Intelligence Estimate care analizează „imponderabilele" este credibilitatea surselor de informare. Extrem de utile pentru a cunoaște bazele deciziilor americane luate în deceniile de război rece, sintezele NIE trebuie, în ceea ce privește istoria recentă a României, să fie confruntate cu documentele aflate în arhivele naționale și desigur cu multe alte acte de peste hotare. ■

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

DIN MOSCOVA,

GRIGORE GAFENCU RAPORTEAZĂ

Din precedentele episoade în care am prezentat importante documente diplomatice inedite purtând semnătura lui Grigore Gafencu, ministrul României la Moscova în perioada iulie 1940 - iunie 1941, adunate în volum și pregătite pentru tipar de I. Calafeteanu, N. Dinu **și** N. Nicolescu, **s-a putut constata că nu cronologia, ci problematica a fost criteriul selecției noastre. În încheierea acestui serial, în care analiza diplomatului și omului politic se asociază evocării jurnalistice, ne vom opri asupra unuia din ultimele rapoarte expediate de ministrul român din capitala sovietică.**

Împreună cu cititorii noștri, ne-am întrebat ce ecouri va fi avut la București acel consistent raport expediat de Gafencu în ziua de 25 aprilie 1941 (vezi Magazin istoric, **nr. 7/1995)? Cu atât mai mult cu cât Ion Antonescu așternuse pe colțul primei sale file următoarea apostilă: „Dl. Cretzeanu este rugat să-mi ceară instrucțiuni pentru răspuns. I.A. 6.V."**

Răspunsul l-am găsit în jurnalul lui Grigore Gafencu. E vorba despre instrucțiunile pe care i le-a trimis I. Antonescu și pe care el le-a reprodus întocmai. Iată-le: „Domnule ministru, guvernul român nu este deloc grăbit de a relua negocierile româno-sovietice cu privire la delimitarea liniei de demarcație [după ultimatumurile din 26-28 iunie 1940 — n.n.**]. Într-adevăr, este mai bine ca răpirea Basarabiei și Bucovinei de Nord să rămână caracterizate ca un act de forță pe care România nu l-a acceptat decât ca atare. Nu avem nici un interes de a legaliza acest act, oferind astfel Sovietelor un titlu juridic pentru deținerea acestor provincii. Spre deosebire de concluziile raportului dv. din 25 aprilie, guvernul român socotește că** nu este momentul **de a se proceda la o consacrare a frontierelor noastre cu U.R.S.S.,** tocmai din cauza caracterului actual instabil **al situației și de** posibilitățile de dezvoltare ulterioară **a evenimentelor. Așa fiind, guvernul român dorește a se amâna cât mai mult posibil reluarea lucrărilor comisiei de delimitare. Veți arăta deci guvernului sovietic că, fiind dat refuzul său de a lua în considerare punctul de vedere românesc — refuz de altfel în contradicție cu asigurările de prietenie ce ni s-au dat —, guvernul român socotește că o reluare a lucrărilor de delimitare nu ar fi oportună, dacă nu s-ar fi stabilit, în prealabil, cel puțin un acord de principiu. Este evident că, altfel, lucrările în chestiune nu ar putea să conducă la nici un rezultat. Ori, o nouă întrerupere a lor, după aceea din octombrie, nu ar putea avea, prin efectul ce l-ar produce asupra opiniilor politice respective, decât consecințe inoportune asupra relațiilor dintre cele două țări, ceea ce, în ce-l privește, guvernul român dorește să le evite. De altfel, intransigența guvernului sovietic înseamnă că, prin aceste negocieri nu se face, în realitate, decât a ni se cere dinainte să recunoaștem pur și simplu actuala linie de demarcație rezultată din acte arbitrare și din fapte împlinite, în fața cărora am fost puși de guvernul sovietic. Ori nu este în intenția guvernului român de a renunța la poziția sa de principiu, de a recunoaște soluțiile unilaterale sovietice. Întreruperea din octombrie a lucrărilor de delimitare se datorează de altfel tocmai acestei atitudini de principiu adoptată de guvernul român".**

Se pare că aceste instrucțiuni au avut darul de a-l surprinde pe Gafencu. În mai toate rapoartele sale el arată că două fuseseră obiectivele pe care și le propusese atunci când luase în primire Legația din Moscova: delimitarea frontierei în urma cotropirilor sovietice din iunie 1940 și încheierea unui tratat economic româno-sovietic. Chiar dacă nu avea în vedere o frontieră propriu-zisă, năzuia spre stabilirea unei stări de calm la granița de est a țării, fără incidentele și provocările puse la cale de partea sovietică, tocmai pentru a exercita presiuni asupra României. Dar să vedem cum a interpretat el instrucțiunile venite de la București.

„Teza lui Antonescu este indreptățită și bine sprijinită pe argumente. Este însă vădit înrâurită de ideea că situația «e instabilă» și poate avea «dezvoltări ulterioare» (sublinierile sunt ale mele și nu ale lui Antonescu). Pe măsură în care situația se restabilește, adică pe măsură ce scad sorții unui atac german care să mute hotarul sovietic dincolo de Prut, Herța și Chilia, crește interesul nostru de a avea o linie de demarcație precis delimitată peste care sovieticii să nu fie ademeniți să treacă din nou prin «acte de forță» la care nu ne-am împotrivit până acum decât prin vorbe...“

Iată acum și explicațiile lui Gafencu în legătură cu motivele ce îl determinaseră să redacteze raportul din 25 aprilie: „Intenția mea, când am redactat raportul din 25 aprilie, a fost ca, în vederea unei stabilizări a situației, să încercăm dacă nu putem cumva profita de dorința sovieticilor de a face, față de noi, un gest de prietenie — dorință exprimată de Vișinski, dar dezmințită apoi prin fapte — ca să îndreptăm linia de demarcație la Herța și la Chilia.

Faptul că Antonescu a ținut să adauge la textul bătut la mașină al scrisorii sale [cuprinzând instrucțiunile — n.n.] următoarea recomandație, scrisă chiar de mâna lui «Aștept de la dv. multă abilitate în această privință» îmi dovedește că intransigența generalului era legată de «instabilitatea situației» și că situația stabilindu-se de atunci încoace, e nevoie de tot mai multă «abilitate». (Această interpretare e deplin confirmată prin scrisoarea lui Cretzeanu, care îmi atrage atenția că, între data când a fost redactată scrisoarea și ziua când a fost adăugată recomandația, «împrejurările s-au schimbat»)“.

Aici se pare că apele se despărțiseră. În orice caz, conducătorul statului român Ion Antonescu era la ora aceea singurul în măsură să dea interpretarea cea mai potrivită instrucțiunilor pe care le trimisese la Moscova. Printr-o coincidență, raportul pe care îl vom reproduce în acest număr poartă data de 12 iunie 1941. Exact în acea zi, generalul Ion Antonescu avea o întrevedere cu Adolf Hitler, la München, fiind informat despre planul de atacare a U.R.S.S.

Revenind la instrucțiunile trimise lui Gafencu, în care se cerea acestuia să dovedească abilitate și să temporizeze tratativele cu partea sovietică, ele par a dovedi o coroborare a poziției guvernului român cu pregătirile generale făcute de Hitler în vederea unui atac-surpriză. Dar Gafencu, complet neinformat în legătură cu intențiile guvernului din București, le-a dat o interpretare limitativă, raportându-le strict la evoluția raporturilor germano-sovietice în parametrii impuși de pactul Ribbentrop-Molotov și ai ultimelor desfășurări politico-militare din sud-estul Europei. Și vom vedea, din raportul pe care îl vom reproduce în continuare, că ministrul român, chemat să dea curs acestor instrucțiuni, nu a fost singurul diplomat „opacizat“ de superiorii săi în preajma unor evenimente extrem de grave. Atacul surpriză a fost pregătit de Hitler inclusiv prin „intoxicarea“ pe cale diplomatică a Moscovei. Iar faptul că până în ziua declanșării atacului împotriva U.R.S.S. ambasadorul german la Moscova, contele von Schulenburg a acționat ca un partizan convins al colaborării sovieto-germane (atitudine impusă și celorlalți diplomați ai Axei din capitala sovietică) nu poate fi interpretat decât ca o consecință a planului de măsuri generale ce fuseseră luate pentru a asigura deplina conspirativitate a Planului Barbarossa.

Confuzia, nesiguranța, contradictoriul par a fi pus stăpânire pe gândirea diplomatului. Totul izvora din contradicția evidentă dintre realitatea politicii conducătorului statului român și rosturile misiunii lui Gafencu la Moscova, așa cum le înțelegea el. Toate sunt evidente în raportul din 12 iunie 1941, cum spuneam, unul dintre ultimele redactate de el în capitala de pe malurile Moscovei. Lectura lui ne va introduce, așadar, în atmosfera ultimelor zece zile de pace, chiar dacă era o „pace cu arma la picior“. În finalul lecturii, cititorul își va pune desigur întrebarea surpriza atacului a fost într-adevăr o surpriză?

Grigore Gafencu (stânga) împreună cu Horia Roman și fiica acestuia, Cecilia (Italia, 1956)

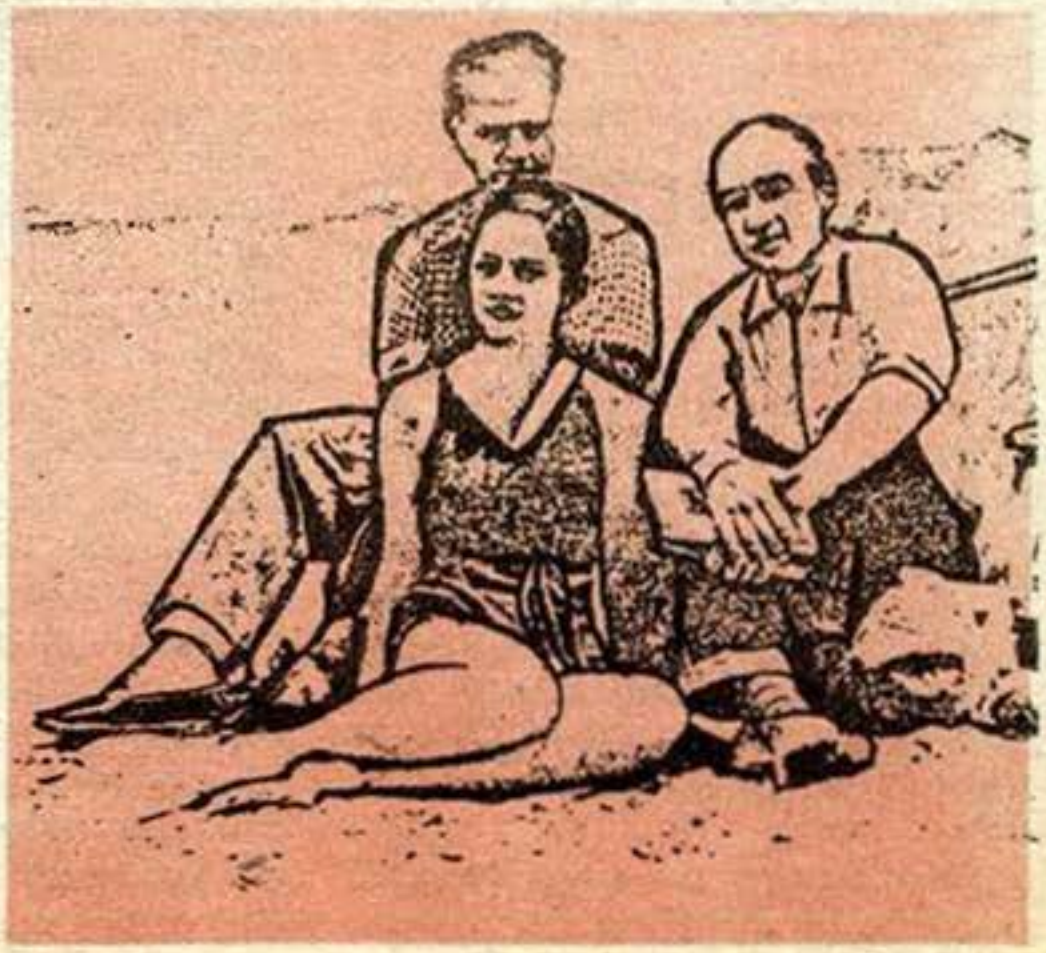

Moscova, 12 iunie 1941

Domnule ministru,

A trecut o lună de la raportul meu din 15 mai, în care m-am străduit să lămuresc elementele trecătoare și elementele permanente ale crizei germano-sovietice. A fost o lună de așteptare, de reculegere, în care doi vecini, tovarăși și eventuali adversari, s-au măsurat și s-au observat unul pe altul, cu cea mai mare băgare de seamă.

V-am scris la 24 mai trecut despre „deplina neștire în care se află toate misiunile străine din Moscova, începând cu Ambasada Germaniei și cu Ambasada Italiei, cu privire la cele ce se petrec sau s-ar putea petrece între Germania și U.R.S.S." Această neștire deplină, care dăinuiește până azi, nu se referă atât la intențiile guvernului sovietic, care a dovedit în multe rânduri, prin vorbe și prin fapte, voința lui de a se feri de război și de a ajunge la o cât mai pașnică înțelegere cu Germania, cât se referă la intențiile guvernului din Berlin, care până azi nu și-a lămurit atitudinea față de Soviete.

Guvernul sovietic, prezidat de dl. Stalin, se străduiește mai departe să dea puterilor Axei și statelor apropiate de aceste puteri dovezi de bună voință.

Gestul de prietenie al d-lui Stalin față de dl. Paasichivi, fostul ministru finlandez la Moscova [Juho Kusti Paasikivi (1870-1956), lider al Partidului Conservator, prim-ministru (mai-decembrie 1918 și 1944-1946) și președinte al Finlandei (1946-1956), adept al politicii de neutralitate a țării sale — *n.n.*], care dispune ca U.R.S.S. să livreze Finlandei 20 mii de tone de grâu, cu toate că Finlanda a rămas în urmă cu livrările la care era obligată prin tratatul ei de comerț cu Rusia, dezvăluie interesul pe care guvernul sovietic îl poartă unei țări care alunecă din ce în ce mai mult sub înrâurirea Germaniei.

Raporturile pe care legația noastră le întreține cu Comisariatul pentru afacerile străine ne-au îngăduit să observăm că și față de noi, atât în problemele mai însemnate de repatriere cât și în chestiuni mai mărunte de gospodărie, autoritățile sovietice caută să se arate prevenitoare și bine intenționate. Cifra de repatrieri, la care se ajunge în fiecare lună, e modestă în proporție cu cererile noastre. Ea dovedește totuși dorința autorităților de a ține seama de străduințele pe care le depunem și de a da în șir o dezlegare neîntreruptă unei probleme pe care acum două luni, printr-o adresă oficială pe care v-am comunicat-o, guvernul sovietic o considera „lichidată".

Începerea unor negocieri economice cu Italia și parafarea acordului de comerț cu Japonia (acest din urmă acord se discută de multă vreme și a pricinuit multe amânări și greutăți) dovedesc bunele dispoziții ale Uniunii Sovietice față de puterile Pactului tripartit.

Intențiile cele mai împăciuitoare sunt arătate, firește, puternicului vecin, Reichului german. Comisariatul pentru afacerile străine a dus un adevărat „Blitz-Krieg" împotriva legațiilor micilor țări ocupate de Germania. Trei din aceste legații au fost închise. Ministrul Belgiei și ministrul Iugoslaviei au plecat în 3 iunie. Ministrul Norvegiei plecase mai înainte. Ministrul Greciei a fost înștiințat chiar a doua zi după ce a căzut insula Creta [în 30-31 mai 1941 — *n.n.*] că nu mai are ce căuta la Moscova. Nici un reprezentant oficial nu a întovărășit la gară pe diplomații țărilor învinse. În schimb, ministrul Slovaciei, dl. Tisso, care a fost rechemat la Bratislava, a primit la gară toate onorurile cuvenite, ca și cum țara sa nu s-ar fi desprins acum de curând din trupul Cehoslovaciei, țară odinioară prietenă și aliată. (În timp ce unii pleacă, alții vin. Se așteaptă un ministru al Siamului — stat protejat de Japonia. Se așteaptă de asemeni un reprezentant al guvernului din Irak, prieten cu Axa. Întâmplările din Irak au deranjat, deocamdată, această socoteală.)

Mai însemnate, firește, decât aceste chezășii de prietenie pe socoteala altora sunt dovezile de bună înțelegere pe care guvernul sovietic e dispus să le dea direct, fie în domeniul economic, fie chiar în cel politic.

Se pune însă întrebarea dacă guvernul german cere sau dacă mai acceptă asemenea dovezi?

La Moscova nu se duc și nu s-au dus în timpul din urmă negocieri germano-sovietice, nici politice nici economice.

Ce se petrece la Berlin? S-a vorbit mult despre convorbirile pe care le-ar avea acolo dl. Dekanozov în vederea de a limpezi situația. S-a pomenit și de unele rezultate la care s-ar fi ajuns. Se spune astfel că sovieticii au și consimțit să primească, în unele centre industriale, experți tehnici și economici germani, pentru a arăta dorința și putința lor de a produce și de a livra toate alimentele și materiile prime făgăduite. Legația suedeză crede chiar a ști că asemenea experți se află de pe acum la Kiev. Se spune că germanii se gândesc să ceară și alte garanții, pentru a se feri de primejdia că livrările rusești ar putea fi întrerupte tocmai atunci când vor fi mai necesare. (Ce „garanție" însă poate împiedica pe sovietici, atâta vreme cât sunt stăpâni la ei acasă, să-și îndeplinească interesele, cum și când vor voi?)

Ambasadorul Italiei m-a asigurat că nu a primit nici o informație serioasă despre asemenea negocieri. Contele Schulenburg declară categoric că nu știe nimic. Nu e cu totul exclus ca Dekanozov, care e un prieten personal și un om de încredere al d-lui Stalin, să fi stabilit un contact direct cu dl. Hitler. Faptul că dl. Schulenburg, care a condus până acum cele mai multe negocieri germano-sovietice, nu e informat lasă să se presupună în orice caz că la Berlin nu au loc negocieri

oficiale între Ministerul [german al — *n.n.*] afacerilor străine și Ambasada sovietică [de acolo — *n.n.*].

Neștirea în care sunt ținute cele două ambasade cu privire la intențiile reale ale guvernului german a mărit din nou nervozitatea diplomaților cu răspundere, nervozitate care se potolise ceva în cursul lunii trecute. Contele Schulenburg s-a întors din Berlin la sfârșitul lunii aprilie cu oarecare îngrijorare din pricina discreției păstrate față de el de cercurile conducătoare ale Reichului și fiindcă aflase că unii dintre sfătuitorii d-lui Hitler vor și cer cu stăruință un război împotriva Rusiei. Asigurarea pe care i-a dat-o Führerul că pregătirile militare, la hotarele sovietice, nu au decât un caracter defensiv, deoarece evenimentele neașteptate din Iugoslavia au îndemnat Germania să fie cât mai prudentă, nu a liniștit deplin pe ambasadorul german. Temerile sale s-au potolit însă în timpul lunii mai, deoarece nu s-a mai produs nici un fapt îngrijorător, iar atitudinea guvernului sovietic a fost tot mai limpede și mai bine voitoare. Toți șefii de misiune au împărtășit de altfel în acest timp, unii cu bucurie, alții cu supărare, simțământul că criza germano-sovietică e pe cale de a se potoli. V-am comunicat declarațiile categorice pe care mi le-a făcut în această privință dl. Paasichivi, care trece drept unul din cei mai buni cunoscători ai stărilor din Europa răsăriteană.

La începutul acestei luni au răzbit până la Moscova vorbele și declarațiile unor cercuri din Berlin care pomeneau cu stăruință despre un plan de luptă împotriva Rusiei. Un demnitar al Partidului Național-Socialist a adus acum de curând în capitala Uniunii Sovietice știrea că guvernul german cântărește diferitele atitudini pe care le poate lua față de U.R.S.S. și că sorții războiului sunt deopotrivă de mari ca sorții unei soluții pașnice.

Singurele știri pozitive însă,

În ziua de 12 iunie, când Gafencu își redacta raportul, generalul Ion Antonescu avea o nouă întrevedere cu Hitler, imprimând un alt curs relațiilor româno-sovietice...

referitoare la posibilitatea unui război iminent, au venit din București. Măsurile noastre militare, luate, după părerea generală, la cererea comandamentului german, au stârnit, în ciuda comunicatului liniștitor al guvernului român, surprindere și neliniște în cercurile diplomatice. Înștiințarea dată legațiunilor italiene și japoneze din București despre pregătirile făcute de guvernul român în vederea unei eventuale evacuări a corpului diplomatic, a fost comunicată ambasadelor respective din Moscova, provocând, firește, cele mai vii comentarii.

În lipsa unor informații directe din partea guvernelor respective, ambasadele Axei au dat o deosebită atenție acestor știri din țara noastră. Nu au lipsit firește și unele tălmăciri „liniștitoare". După unii, pregătirile militare române au scopul să acopere spatele armatelor germane care vor porni din Turcia spre Egipt. Pentru alții, mișcările la hotarul răsăritean au drept scop să mascheze încercarea de a invada insulele britanice. Părerea cea mai răspândită însă este că, dat fiind că Führerul nu împărtășește nimănui, nici chiar colaboratorilor săi cei mai intimi, hotărârile sale înainte de a le da un început de realizare, pregătirile militare din România trebuiesc privite, în neștirea generală în care sunt ținute ambasadele, drept un indiciu serios despre ce se poate întâmpla. Persoane care până mai ieri păreau convinse că raporturile germano-sovietice nu pot și nu trebuie să fie rupte, admit azi posibilitatea unui război.

E poate numai o stare de spirit trecătoare. Ea a înrâurit însă felul de a gândi al diplomaților celor mai liniștiți, cum e de pildă ambasadorul Germaniei și constituie azi nota dominantă a vieții diplomatice din Moscova.

Autoritățile sovietice nu par să fi fost înrâurite până acum de asemenea temeri. La Comisariatul pentru afacerile străine atmosfera e limpede și pașnică, birourile respective cercetează problemele curente — lichidarea repatrierilor germane din fostele state baltice, raporturile economice cu Italia, schimbul de deținuți politici cu România, ca și cum nimic nu se întâmplă și nici nu s-ar putea întâmpla. Sunt pozitiv informat că guvernul sovietic nu a încercat până acum să strângă legăturile cu Anglia și cu Statele Unite — cel puțin prin mijlocirea ambasadelor acestor două puteri la Moscova —

cum ar fi fost firesc dacă s-ar teme de o agresiune germană. Dl. Steinhart [ambasadorul S.U.A. — *n.n.*], cu toată dorința lui de a ști cât mai mult, nu a primit nici o „confidență" din partea d-lor Vișinski sau Lozovski și e convins că dl. Cripps nu a aflat mai mult ca el. Nu e deci de crezut, cum se zvonea în unele cercuri de ziariști germani, că ambasadorul Angliei, chemat de guvernul său „spre informare", duce cu el, în zborul. îndrăzneț care-l poartă, prin Stockholm, peste liniile germane din Norvegia și din Marea Nordului, spre Londra, un important mesagiu din partea guvernului sovietic.

Liniștea de până acum a autorităților sovietice, care contrastează cu nedumerirea cercurilor diplomatice, pare să arate că sovieticii se străduiesc nu numai prin dovezi de bună voință dar și prin lipsa lor de nervozitate aparentă, să facă față și să înlăture primejdia războiului.

În neputință de a avea deslușiri mai amănunțite despre evenimentele care se pregătesc — și care toate atârnă de voința și de hotărârile unui singur om — mă voi mărgini să mă refer la rapoartele mele trecute.

Știrile „alarmante" cu privire la intențiile guvernului din Berlin au început să vină în cele dintâi zile ale acestei luni, adică atunci când, după ocuparea insulei Creta, armatele germane întinseseră stăpânirea lor asupra întregului nostru continent.

Problemele externe și interne pe care Germania le are de dezlegat pricinuiesc discuții și controverse care au răsunetul lor în afară.

Victoria germană e strălucită, dar nu e desăvârșită. Un continent e ocupat. Mai rămân de ocupat patru continente și cam tot atâtea oceane. Războiul, după fiecare victorie, s-a întins mai departe. A început în Polonia și a cuprins Europa. A luat sfârșit în Europa și s-a întins în lume.

Victoriile germane au așezat Reichul, în aparență cel puțin, într-o poziție mult mai prielnică decât se afla în 1917. Frontul apusean a fost împins din Somme și din Champagne până în Atlantic. Franța a fost scoasă din rândurile inamicilor Germaniei. Nu mai apasă dinspre Vest presiunea primejdioasă a unor trupe terestre. La Răsărit, în locul armatelor dușmane ale țarului și mai în urmă a bandelor bolșevice, se află acum un stat deocamdată prieten și dornic să livreze cât mai multe alimente și materii prime.

Și, totuși, datorită poziției ei centrale, Germania e prinsă în același clește. Gura cleștelui s-a mai lărgit, apucătura lui e tot atât de primejdioasă.

Testamentul politic al lui

GRIGORE GAFENCU

Grigore Gafencu ne-a părăsit. E cea mai gravă pierdere a exilului nostru!

Acum câteva luni eram împreună, pe terasa casei mele, la Roma. Venise cu soția lui, doamna Nouchette, și cu doamna Marie-Jeanne Băicoianu.

Privea cu multă afecțiune pe fetița mea Cecilia, care avea în 1956, unsprezece ani și pe care el n-o văzuse niciodată. Cu Cecilia vorbea pe românește:

— Știi că eu îl cunosc pe tatăl tău de foarte mulți ani? Era un tânăr care promitea...

— Tata a promis totdeauna, dar nu s-a ținut de cuvânt — îi răspunsese, cu ton serios, Cecilia.

Pe Grigorie și Nouchette Gafencu îi cunoșteam din 1924, în casa noastră de la Constanța. Aveam atunci 13 ani. Mă impresionase tonul extrem de protocolar cu care Gafencu vorbea tatălui meu.

Îi acompaniam, deseori, la mare, la Mamaia, în micul lor „Citroen", pe care doamna Gafencu îl conducea cu atâta grație. Erau tineri, sportivi, bronzați de soarele și nisipurile încinse ale Mării Negre.

Pe vremea aceea, în lumea întreagă, se cânta *Valencia*.

Au trecut de atunci 32 de ani. Între timp — adică din 1956 până acum, când vă citesc aceste pagini — au mai trecut 12 ani: „lunga timpului cărare"!...

Și iată-ne, după atâtea decenii, din nou împreună, în Cetatea Eternă.

Masa o luasem pe terasa palid iluminată. Gafencu era parcă mai frumos în penumbrele serii de vară romană, încărcată de aroma iasomiei și a trandafirilor din grădină. Am stat până noaptea, târziu: amintiri din viața politică, din gazetărie, din viața mondenă a Bucureștiului pe care simțeam că nu-l voi mai vedea niciodată.

O anumită dificultate în a se mișca, unele inexplicabile tăceri în timpul conversației, o

În Apus, supremația pe mare a puterilor anglo-saxone îngăduie Angliei să mențină blocusul alimentar, în timp ce Statele Unite își pregătesc uriașele lor posibilități militare, navale, aeriene. La Răsărit, din Golful Persic până la gurile Dunării, se întind „trupele de acoperire" ale Uniunii Sovietice.

Moscova a învățat să înainteze și să se întindă: știe să aștepte și e hotărâtă să profite. Cuvântarea cea din urmă a d-lui Roosevelt a dovedit nu numai o hotărâre de nezdruncinat, dar și o putere de închipuire imperialistă.

E o fatalitate pentru imperialismul german, care se înalță pe victoriile unor mase, că a trezit două imperialisme, năvalnice ca și el: imperialismul sovietic, care are la îndemână mase fără număr, și imperialismul american, care construiește motoare fără sfârșit.

Străpungerea frontului din Atlantic pare tot atât de iluzorie azi cum părea iluzorie acum 24 de ani străpungerea frontului anglo-francez. Nimic, nici chiar o invazie a insulelor britanice nu poate hotărî soarta războiului, dacă se încheagă blocul de rezistență și de luptă anglo-american. Victoria la Vest însemna în 1917 cucerirea Europei. Azi, înseamnă cucerirea lumii.

E firesc, în aceste condiții, că Germania caută o ieșire care să ferească victoriile ei de până acum de soarta victoriilor pe care le-a dobândit în cei dintâi ani ai războiului trecut. Ea e silită să-și revizuiască obiectivele politice și militare, înlăuntrul spațiului ocupat de trupele ei, și în afară.

Înăuntru are nevoie de sprijinul unui organism politic căruia să-i dea viață, putere și unitate. Niciodată în istorie, nici chiar pe vremea lui Napoleon, împrejurările nu au fost mai prielnice pentru înfăptuirea unei Europe unite. În adevăr, s-au împlinit două fapte necesare procesului de închegare continentală: Germania a răsturnat toate hotarele, punând în valoare prin cuceririle ei unitatea geografică (fizică) a Europei. Amenințările din afară — blocus și revoluție — pot da popoarelor europene simțământul unei primejdii comune. Ca din aceste fapte însă să nască o conștiință europeană e nevoie de o minune. Fiindcă numai printr-o minune popoarele continentale, dintre care multe cu răni sufletești și trupești deschise și sângerânde încă, ar putea fi convinse că răul care le amenință e mai rău decât răul ce le apasă.

O unire a acestor popoare în cuprinsul unui organism politic unitar nu poate fi con-

---

anumită absență a privirii care părea proiectată dincolo de spațiul timpului prezent — totul îmi dădea senzația că vechiul meu director de la *Timpul* era, într-adevăr, foarte obosit.

Glasul patriei a scris, câteva zile după moartea lui, că era vorba de un trădător.

Încă un trădător! Ba unul la a cărui butonieră strălucea Ordinul „Mihai Viteazul" și care coboară, după mamă, din neamul mitropolitului Veniamin Costache.

Am căutat să evit, în evocările mele, adnotări cu caracter politic.

Cred totuși că e oportună reproducerea unei scurte declarații pe care mi-a făcut-o Gafencu, în iulie 1956, cu cinci luni înainte de a muri.

Conversația a avut loc pe plaja de la Fregene, lângă Roma, și la ea a asistat și un coleg de presă, român.

Iată ce spunea Gafencu:

„Oricât vi s-ar părea de paradoxal, salvarea noastră, a românilor, și salvarea întregii civilizații occidentale, stă numai în mâna noastră, a popoarelor din Răsăritul Europei și chiar în mâna poporului rus.

Occidentul liber, marile democrații, dorm pe laurii unei Victorii, care în realitate a fost o înfrângere.

Acest Occident, încurajat de o excepțională conjunctură economică, nu vrea să audă în actualul moment, de inițiative, de soluții și de acte de curaj.

Toată politica lumii libere are la bază un optimism pe care nici un om cu simțul răspunderii nu-l poate accepta.

Credeți-mă, spunea Gafencu, am făcut apel la toate mințile și am bătut la toate porțile Apusului: nici un răspuns și nici măcar consolarea că am fost crezut sau, cel puțin înțeles.

Cred că prăbușirea — în Rusia, în China și la noi — a întregului sistem colectivist asiatic, este, pe plan istoric, destul de aproape, și cred că din experiența multor decenii de suferințe și de împilări se va ridica un nou suflu de viață care, respingând ororile și aberațiile experienței sovietice, va găsi linia cea justă în care atât ferocitatea comunistă cât și egoismul lumii occidentale se vor înăbuși. Și se va naște, poate, lumea cea justă".

Când încerc, acum, în cuvinte simple, o evocare fără nici o pretenție a unui om pe care l-am iubit și urmat — am senzația că vă citesc o pagină de testament.

Testamentul politic al lui Grigore Gafencu.

Horia ROMAN

Fragment din lucrarea *Cenușa visărilor noastre*, ediția a II-a, Roma, 1969, pp. 28-30; textul ne-a fost pus la dispoziție de consilierul onorific al revistei *Magazin istoric*, domnul Radu Ion Popescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

ceptă decât pe temeiul unei ordine de drept care să limpezească și să îngrădească stările de fapt atât de tulburi ale zilelor de azi.

Poate Germania să se îngrădească în cuprinsul unei asemenea ordine de drept? Consimte ea să se folosească de împrejurările prielnice de azi pentru a da conținut real ideii europene? E în stare, în interesul general european, care e azi înainte de toate interesul ei, după ce a înfăptuit pe jertfele altora unitatea fizică a Europei, să înalțe prin jertfele ei proprii o unitate de gândire și de simțire? În afară, problema de care atârnă soarta Europei și pacea lumii e de asemenea o problemă de măsură, de cumpănă dreaptă, de auto-îngrădire a puterii, azi victorioasă.

Grija, de altfel îndreptățită, de a nu juca soarta vechiului continent pe o singură carte — și anume pe lupta îndârjită până la capăt cu lumea anglo-saxonă — poate îndemna Germania să caute o ieșire în altă parte. Alarma de azi, din Moscova, e datorită — cine știe? — știrilor prevestitoare a unei hotărâri de acest fel.

Nu-mi vine mie să apreciez — deoarece nu pot avea toate informațiile cuvenite — dacă această alarmă nu e cumva datorită într-o anumită măsură și unui joc politic.

Mă voi mărgini să amintesc, cum am făcut-o în toate rapoartele mele, caracterul complex al legăturilor germano-sovietice. După cum colaborarea de ieri poate duce mâine la o luptă necruțătoare, tot astfel nu e încă exclus ca criza de azi să ducă la un acord...

Iată una dintre rarele concluzii eronate ale șefului misiunii diplomatice a României în capitala sovietică. Și nu numai a lui.

Pe lângă bogata informație și de cele mai multe ori corectă și pătrunzătoare analiză transmisă de Grigore Gafencu de la Moscova, este cazul să afirmăm astăzi, când suntem în posesia multor documente necunoscute la ora aceea — unele publicate chiar în paginile revistei noastre — că istoria se luminează sub alte contururi și rosturi când aflăm secretele ce au inspirat acțiunile celor două state totalitare: cel sovietic și cel hitlerist. Surpriza atacului hitlerist din 22 iunie 1941 în prezent nu pare a mai fi fost chiar atât de totală cum apărea ea tuturor până în urmă cu câțiva ani. Tuturor, mai puțin conducătorilor marilor puteri, serviciilor lor speciale de informații și poate unor oameni politici bine informați din alte state.

Prin publicarea acestor rapoarte și a telegramelor diplomatice inedite, colectivul celor trei cercetători de la Ministerul afacerilor externe și revista noastră au adus istoriografiei românești un nou material de primă categorie. Rămâne însă ca el să fie înțeles în contextul mișcărilor de șah de pe scena mondială.■

Marian ȘTEFAN

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

Fundația Culturală Română a inițiat și duce la îndeplinire un foarte frumos proiect, despre care am mai scris în *Magazin istoric* și asupra căruia simțim nevoia să revenim. Este vorba de două reviste, ajunse la cel de al cincilea număr de apariție.

Am primit la redacție nr. 1/1995 al publicației **Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Chișinău-București,** al cărui redactor-șef este Alexandru Moșanu. Alături de domnia sa, din Colegiul de redacție mai fac parte: Ion Caproșu, Mihai Cimpoi, Nicolae Bocșan, Z. Ornea, Pavel Parasca, Apostol Stan, Ion Sișcanu. În sumar figurează articole despre Unirea Basarabiei cu România, unitatea limbii române, mișcarea națională sub ocupația rusă și sovietică, cărturari și savanți basarabeni.

Cea de a doua publicație primită este **Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură. Cernăuți-București.** Redactor-șef este Alexandrina Cernov, iar din colegiul de redacție fac parte: prof. dr. Petru Ciobanu, prof. dr. Mihai Iordache, prof. dr. Ștefan Munteanu, prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu, Z. Ornea, acad. Vladimir Trebiș, prof. dr. D. Vatamaniuc. Numărul se deschide cu o cutremurătoare mărturie despre presiunile la care sunt supuși românii din Bucovina de către autoritățile ucrainene, semnat de Vasile Tărâțeanu, fostul redactor șef al ziarului *Plaiul Românesc.* Sunt publicate apoi studii de teorie, critică și istorie literară, poezie, articole despre momente importante din istoria Cernăuților, despre tradițiile populare românești din nordul Bucovinei.

Încheiem cu o întrebare: când vom putea citi asemenea reviste pentru românii din Ungaria și pentru cei din sudul Dunării?

ÎN ULTIMELE ZILE ALE LUI ARMAND CĂLINESCU

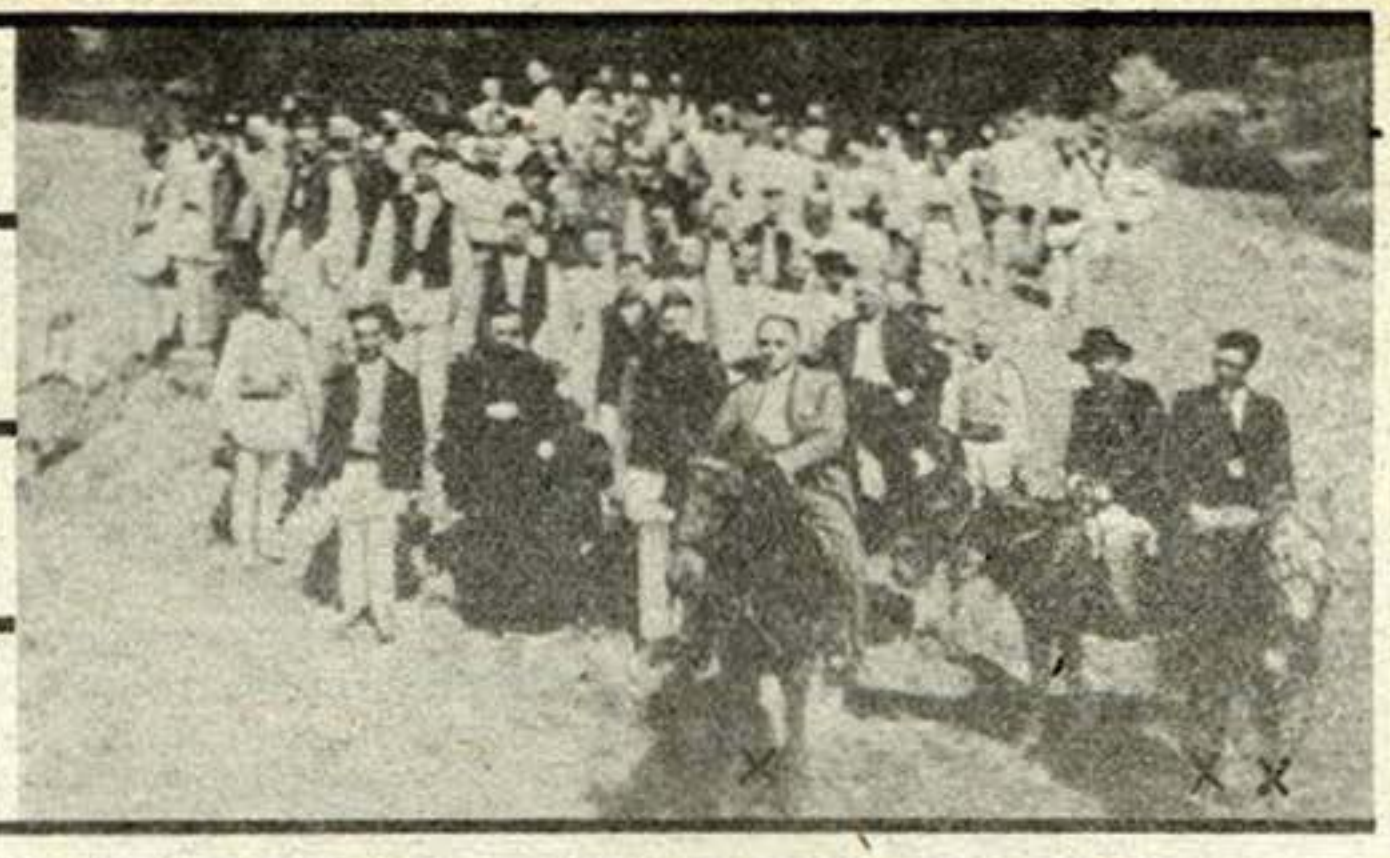

• Cât de păzit era primul-ministru? • Regele ia mașina blindată • Asasinii se antrenează la Ploiești • Căruța cu fân uitată 24 de ore în centrul Capitalei • Unde erau polițiștii?

În nr. 10/1993 al revistei noastre, dl. avocat pensionar Alexandru Retevoescu, membru al Senatului P.N.Ț.-C.D., din Curtea de Argeș, a evocat un moment de istorie mai puțin cunoscut la care a fost martor: întâlnirea secretă dintre Ion Mihalache și Ion Antonescu, din 15 august 1940.

Iată că acum colaboratorul nostru ne trimite alte pagini de rememorări dintr-o istorie trăită: întâlnirile sale cu Armand Călinescu din zilele premergătoare tragicului sfârșit al fostului prim-ministru. Le publicăm, în continuarea celorlalte mărturii și documente privind asasinarea președintelui de Consiliu român de către o bandă de legionari la 21 septembrie 1939, ca mărturii dintr-un timp dramatic.

Precizăm că Fundația Culturală Magazin Istoric a tipărit în 1992 volumul Cine a fost Armand Călinescu — Mărturii **(în colaborare cu Editura „Presa Națională") iar în 1993 o ediție anastatică, în două volume, de** Discursuri parlamentare **ale sale, din anii 1926-1937, care mai pot fi procurate de la punctul de difuzare de la sediul redacției noastre.**

Armand Călinescu (X) într-o călătorie în Argeș, în 1937, împreună cu autorul acestor însemnări (XX)

Eram primarul orașului Curtea de Argeș — însărcinare primită la stăruința primului-ministru, Armand Călinescu, care voia să ridice acest oraș din starea înapoiată în care era și să facă din el o localitate demnă de trecutul său. Am pornit o serie de lucrări edilitare: alimentare cu apă, bulevard, străzi, lumină electrică, canalizare, după un plan stabilit împreună. Fondurile îmi erau procurate de dânsul, orașul neavând posibilități. Mergeam foarte des să-i prezint evoluția lucrărilor și să-i arăt unele impedimente ce se iveau.

Ca să avem timpul necesar, am stabilit ca întrevederile să nu le avem la Președinția de Consiliu, ci la dânsul acasă. De multe ori plecam cu primul-ministru în mașină și vedeam cum era păzit. Adesea venea la Curtea de Argeș ca să vadă lucrările edilitare cum și cele ce se făceau

Istorie trăită

ALEXANDRU RETEVOESCU

pentru cavoul său, a cărei construcție o contractase personal.

El își luase o serie de măsuri de securitate, atât personală, cât și pentru familia sa. Și-a trimis băiatul la Londra, spre a evita răpirea lui și a forma obiect de negocieri cu răpitorii gardiști. A instalat la casa din str. dr. Clunet 12 un pichet de jandarmi, sub comanda unui ofițer. A stabilit traseele ce urma să parcurgă și orele fixe de deplasare. Pe aceste trasee s-au instalat din 200 în 200 m forțe ale poliției și siguranței; pe strada dr. Clunet patrulau neîntrerupt doi agenți de siguranță, iar în fața casei era un post fix. Unul din cei mai buni agenți — care a și căzut cu el în atentat — îl însoțea permanent pe primul-ministru.

Se mirau poate mulți de reluarea legăturilor mele cu Armand Călinescu, după un an de întrerupere. El însă a dorit neapărat să mă vadă și, prin senatorul Niculescu Lungu, m-a rugat să vin să-l văd.

Prin același Niculescu Lungu i-am răspuns afirmativ, cu condiția ca nici el să nu mă întrebe de ce nu l-am urmat, eu înțelegând să nu mă despart de P.N.Ț. și nici eu nu-l voi întreba de ce a intrat în guvernul Goga (28 decembrie 1937 - 10 februarie 1938). Pe aceste condiții, am reluat relațiile personale, iar când ne-am revăzut, a fost o satisfacție pentru amândoi, a luat imediat telefonul cu d-na Călinescu și i-a spus că vine la dejun cu un prieten care îi va face plăcere.

Era ora 11 și mi-a spus că dacă mai am ceva treabă în oraș să fiu la minister la ora 13, să mergem acasă. Mi-a vorbit că el vrea să se ocupe personal de orașul Curtea de Argeș și m-a rugat să facem amândoi ceva să dăm orașului o parte din strălucirea pe care a avut-o și mi-a cerut să primesc postul de primar, să conlucrăm. Mi-a cerut să fac un plan de dezvoltare a orașului pe care să-l punem la baza activității noastre. L-am rugat să-mi dea un timp de 10 zile de gândire, căci eram și eu extrem de ocupat profesional.

Întorcându-mă la Curtea de Argeș s-a aflat în oraș de propunerea făcută de Armand Călinescu și că eu nu vreau să primesc funcția de primar. Într-o dimineață, vreo 35-40 de oameni fruntași din oraș au venit la mine acasă și m-au rugat insistent să primesc și să facem ceva pentru oraș. M-au asigurat că vor fi alături de mine și să nu scăpăm această ocazie.

Ám primit funcția de primar, am mers la minister și i-am dat planul de refacere a orașului pe care l-a apreciat

REGELE VOIA

SCRISOAREA LUI CORNELIU CODREANU

În noiembrie 1994, cu numai câteva luni înainte de a ne părăsi pentru totdeauna, Radu Lobey (1909-1995), fostul director de cabinet al premierului Armand Călinescu, ne-a lăsat o nouă mărturie despre tragicul asasinat din 21 septembrie 1939. Este un document de valoare documentar-istorică, pus la dispoziția redacției noastre de către domnul arhitect Barbu Călinescu, căruia îi mulțumim și de această dată.

Nov. 1994

Dragul meu Barbu,

Îți trimit cu întârziere, amintirile mele asupra tragediei trăită în ziua de 21 septembrie 1939. Astfel: foarte devreme dimineața, Armand Călinescu mi-a telefonat și mi-a cerut să trimit automobilul blindat, să ia pe Adela și pe tine de la proprietatea care aveți la Ciupa în județul Argeș. Am încercat să protestez și mi-am propus să vin eu cu doi agenți de siguranță. Dat fiind primejdia pentru ele, din nefericire nu a vrut să cedeze.

M-am dus după aceea la Ministerul de interne, unde am lucrat până în jur de ora unu, când am plecat la Ministerul de război, să-l iau pe Armand Călinescu la dejun, cum făceam în fiecare zi; intrând în birou, mi-a cerut să mă duc imediat la Președinția Consiliului de Miniștri și să-i aduc un dosar urgent; până am găsit acest dosar era aproape de ora două. Am plecat direct spre domiciliul vostru. Urcând scara interioară, postul de radio era deschis și am auzit o muzică vieneză, care s-a întrerupt brusc și s-a transmis de unul din legionari, de la stația de radio-emisiune, teribila declarație de asasinare a lui Armand. M-am repezit să telefonez dar am văzut pe fereastră lumea fugind

ca bun și astfel am realizat modernizarea orașului cu toate sumele de bani procurate de el.

Devenind prim-ministru, desigur că Armand Călinescu nu se putea ocupa îndeaproape de securitatea sa, aceasta intrând în atribuțiunile poliției.

Pe la sfârșitul lunii mai, începutul lunii iunie 1939, mergând într-o dimineață la locuința sa din str. dr. Clunet, am observat că nu mai era pichetul de jandarmi. Nu l-am găsit atunci acasă pe Armand Călinescu care plecase cu vreo 10 minute mai înainte la Președinție. Am plecat pe jos pe drumul ce-l parcursesem de atâtea ori cu primul-ministru. Atunci am observat că erau retrași toți oamenii ce îi alcătuiau paza. M-am oprit în centru, am luat micul dejun, am făcut câteva târguieli și apoi am mers la Președinție să-l aștept, căci d-na Călinescu îmi spusese că a plecat mai devreme ca de obicei, fiindcă la ora 10.30 avea audiență la rege.

A venit la ora 13.15 — o audiență neobișnuit de lungă. Mi-am dat seama că audiența nu s-a desfășurat prea bine, căci primul-ministru nu mai afișa voioșia cu care eram obișnuit să-l văd și părea obosit. M-a primit imediat, am rezolvat problemele pentru care veniserm în circa 20 de minute. Mi-a spus că intenționează să vină la Curtea de Argeș să vadă și stadiul lucrărilor orașului și să vadă cavoul care se terminase.

La mai puțin de o săptămână a venit cu un automotor special. Am mers întâi la cimitir la cavoul său și a văzut și lucrarea de canalizare. Apoi, cu o mașină de piață destul de elegantă — un Nasch — am mers la Albești la captările alimentării cu apă. Era o zi splendidă. După ce a văzut în amănunțime lucrarea, am stat pe o pătură la umbră, vreo trei sferturi de oră. Era mulțumit și bucuros de ce constatase.

În timpul acesta am deschis problema înlăturării măsurilor de securitate, spunându-i că, după părerea mea, este o greșeală. Mi-a răspuns printr-o întrebare: „Ce, tu crezi că ar mai fi cineva care să-mi pună viața în pericol? Îți dau două argumente: Garda de fier nu mai există; în al doilea rând, am în spatele meu numai simpatii; chiar și cei care m-au criticat cândva atât de sever, chiar dacă nu-mi arată simpatia pe față, mă acceptă ca singura formulă politică".

I-am spus că sunt de acord cu al doilea argument, dar în privința primului argument sunt total de altă părere. I-am spre locul atentatului. M-am repezit și eu pe scări și am văzut în ghereta gardianului un pistol-mitralieră, pe care l-am luat, nu știu de ce, și am ajuns la locul atentatului; erau deja cinci jandarmi care țineau lumea să nu se apropie de corpurile lui Armand Călinescu și agentului de siguranță Radu Andronic.

Curând au sosit multe personalități la locul atentatului, printre care Victor Iamandi — ministrul justiției, Grigore Gafencu — ministrul de externe, Gavrilă Marinescu — prefectul poliției, care mi-a comunicat că asasinii au fost arestați la postul de radio-difuziune și transferați la prefectura de poliție. Iamandi a comunicat lui Marinescu că va veni personal să anchetează pe asasini și mi-a cerut să trec la ora cinci să-l iau de acasă.

Imediat a sosit și Ernest Urdăreanu, ministrul Palatului care după câteva minute m-a luat cu el, regele așteptând la palatul Cotroceni, la câteva sute de metri de locul atentatului.

Ajungând la intrarea în palat, regele aștepta în capul scării; i-am relatat ce s-a întâmplat și m-a luat în birou, m-a întrebat dacă Armand Călinescu avea testament, am spus că cunoșteam un testament vechi, a cerut să-l caut și să-l aduc la palat la ora 9 seara.

Am intrat după aceea în biroul lui Urdareanu care văzând în ce hal eram, mi-a oferit o cafea și un cognac; în timp ce vorbeam cu Urdăreanu, regele l-a chemat; când s-a înapoiat m-a întrebat dacă știam unde se află scrisoarea lui Corneliu Codreanu, care chiar eu o adusesem de la închisoarea Râmnicul-Sărat[1]. Mi-a cerut să aduc regelui și această scrisoare.

Cercetând în arhiva personală a lui Armand am găsit testamentul, și alături scrisoarea lui Codreanu; m-am înapoiat la ora 9 seara la palat, regele m-a primit imediat, dar trebuie să spun că am pus testamentul într-un buzunar și scrisoarea lui Codreanu în altul. Am prezentat regelui testamentul, care a început imediat să-l citească.

M-a întrebat dacă am găsit scrisoarea lui Codreanu; am răspuns că nu, și nici azi nu știu ce inspirație divină m-a făcut să procedez așa.

Dar este sigur că astfel, am fost scos de la Jilava în noaptea de 26 nov. 1940 din ordinul generalului Antonescu și sunt singurul supraviețuitor al masacrului unde au pierit 63 de deținuți.

Îți trimit, în stil telegrafic amintirile mele, te sărută cu dor al tău

Radu

[1] Primul ministru Armand Călinescu îl trimisese pe Radu Lobey la închisoarea din Râmnicu Sărat, unde se afla depus Corneliu Codreanu, pentru a-i solicita o scrisoare-apel către Garda de fier, în vederea încetării agitațiilor și acțiunilor puse la cale de legionari. În urma discuției care a avut loc, Corneliu Codreanu a acceptat să redacteze documentul solicitat, pe care Radu Lobey l-a predat lui Armand Călinescu. — *n.B.C.*

spus că este adevărat că suprastructura Gărzii de fier a fost lichidată în bună parte, dar cuiburile legionare sunt intacte și se mișcă în mod conspirativ. Apoi, există mulți politicieni care îi simpatizează și poate îi și ajută. I-am pomenit și de o parte din camarila regelui. Nu m-a contrazis dar, bătându-mă pe umăr, mi-a spus să nu-mi fac griji.

Am rămas cu convingerea că primul-ministru căuta să braveze situația. Această convingere mi-a fost confirmată încă odată pe ziua de 6 august 1939. În această zi, după ce luasem masa, răsfoiam presa, când femeia care-mi îngrijea gospodăria a venit să mă anunțe că dl. și d-na Călinescu sunt în fața casei. Am ieșit în întâmpinarea înalților oaspeți și am rămas surprins nu de vizita dumneâlor, cât de modul în care călătoreau: în mașină deschisă, dânșii în spate, în față șoferul și agentul său de siguranță. Mi-a văzut mirarea și cum era un glumeț inteligent, mi-a spus: „Nu prea ești încântat că ne vezi!" „Dimpotrivă, i-am răspuns, dar sunt surprins de modul în care călătoriți".

I-am poftit în casă și bătrâna mea menajeră le-a servit ce știa că le place — peltea de gutui și cafea. Am mers apoi la cimitir, la cavou, ca d-na Călinescu să pună flori și să aprindă candele la părinții primului ministru. În timp ce d-na Călinescu făcea puțină ordine și depunea florile, i-am spus din nou primului-ministru că își asumă un mare risc bravând situația și călătorind în aceste condiții.

Veneau de la parastasul de 6 luni al fetiței col. Nanu, o rudă a lor, înmormântată la Poinărei, din comuna Corbi. A trecut de două ori prin comuna Domnești, fieful comandantului legionar Clime, plus peste două muscele. I-am spus atunci: „Ori nu sunteți corect informat, ori cei care vă informează nu sunt sinceri, căci în cuiburile legionare se duce o activitate febrilă și nu încetează să afirme că sunteți dușmanul nr. 1. Pentru prima dată de când abordam această problemă, l-am văzut pe gânduri.

Mă așteptam ca, în urma acestor discuții, să văd ceva concret în privința măsurilor de securitate ale primului-ministru. Nu s-a produs însă nimic.

Pe la finele lunii august, a venit la Curtea de Argeș tot cu un automotor special Gabriel Marinescu — ministrul de interne, însărcinat, de asemenea, cu paza primului-ministru.

L-am primit la gară, după care, grăbit, a plecat la Tigveni, unde inițiase și susținea lucrări de modernizare, voind să facă din această localitate o comună model.

Am voit să-i spun ceva în legătură cu orașul, dar mi-a spus că se grăbește și va trece pe la primărie când se înapoiază de la Tigveni. Voiam să-l rog ca din stâlpii metalici pentru electrică ce-i luase de la hipodrom spre a-i duce la Tigveni să-mi dea pentru Curtea de Argeș 40 de bucăți, eu să dau în loc același număr de stâlpi de lemn impregnat — care s-ar fi potrivit mai bine la Tigveni.

La ora 5 d.m. a sosit inginerul care-l însoțea pe ministru și mi-a spus că ministrul vine spre primărie.

Într-adevăr, a venit, era foarte voios de cele constatate la Tigveni, iar eu profitând de această situație, când îl conduceam spre gară, l-am rugat să-mi aprobe acest schimb. Parcă îl văd și acum, s-a oprit în loc și pe un ton de supărare mi-a spus: „Mult te-ai gândit tu la treaba asta; spune-i lui Călinescu tău să ia și el de unde am luat și eu și să-ți aducă!" I-am ripostat și eu că primul-ministru are prea multe pe cap ca să-l deranjez și cu treaba asta. Și-a dat seama imediat că i-a scăpat din gură *ceva* ce nu trebuia și schimbând tonul mi-a spus că sunt acolo la hipodrom destui stâlpi și că și eu pot să iau și mă va ajuta și el.

Această scăpare însă a lui Gabriel Marinescu a constituit pentru mine un prilej de reflecție. El era un amic constant al primului-ministru și nu o dată l-am găsit și pe el și pe fratele său, dr. gen. N. Marinescu, în casă la Armand Călinescu. Au venit împreună de mai multe ori la Curtea de Argeș și am constatat strânsele relații între ei. Expresia „Călinescu tău" nu mai suna a prietenie. Implicațiile pentru mine erau mai adânci, știind rolul lui Gabriel Marinescu în camarilă.

La începutul lunii septembrie 1939 l-am văzut pe Armand Călinescu acasă în dr. Clunet și, profitând de faptul că rămăsesem cu el — d-na Călinescu era ocupată — i-am spus de venirea lui Gabriel Marinescu la Curtea de Argeș. Mi-a spus că știa, dar când i-am spus convorbirea cu el și „spune-i lui Călinescu tău", a rămas o fracțiune de minut îngândurat, apoi m-a întrebat dacă am reținut eu bine și l-am asigurat că este exact ce i-am relatat. Din nou a rămas gânditor, eu profitând de această stare i-am spus că mă așteptam să văd din nou măsurile de pază ca înainte și sunt dezamăgit că nu s-a petrecut nimic, iar legionarii se mișcă din nou. Nu mi-a spus nimic, a schimbat discuția, dar am observat că era totuși oarecum afectat.

Evocând sfârșitul tragic al fostului prim-ministru, câteva întrebări îmi revin stăruitor.

Cum se explică faptul că în

(Continuare în p. 32)

ISTORIA CA VIAŢĂ

Cu excepţia unui număr extrem de redus de iniţiaţi, până în 1989, numele lui Gheorghe Barbul nu avea o identitate foarte precisă pentru numeroşii pasionaţi ai istoriei din ţara noastră. Şi aceasta, în ciuda faptului că încă de prin anii '60 numele său putuse fi strecurat prin câte un subsol de studiu sau articol consacrate perioadei 1940-1944. Alături de cărţile lui Grigore Gafencu, Alexandru Cretzianu şi Ion Gheorghe, toate apărute în străinătate şi în limbi de largă circulaţie, Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei **semnată de Gheorghe Barbul a fost una dintre principalele surse de referinţă pentru istoria românească a anilor 1940-1944. Toate aceste lucrări însă nu au avut circulaţie liberă în ţară, iar consultarea lor în biblioteci s-a făcut după un regim foarte riguros, adică** numai **„pe bază de aprobare". Iată de ce apariţia versiunii româneşti a cărţii lui Gh. Barbul a fost întâmpinată cu mare interes de către toţi iubitorii de istorie.**

În toamna anului 1994, aflat pentru mai multe zile în ţară, Gh. Barbul a acordat numeroase interviuri presei scrise, radioului şi televiziunii. Cu toate acestea, nu putem ocoli răspunsul la întrebarea: cine este Gheorghe Barbul? O vom face reproducând aici principalele repere biografice, aşa cum au fost ele precizate de către colegul V.F. Dobrinescu în studiul introductiv al versiunii româneşti a Memorialului Antonescu, **pe care domnia sa a pregătit-o pentru tipar.**

Gheorghe Barbul s-a născut la 22 august 1915 în comuna Vârfuri din judeţul Arad. Tatăl său a fost director al Bibliotecii Universităţii din Cluj, deputat averescan şi prieten cu Octavian Goga şi Valer Pop. Mama sa — Maria Barbul — a făcut parte, împreună cu Maria Antonescu, Veturia Goga şi Veturia Mănuilă, din grupul de direcţie al Consiliului de patronaj. Studiile primare le-a făcut la Cluj, cele liceale în Austria şi Franţa, iar între 1933 şi 1936 a urmat cursurile Facultăţii de drept din Cluj, după care, din 1936 până în 1939, şi-a pregătit şi obţinut doctoratul la Berlin. În timpul studiilor în Germania, s-a aflat în relaţii apropiate cu unul dintre colaboratorii principali ai lui Alfred Rosenberg, conducătorul serviciilor de politică externă ale partidului nazist.

În 1940, Gh. Barbul a revenit în ţară şi la 17 august a fost numit secretar al lui Valer Pop, pe care l-a însoţit la Viena în zilele tragice de la sfârşitul acelei luni. După abdicarea lui Carol II, l-a însoţit din nou pe Valer Pop, de data aceasta în Germania, unde fusese trimis de Ion Antonescu pentru a trata cu guvernul german condiţiile de aplicare a „arbitrajului" de la Viena. La sfârşitul anului 1940, prin concurs, a devenit diplomat de carieră (ataşat de legaţie) şi a fost trimis să lucreze la cabinetul ministrului de externe, în acel moment Ion Antonescu. A lucrat în cadrul acestui cabinet până la 23 august 1944, după care a fost trecut la Direcţia politică a Ministerului de externe. În 1947, ameninţat cu implicarea în procesul inscenat de comunişti liderilor Partidului Naţional-Ţărănesc, a reuşit să părăsească ţara şi s-a stabilit la Paris, unde a practicat gazetăria până în 1985 şi unde trăieşte şi în prezent.

Dar la întrebarea: cine este Gheorghe Barbul cel mai potrivit răspuns pare a fi cel dat de el însuşi, în Cuvântul înainte **al versiunii româneşti a cărţii sale apărută la Iaşi în 1992, în editura Institutului European pentru Cooperare Cultural-Ştiinţifică. Iată-l: „Eu aparţin taberei învinşilor de la 23 august 1944 şi mi-am adus mărturia în această calitate. Nu pot să mă plâng de soartă. Am scăpat de temniţă, iar exilul nu mi-a fost mai greu decât acela al învingătorilor din primul moment: realizatorii actului de la 23 august. Dintre cei încă în viaţă, regele este singurul care nu a cunoscut închisorile comuniste. Mulţi dintre sfetnicii săi au pierit în puşcărie. Date fiind opţiunile mele politice, mărturia mea poate părea subiectivă. Cum ar putea fi altfel? Martorul nu se poate sustrage nici propriilor sale opinii, nici publicului căruia i se adresează şi nu rămâne indiferent faţă de atmosfera care domneşte în jurul său. Un singur factor poate fi invocat în favoarea mea: unii mă tratează ca detractor, alţii ca apologet al lui Ion Antonescu. Să fi reuşit oare să adopt o poziţie de echilibru între cele două extreme? Să judece cine mă citeşte".**

Pe această poziţie a rămas Gheorghe Barbul şi în cursul interviurilor pe care le-a oferit cu prilejul vizitei pe care a făcut-o în ţară. Deci, repetăm invitaţia pe care el însuşi a făcut-o: „Să judece cine mă citeşte".

În privinţa textului pe care îl publicăm în continuare, el reprezintă o sinteză a interviurilor pe care Gh. Barbul le-a oferit doamnei Mariana Conovici de la Radiodifuziunea Română, Secţia „Istorie Orală" în zilele de 10 octombrie 1994 şi 20 ianuarie 1995. Se înţelege că selecţia noastră a avut în vedere acele pasaje care aduc precizări sau un plus de informaţii şi detalii necunoscute despre viaţa politică românească din anii 1940-1944. Titlul şi subtitlul interviului ne aparţin.

Marian ŞTEFAN

„CINE ŞTIA ÎN MOMENTELE ACELEA CE ERA MAI BINE DE FĂCUT?“

— Aşadar, suntem în 10 octombrie 1994, la Hotel Continental din Bucureşti, camera 205. Ne aflăm aici prin bunăvoinţa d-lui Gheorghe Barbul, care a avut amabilitatea să ne acorde un interviu pentru Radiodifuziunea Română, Secţia „Istorie Orală“.

Pentru început, d-le Barbul, câteva date biografice...

— M-am născut la 22 august 1915 într-o comună ce se numeşte Vârfurile, judeţul Arad. Mama mea era în vacanţă, cu tatăl meu, la bunica mea. Am făcut studiile liceale, parte în Austria, parte în Franţa, unde am luat şi bacalaureatul. După aceea, din motive de sănătate, a trebuit să mă întorc şi să-mi fac Facultatea de drept la Cluj, iar doctoratul la Berlin, în drept public internaţional. Acolo am avut legături politice cu anturajul lui Alfred Rosenberg, cel care se ocupa, pentru partidul nazist cu problemele de politică externă. Am fost introdus în aceste cercuri de către văduva lui Octavian Goga şi am devenit oarecum prieten, deşi era diferenţă de vârstă între noi, cu un anumit Arnold Schickedanz un fel de subsecretar de stat al lui Rosenberg. Am avut, ca să zic aşa, primul rol politic atunci când acest Arnold von Schickedanz — baltic ca şi Rosenberg — mi-a pus întrebarea: „Bucureştiul întreabă dacă este cazul ca Germania să intre în legătură cu Antonescu?“

Pe Antonescu îl cunoşteam de la Predeal, unde avea vilă, ca şi părinţii mei, pe Cioplea. Prin Octavian Goga, ajunsese în legături destul de bune cu părinţii mei. Când Antonescu îşi făcea plimbarea, de sus în jos, se oprea la noi. L-am cunoscut ca un anglofil ireductibil! Iar eu trebuie să mărturisesc, eram germanofil!

— Nu eraţi şi rudă cu mareşalul Antonescu?

— Nu. Atunci l-am cunoscut, la Predal, în anii când el, în urma conflictului cu regele Carol II, din cauza Elenei Lupescu, a fost scos din slujbă, i s-a făcut proces de bigamie ş.a.m.d. Era la Predal, la vila lui, nu mai avea nici un comandament, nici o funcţie...

Pe urmă, mai târziu, am avut un rol alături de el, când l-a debarcat pe regele Carol II. Eu fusesem plecat la Viena, cu Valer Pop — eram secretarul delegaţiei române care a mers la tratative la Viena; n-au fost nici un fel de tratative, ni s-a impus un „arbitraj“. Întors în ţară, Valer Pop s-a dus la rege în audienţă să-i facă o dare de seamă asupra celor ce s-au întâmplat la Viena. La sfârşit, regele l-a întrebat: „Domnule Valer Pop, ce crezi dumneata că ar trebui făcut acuma?“ La care Valer Pop i-a răspuns: „Dictatură militară cu generalul Antonescu, care are armata în spate!“

Regele n-a răspuns nimic. În noaptea de 3 spre 4 septembrie m-am pomenit cu un telefon — era pe la miezul nopţii — de la Valer Pop: „Mi-a telefonat regele; vrea să-l vadă de urgenţă pe Ion Antonescu! Caută-l şi spune-i să meargă imediat la Palat!“

Eu ştiam unde se află, că fugise de la mănăstirea Bistriţa unde era în domiciliu forţat; era la Mihai Antonescu. M-am dus acolo şi i-am spus. „Să se spuie lui Vodă — a zis generalul Antonescu — că eu nu circul noaptea, n-am nici o încredere; dimineaţă la 9 voi fi la Palat!“

Ăsta a fost rolul meu atunci. Pe urmă, am funcţionat, oarecum fără titlu oficial, pe lângă Ion Antonescu. A trebuit să mă prezint la concursul de la Ministerul de externe pentru ca să devin diplomat de carieră. Am câştigat concursul şi am devenit ataşat de legaţie. Atunci am fost detaşat la cabinetul Ministrului de externe, care în momentul ăla era Ion Antonescu. După 22 iunie 1941, când a început războiul, Mihai Antonescu a devenit interimarul Ministerului de externe: deci am funcţionat pe lângă amândoi până la sfârşit...

— După 23 august 1944 aţi rămas în Ministerul de externe până în 1947!

— Da, am rămas până în '47. În august acel an am plecat din ţară, iar în septembrie, când au dat pe toată lumea afară, am fost scos şi eu.

— Să rememorăm acum câteva momente semnificative trăite de dv. la cabinetul mareşalului Antonescu...

— Da, trebuie însă să spun că 80 la sută din activitatea mea s-a petrecut pe lângă Mihai Antonescu, pentru că mareşalul nu se mai ocupa decât de chestiunile de foarte mare importanţă.

Momente mai importante aţi spus... Mai întâi, la începutul anului 1943, Mihai Antonescu a făcut o tentativă — după părerea mea naivă — de a trimite un memorandum părţii germane. Fiind un document ultra secret, a trebuit să-l scriu de mână, considerându-se că nu se putea da un astfel de text unei dactilografe. În memoriu se cerea pur şi simplu ca Hitler să-şi dea demisia, pentru ca să se poată face pacea...

— Era o formulare chiar aşa de precisă?!

— Asta era ideea, exprimată, desigur, foarte nuanţat, nu pur şi simplu, „dă-ţi demisia, domnule!“ Se sugera că în cazul în care persoana lui

Hitler s-ar fi dovedit a fi un obstacol în calea împăciuirii Europei, atuncea ar fi fost bine ca Führerul să facă acest sacrificiu. În orice caz, ceva în sensul acesta. Bineînțeles, la nemți a fost o mare furie și în timpul vizitei pe care mareșalul Antonescu a făcut-o în aprilie 1943 în Germania, reacția lui Hitler și a lui Ribbentrop a fost extrem de violentă. S-a cerut demisia lui Mihai Antonescu, arestarea lui Maniu, nu însă și punerea sub supraveghere strictă a regelui...

— Dar regele ce legătură avea?

— Discursul său pacifist din ziua de 1 ianuarie 1943 enervase la fel de tare Berlinul... În orice caz, pentru prima dată, după această vizită din aprilie 1943, în comunicatul comun dat publicității și al cărui text fusese redactat de către Ribbentrop, se declara că cele două părți vor duce războiul cu toată fermitatea, fără nici un fel de menajament față de S.U.A. și Marea Britanie, ceea ce mareșalul Antonescu nu declarase niciodată. Bineînțeles, după întoarcerea la București, văzând și textele declarațiilor lui Hitler cu Horthy și cu regele Bulgariei, mareșalul Antonescu și-a dat seama că era vorba despre un fel de replică germană și a aliaților de atunci ai lui Hitler la declarația lui Roosevelt și Churchill în legătură cu capitularea fără condiții, punct de vedere formulat la Conferința de la Casablanca...

Ăsta a fost un moment. Pe urmă, au început negocierile de la Madrid...

— Iertați-mă, cine a avut inițiativa acestui contact, partea română?

— Nu, americanii!

— Profesorul Carlton Hayes?

— Nu, acesta era ambasadorul american la Madrid. Mijlocitor era un oarecare Middleton, o persoană care nu avea nici o calitate oficială. El s-a adresat secretarului nostru de legație, Scarlat Grigoriu și acesta a venit imediat în țară, spunând ce i-a comunicat Middleton. Aceasta a fost la sfârșitul lui '42. Apoi, a fost trimis un curier la Madrid, Camil Demetrescu, spre a transmite împrejurările în care noi am fi voit să ieșim din război. S-a cerut o debarcare aliată în Balcani cu direcția România și intrarea Turciei în război. Mihai Antonescu le-a modificat un pic, a spus „intrarea Turciei în război sau debarcarea în Balcani", ceea ce, în fond, era același lucru, pentru că turcii, cu care eram în strânse legături, ne spuneau că dacă Aliații nu debarcă în Balcani, ei vor române neutri.

În martie 1943 am plecat eu însumi la Madrid și ambasadorul Carlton Hayes mi-a spus: „Condițiile în care s-a discutat la început, în toamnă, nu mai sunt valabile; noi nu debarcăm în Balcani". Oricum, faptul m-a surprins foarte mult: eram adversari și el îmi făcea asemenea confidențe! Mai târziu mi-am dat seama că ei voiau să ne-mpingă la negocieri cu rușii...

Un alt moment ar fi întrevederea dintre Mihai Antonescu și Iuliu Maniu, la mine în garsonieră, sus, la etajul 4, în str. Dimitrie Orbescu nr. 11, care-i zice acuma Piața Spaniei. Ei s-au întâlnit acolo, eu nu am participat. Atunci au hotărât plecarea lui Știrbey la Cairo, iar eu am plecat cu instrucțiunile lui Mihai Antonescu la Stockholm, să se accepte contactele propuse de Semionov, însărcinatul cu afaceri sovietice acolo. Rușii nu puneau — ceea ce americanii tot timpul făceau — condiția „capi-

Întrevedere Hitler - Mihai Antonescu. De la stânga la dreapta: Manfred von Killinger, Mihai Antonescu, Gheorghe Barbul (interpret), Adolf Hitler și Neubacher

Dacă Iuliu Maniu ar fi știut că anglo-saxonii vor lăsa pe mâna rușilor execuția armistițiului...

tulare fără condiții". Rușii nu ne-au vorbit despre așa ceva și ne-au spus: „Noi preferăm să nu-i informați dv. — n-aveți nici un interes — pe americani și englezi, îi informăm noi".

Trebuie să mai spun că în timp ce aveam ultima întrevedere cu Carlton Hayes, Molotov făcuse deja declarația din 2 aprilie 1944... După asta n-a mai fost mare lucru de negociat...

La Stockholm s-a continuat însă. Treptat, s-au obținut rezultate. Mai întâi, acceptarea în principiu a unei zone în care rușii să nu intre (zonă pe care mareșalul Antonescu a calificat-o drept „ghetou"), pe urmă a fost propunerea de la 2 iunie — foarte importantă: Semionov ne comunica că dacă, prin absurd, nemții părăsesc de bună voie România în termen de 15 zile, Uniunea Sovietică nu avea nimic împotrivă ca România să devină neutră. Asta i s-a părut mareșalului Antonescu o propunere foarte interesantă... S-a întâmplat însă ca patru zile mai târziu anglo-americanii să debarce în Franța și a început o cursă nebunească: sovieticii au trecut de Vistula și avansau rapid... A intervenit 23 august 1944 și, bineînțeles, negocieri n-au mai fost...

— Dar între 2 iunie și 23 august de ce nu s-a realizat armistițiul?

— Pentru că întâiul mesaj pe care mareșalul Antonescu l-a primit de la americani printr-un domn Smith spunea că președintele Roosevelt era foarte preocupat să știe pe ce, în ce punct geografic se va face joncțiunea între trupele americane și cele sovietice. Antonescu a interpretat acest lucru în sensul că, în fond, americanii erau interesați să-i ținem pe ruși cât se poate mai departe. Ceea ce Maniu nu a acceptat, totul părându-i-se ilogic: „D-aia au venit ei să ne bombardeze, ca să ne ajute să-i ținem pe ruși cât mai departe?"

Acesta a fost de fapt momentul rupturii definitive între mareșalul Antonescu și Iuliu Maniu. La 20 iunie, crezând că debarcarea anglo-americană în Franța a slăbit și mai mult poziția Germaniei, Maniu a trimis o telegramă la Cairo în care cerea o sincronizare între o ofensivă în Moldova și acțiunea lui în interior pentru înlăturarea lui Antonescu, cerând și debaracarea a trei divizii — anglo-americane sau sovietice — pe teritoriul României, pentru a ajuta forțele române să lichideze trupele germane din interior.

Aici a fost ruptura, deși Maniu a continuat tot timpul să-i ceară lui Antonescu să facă el armistițiul. Chiar în ziua de 23 august au fost demersuri în acest sens. Dar Antonescu n-a voit. La 8 decembrie 1944, Maniu, îi declara lui Burton Berry, reprezentantul S.U.A. la București, că dacă ar fi știut că anglo-saxonii vor lăsa pe mâna rușilor execuția armistițiului cu România, el nu l-ar fi sfătuit pe rege să-l facă; că s-ar fi putut rezista mult timp pe linia Focșani-Nămoloasa-Galați... În orice caz, nu se știe ce s-ar fi întâmplat, dacă lucrurile nu se întâmplau așa cum s-au întâmplat!

— Ce știa mareșalul Antonescu despre lovitura care se pregătea? Mi se pare imposibil să nu fi știut nimic...

— Dacă vreți, opoziția de atunci, în ciuda dictaturii, funcționa, avea reuniuni, adresa memorii lui Antonescu, la care acesta răspundea; avea însă consemnul să tacă, să nu facă nimic public și să nu facă manifestații. De altfel, nu s-a luat nici o măsură împotriva partidelor, au avut mai multă libertate decât sub dictatura lui Carol II. Eugen Cristescu, șeful S.S.I., făcea note cominatorii, vorbind despre Buzești și complotul de la Ministerul de externe, dar Mihai Antonescu trata aceste note ca excesive. Eu eram foarte bun prieten cu Buzești. Aveam lungi discuții cu el, și cu Pogoneanu, care era un om foarte deștept. Discutam ce trebuie făcut? Opinia lui Buzești, pe care în sfârșit, a reușit să o impună și lui Maniu era — plecând bineînțeles de la premisa că Germania pierduse războiul — că România, pentru a-și limita suferințele postbelice, trebuia să iasă cât se poate de repede din război. Cu cât ieșea mai repede, cu atât era mai bine! Să participe la operațiile militare împotriva Axei... Ei, asta era opinia lui Grigore Niculescu Buzești, care a triumfat și s-a ajuns la actul de la 23 august. Buzești era omul care avea legătură, prin Stârcea, la Palat, avea corpul diplomatic în mână, iar acest corp diplomatic rămăsese aproape neschimbat de pe vremea lui Titulescu, și titulescienii erau împotriva regimului antonescian. Era Anastasiu la Berna, Brutus Coste la Lisabona, Duca la Stockholm, Cretzeanu la Ankara, în toate țările neutre Buzești avea oamenii lui. Pe urmă, avea complicitate în armată.

Revenind, aș spune că mai mult decât rapoartele lui Eugen Cristescu nu știu ce putea să aibă mareșalul Antonescu. La un moment dat, Mihai Antonescu a avut o atitudine, dacă nu echivocă, cel puțin interesată: voia să fie bine cu opoziția. Era avocat, își pregătea pledoaria de apărare...

— Dar dv. știați despre lovitura ce se pregătea?

— Eu nu știam că se pregătește 23 august, eu știam că Știrbey negociază... știam că acesta avea cifrul Ministerului afacerilor străine prin care transmitea telegramele de la Cairo. Dar telegrama, presupusa telegramă de la Stockholm de la 22/23 august este o pură invenție, un pretext pentru a se lovi în rege și în Maniu...

Eu n-am crezut nici un moment... Credeam că-i liniște. În ce-l privește pe mareșal, el ar fi voit mai întâi să stabilizeze frontul... Eram acolo, la Snagov, la vila în care locuia mareșalul. Era cald, geamul deschis, și Mihai Antonescu discuta cu Clodius. Am auzit când Mihai Antonescu i-a

vorbit despre cele 15 zile de răgaz și despre ieșirea României din război. La care Clodius a spus: „Nu e cazul acuma, s-o faceți, când rușii sunt în ofensivă! S-o faceți după ce v-ați stabilit pe linia Focșani-Nămoloasa-Galați și Germania nu are nimic împotrivă. Uitați, Finlanda negociază de la 1 martie; nu ne-am amestecat în această chestiune." Apoi, mareșalul se gândea și la cine va veni după el. Pe front situația era proastă și nu doar pentru că au fost defecțiuni, ci și din cauza moralului. Armata română avea senzația că războiul era pierdut și cum să mai riști să mergi să mori într-un război deja pierdut? Cred că în primul moment, când li s-a ordonat să înceteze focul, militarii au răsuflat cumva ușurați. Apoi, gândindu-se că rușii vor intra în țară...

Mă rog, erau două drumuri: unul ales de rege, adică l-a „ștampilat" regele; pe celălalt îl căuta mareșalul Antonescu. Dacă al lui Antonescu era bun sau nu, nu se va ști niciodată... Cine știa în momentele acelea ce era mai bine de făcut? În ce mă privește, mărturisesc că la 23 august 1944 nu puteam să spun că ceea ce s-a făcut a fost o greșeală sau nu. Antonescu a considerat că este o greșeală, mai ales din cauza rezervei, a neîncrederii totale pe care o avea în ruși. Propunerile pe care le avusese — la un moment dat păreau foarte interesante — nu l-au convins, pentru că el n-a crezut niciodată că rușii își vor respecta angajamentele. Deci, negocierile cu ei erau sortite eșecului, deoarece orice ar fi făcut rușii, Antonescu tot nu i-ar fi crezut. A fost asta o greșeală politică? Mă îndoiesc! Eu cred că a avut dreptate: faptele care au urmat au dovedit că neîncrederea lui era bine întemeiată!

— În 23 august '44 ați participat la ședința guvernului pe care a condus-o mareșalul dimineața?

— Era un Consiliu de Miniștri, iar șefii de cabinet nu sunt invitați la astfel de reuniuni...

— În cartea dvs. scrieți că în jurul orei 17 ați mers la von Killinger, ca să aflați ce știa despre Antonescu...

— ...Mai devreme. Am fost la Killinger, dar cred că am fost mai devreme. Și nu m-am dus ca să aflu ceva, pentru că eu nu știam că e ceva la Palat. Dacă am spus asta, atunci am spus un lucru inexact. M-am dus la Killinger pentru a-l ajuta pe Florin Manoliu, care era consilier economic la ministerul nostru[1] și care mă adusese cu mașina din Germania la București și voia să se întoarcă imediat înapoi. M-am dus la Killinger să-i deie autorizația, căci numai cu autorizația lui putea trece cu mașina prin teritoriul german. Killinger mi-a și dat autorizația respectivă imediat. Și mi-a spus: „D-le Barbul, iarăși se vorbește în tot Bucureștiul despre lovitura de stat..." I-am răspuns: „Domnule ministru, eu aud asta de-un an!". „Și eu la fel, nici nu le mai semnalez la Berlin!". Și a plecat cu mașina în afara orașului...

Când m-am întors la Președinție, am aflat ce s-a întâmplat, de la d-na mareșal, care era acolo...

— Pe dânsa cine o informase?

— Nu știu, nu mi-a dat detalii...

— Și nu ați încercat, n-a încercat nimeni să facă ceva pentru eliberarea mareșalului?

— Nu...

— Care ar fi explicația?

— Simplu. Era un om virtualmente căzut și nimeni nu voia să se compromită cu el. Dacă au existat oameni care ar fi voit să facă ceva, aceștia erau civili, nu militari, deși era considerat stăpânul armatei. Nici colonelul Davidescu, un om de caracter, n-a făcut nimic, dându-și seama că nu mai era nimic de făcut, că n-ar fi fost urmat de trupă, în afară, poate, de regimentul de la Președinție...

Joachim von Ribbentrop și mareșalul Ion Antonescu

— Deci ați aflat despre arestarea mareșalului neoficial, de la d-na Antonescu; oficial cum ați aflat?

— La Președinție nu mai aveam nici o treabă și am plecat acasă. Am auzit proclamația la radio...

— Și v-ați dus imediat la Palat?

— Nu, am fost chemat în timpul nopții de către Buzești, la sugestia lui Camil Demetrescu...

— De ce-ați fost chemat?

— Pentru a încerca să-l conving pe mareșal... să-și deie demisia, să fie un fel de transmitere a puterii și nu un act de forță. Astfel, credeau ei că li s-ar fi ușurat situația cu nemții și s-ar fi evitat eventuale reacții în armată sau administrație...

Interviu realizat de Mariana CONOVICI

[1] Despre identitatea și activitatea acestui diplomat, vezi articolul *Misterele din dosarul unui diplomat* (*Magazin istoric*, nr. 3/1994).

În ultimele zile ale lui Armand Călinescu

(Urmare din p. 26)

perioada aprilie-septembrie 1939 diferiți fruntași legionari, ca Ioana Cantacuzino, Sturdza, Vălureanu, Sima ș.a. care erau fugiți în Germania, au intrat în țară cu diferite mesaje, între care și cel de asasinat, și au luat legătura cu cei de aici, fără să fie controlați de cineva?

Cum se explică faptul că regele, cu câteva zile înainte de asasinat, a dorit să i se dea mașina blindată a primului ministru și să i se dea aceasta Cadillac-ul lui — în care a și fost asasinat? Dacă avea mașina blindată, aproape sigur că ar fi scăpat.

Cum se explică faptul că în zilele premergătoare asasinatului, la Ploiești, asasinii și cei aciuați de peste hotare se întâlneau punând la cale planul crimei?

Cum se explică faptul că aproape 24 de ore o căruță cu boi și cu un maldăr de fân a staționat neobservată de cei cu paza și ordinea în oraș, dejugată în plin centrul Capitalei, aceasta având un rol important în producerea asasinatului?

Cum se explică faptul că șoferul în loc să accelereze și să ocolească căruța a micșorat viteza și a proptit-o în trotuar, dând posibilitatea asasinilor să tragă chiar prin portiera deschisă a mașinii? Apoi, cum se face că șoferul a scăpat neatins?

Cum poate fi explicat faptul că o mașină cu 5 inși în ea, începând de la ora 7.30 dimineața în ziua respectivă, a venit și a plecat de mai multe ori staționând câte o oră pe acest teren, unde nu era loc de parcare, fără sa se găsească în acea jumătate de zi nici măcar un sergent de stradă să-i fileze și să-i alunge de acolo, fiind în calea Primului Ministru?

Cum se explică abandonarea de către poliție a acestui loc în așa fel că deși au fost rafale de focuri polițiștii nu au venit acolo decât târziu, astfel încât asasinii au avut posibilitatea să se urce în mașină și să plece nestingheriți?

Întrebări care nu duc decât la o concluzie: faptele au fost săvârșite de asasinii legionari dirijați de la Berlin, iar posibilitatea de reușită a fost înlesnită de factori din interior, care doreau o schimbare în politica externă, pe când Armand Călinescu voia apărarea țării cu orice preț, în cadrul alianțelor tradiționale.

COPERȚELE

① Turnirul, prilej pentru nobilii evului mediu să-și arate vitejia și priceperea în mânuirea armelor de luptă, iar pentru doamnele cu toaletele elegante, cum vedem în gravura reprodusă din **Wappenbuch** (Armorialul) lui Conrad Grünenberg, din 1483, păstrat la Bayerische Staatsbibliothek, din München **(Nobilimi europene,** p. 80)

② ③ Icoane de veac XVIII din patrimoniul Bisericii Colței, ridicată în anii 1701-1702 de spătarul Mihai Cantacuzino, cel care, în 1704, a construit, primul spital al Bucureștilor. **(1946. Demolarea spitalului Colțea?,** p. 6)

④ Din tezaurul artistic al poporului evreu: **Biblia** realizată de caligraful Joseph la începutul sec. XIV și păstrată în prezent în Biblioteca palatină din Parma **(Evreii în țările române în evul mediu,** p. 59)

PLANȘELE

① ② ③ ④ Imagini-document, familiare bucureștenilor din anii '20-'30 ai veacului nostru: **Planșa** ① Arcul de Triumf. **Planșa** ② Piața Senatului **(sus)** și pompieri în acțiune la teatrul „Eforie", de pe strada Eforie. **Planșa** ③ Târg de carte la Teatrul Național **(sus)** și Piața Fundației Universitare „Carol I", cu statuia primului rege al românilor, operă a marelui sculptor I. Mestrovici. **Planșa** ④ Calea Griviței colț cu str. Buzești **(sus)** și primul refugiu pentru pietoni construit de STB.

Album istoric bucureștean

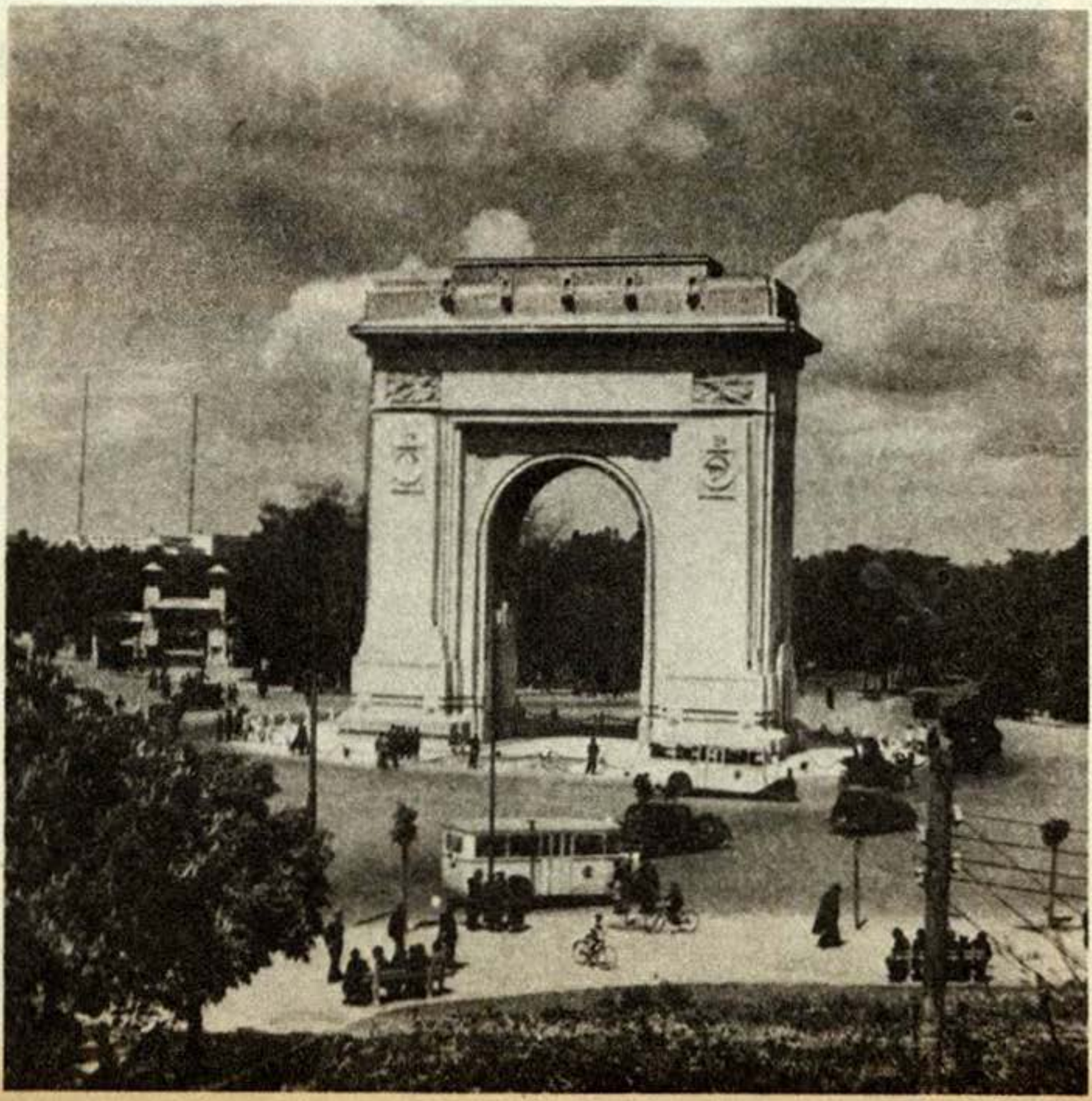

DROGUERIE

SOCIETATEA SCRIITORILOR ROMÂNI

A DROGUERIA
HAINE & COPIL

Istoria civilizaţiei bancare româneşti

O VIAŢĂ ÎNCHINATĂ BĂNCII NOASTRE NAŢIONALE

Acad. COSTIN KIRIŢESCU

Puţine instituţii au o istorie ce se confundă atât de intens cu istoria însăşi a ţării. Dacă în vremurile mai vechi, oştirea şi biserica au fost pilonii de bază ai statalităţii româneşti, factorii ei de coeziune cultural-morală, pentru epocile modernă şi contemporană, Banca Naţională a României a devenit senzorul cel mai sensibil în detectarea stării de sănătate economică a statului. Toate acestea au fost evidenţiate cu prilejul aniversării celor 115 ani de la crearea Băncii Naţionale a României (Magazin istoric, **nr. 7/1995).**

Iată, pentru a răspunde întrebărilor numeroşilor cititori, raţiunile preocupărilor tot mai insistente în ultimul timp pentru cunoaşterea istoriei acestei instituţii. Cunoscând mai bine trecutul Bătrânei Doamne, rolul acestei instituţii în viaţa ţării, tragediile pe care le-a trăit, vom restitui istoriei naţionale unul dintre cele mai importante capitole ale sale, acela al civilizaţiei bancare româneşti. Pe un alt plan, interesul pentru istoria Băncii Băncilor, pentru civilizaţia bancară în general, indică măsura implicării generaţiei actuale în rezolvarea problemelor atât de arzătoare ale prezentului şi viitorului României. Şi, de ce nu, o cale sigură pentru reînnodarea tradiţiilor, pentru mai buna cunoaştere de sine.

Paginile pe care le publicăm în acest număr o dovedesc cu prisosinţă.

De când eram copil, deslușirea căilor pe care mi le rezerva viitorul a devenit preocupantă, în unele perioade chiar obsedantă. La vârsta de trei-patru ani, atunci când observam lumea de la foișorul meu de observație situat la etajul 1 al imobilului din Calea Moșilor 258, convingerea mea era că voi deveni birjar. Îi admiram pe acești bărbați care la ora prânzului se înșirau în fața cârciumii lui Nae Gherghiceanu și își luau dejunul stropit probabil din abundență și apoi ieșeau tacticos și se instalau comod pe pernele din spate ale trăsurilor pentru a-și face siesta, în vreme ce caii, cunoscând tabietul stăpânilor, se îndreptau singuri cu pași mărunți spre casă. Îmi plăcea totul la acești oameni, de la caftanele lor albastre, la trăsurile lor, la caii lor, așa cum îi vedeam peste drum de casa noastră.

La vârsta de 6-7 ani, decorul se schimbase și odată cu el și veleitățile. Frecventarea primului an de școală și îndeosebi atenția mărită asupra tatălui meu, profesorul Constantin Kiriţescu *(Magazin istoric,* nr. 9/1977), care de cum se întorcea acasă începea să scrie, m-a determinat să fiu sigur pe viitorul meu de condeier. La vârsta de 14-15 ani, când urmam cursurile Conservatorului din București în paralel cu clasele liceale, convingerea mea a fost că voi deveni un adept de nădejde al muzei Euterpe, încurajat fiind în această direcție de profesorul meu de vioară Enacovici și la clasa de orchestră de Alfonso Castaldi. Deși acești doi profesori îmi preziceau o carieră muzicală strălucită, o voce lăuntrică mă sfătuia să continui cercetările, așa cum am și făcut.

La vârsta de 16 ani mă aflam în vechiul port hanseat Danzig, care se intitula pe vremea aceea, „orașul liber Danzig", și care mai târziu a constituit mărul discordiei între Germania și Polonia. Impresionat de navele de toate tonajele ancorate la cheul portului, mi-a trecut prin gând să mă fac marinar.

Un an mai târziu, aflându-mă la Londra, am solicitat audiență marelui diplomat care era Nicolae Titulescu, în vremea aceea ministru plenipotențiar al României în Marea Britanie. Titulescu, nu numai că m-a primit, dar m-a și invitat să luăm cina împreună la clubul londonez, unde era membru. Mi-am luat inima în dinți și l-am întrebat ce părere are despre o carieră în diplomație. Răspunsul a venit prompt și oarecum neașteptat:

— Ca să reușești în diplomație, mi-a spus Titulescu, îți trebuie două lucruri: relații și bani.

După cum am putut constata în curând Titulescu le avea pe amândouă din belșug. Parcurgând saloanele clubului, cei prezenți — și nu erau puțini — salutau amical pe compatriotul meu, în vreme ce Titulescu îmi spunea cine erau membrii clubului, toți sau aproape toți făcând parte din elita politică și aristocrația britanică. La plecare am întâlnit la postul său pe portarul clubului, care înclinându-se ceremonios a strâns în mână bancnota de o liră sterlină, pe care i-o oferea discret diplomatul român. Am rămas uimit, deoarece o liră sterlină valora la cursul zilei peste 800 de lei, bani buni pe vremea aceea. Deci, Titulescu avea nu numai relații, dar și bani. Mie îmi lipseau atât banii cât și relațiile, astfel încât cariera mea diplomatică s-a stins precum visele.

În anii următori o idee prindea din ce în ce mai mult contur în mintea mea, să mă specializez în problemele financiare și bancare. Se definea cu claritate și locul unde aveam să fac acest studiu și anume, la Berlin, capitala Germaniei, în vremea aceea probabil cel mai mare centru financiar al Europei.

Părinții și prietenii au primit cu stupoare această veste. Ei căutau să mă convingă că, dacă un român voia să se specializeze în străinătate, el nu putea alege decât Franța, și mai ales Parisul. Hotărârea mea era irevocabilă și ea m-a dus în toamna anului 1930 la Berlin pentru a urma studiile de specialitate la Universitatea Friedrich Wilhelm.

La Berlin am rămas patru ani, în cursul cărora mi-am luat doctoratul, am făcut practică comercială la Camera de Comerț Germano-Română și, ceea ce era mai important pentru mine, am fost admis să fac practică bancară la una din cele mai mari bănci germane, Dresdner Bank.

Profesorul meu și conducătorul științific al tezei mele de doctorat Hermann Schumacher, a fost acela care m-a recomandat unui director al băncii și în felul acesta am pătruns într-una din citadelele finanțelor internaționale. I-am rămas, pentru acest sprijin, recunoscător profesorului meu până la moartea sa și după moarte.

După doi ani de experiență bancară m-am întors în țară, deși prietenii mei de la bancă, printre care Hermann Abs, devenit ulterior președintele Asociației Băncilor din Germania, mi-a propus să rămân în continuare colaborator al băncii.

Revenit în București,

mi-am pus în acțiune planul îndelung chibzuit și m-am prezentat într-o dimineață la Serviciul de studii al Băncii Naționale a României, înființat cu cinci ani în urmă de băncile străine care în 1929, au acordat creditul de stabilizare a leului. Șeful Serviciului de studiu m-a primit cu răceală și mi-a spus că banca nu dispunea de locuri vacante și a adăugat, chiar în ipoteza că ar fi posturi vacante, domnul guvernator Mitiță Constantinescu a hotărât ca ele să fie ocupate prin concurs. La întrebarea mea la ce dată va fi publicat concursul, șeful Serviciului de studiu m-a sfătuit plictisit să urmăresc ziarele și în special ziarul *Universul.*

Am urmărit coloanele ziarului *Universul* timp de doi ani și în sfârșit, în 1936, Banca Națională a publicat concursul. M-am prezentat și din 200 de candidați pentru 8 locuri, am reușit al doilea și am fost angajat pe postul de impiegat clasa 8-a. La început am fost surprins de această numire, care contrasta cu titlurile și experiența pe care le aveam și mă gândeam să refuz numirea. La o apreciere mai adâncă a situației am ajuns la concluzia că o instituție care angajează un doctor de la o universitate reputată și care dispune de o experiență temeinică în materie este numit pe ultima categorie de impiegați, este o instituție foarte serioasă care merită toată stima.

După aceste experiențe a urmat o ascensiune deloc precipitată la posturile superioare, până într-o zi când am fost chemat de guvernatorul Mitiță Constantinescu, probabil jenat că mă ținuse doi ani de zile în fața porților ferecate ale băncii și drept compensație mi-a spus că profesorul Charles Rist, reprezentantul creditorilor din 1929, al băncilor, un nume de rezonanță în știința economică, vrea să mă cunoască.

Efectiv, a doua zi a avut loc întâlnirea cu bine-cunoscutul profesor francez, autor al unor lucrări economice foarte răspândite și apreciate pe plan internațional. Mai întâi, profesorul Rist m-a scrutat cu ochi de radiolog și mi-a spus următoarele cuvinte profetice:

— Tinere, mi s-a spus că pentru studiile dumitale ai preferat malul drept al Rinului și nu malul stâng.

Descreținându-și fruntea, profesorul Rist a continuat:

— Nu-ți fac un repros din aceasta. Va veni o vreme, când vom seca Rinul și ne vom strânge mâinile, noi cei din stânga Rinului cu cei din dreapta și vom deveni prieteni.

În continuare, aleg câteva momente mai deosebite petrecute în bancă și care au destrămat cortina de ceață a rutinei.

Primul moment. În cursul celui de-al doilea război mondial, nu știu care instanță din bancă m-a înscris pe lista corpului de pază al băncii și mi-a fixat drept post de observație acoperișul clădirii Chrisovelloni, care aparținea complexului de clădiri al Băncii Naționale. Nopți în șir am vegheat de pe acoperiș la securitatea băncii, fiind gata să raportez dacă vedeam apropiindu-se un avion sau o escadrilă care ne voia răul. Câtă vreme mi-am făcut serviciul pe acoperiș n-am văzut nici un avion, dar în schimb am rămas cu imaginea minunată a bolții cerului înstelat, pe care am păstrat-o tot restul vieții.

Împreună cu părinții, la Predeal, în 1941

Alt moment. Stabilizarea monetară din 1947 a fost efectuată de un grup de specialiști care au îndeplinit directivele conducerii băncii. Din acest grup am făcut parte și eu. Discuțiile s-au prelungit până noaptea târziu și au fost atât de extenuante încât, când ieșeam de la bancă, mergeam pe două cărări până acasă. Într-una din nopți am avut și surpriza să fiu arestat, în numele luptei de clasă, pentru o vină care s-a dovedit imaginară. Cu acest prilej, să zic așa, am cunoscut mizeria înspăimântătoare care domnea în subsolul al doilea al Prefecturii Poliției de pe Calea Victoriei.

Alt moment. Nu pot preciza data când a avut loc întâlnirea unică în analele finanțelor românești dintre guvernatorul Băncii Naționale — Aurel Vijoli — și rectorul Academiei Comerciale din București, profesorul Marin Lupu. Cel dintâi își apăra concepțiile în materie de politică financiară, cel de-al doilea critica în public aceste concepții care, după părerea sa, vor duce țara de râpă. Noi cei din Banca Națională, care urmăream crispați acest spectacol rar, am fost fericiți că victoria a aparținut guvernatorului nostru.

Alt moment. Întâmplările legate de reforma monetară din 1952. Elaborarea reformei a fost scoasă din competența Băncii Naționale și încredințată Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Totodată, întreaga conducere a băncii, în frunte cu guvernatorul Vijoli, a fost arestată. În birourile conducerii a fost instalată comisia de anchetă a Comitetului Central, care urma să stabilească amploarea așa-zisei devieri de dreapta în sistemul financiar bancar din România.

Deși eram o rotiță neînsemnată din angrenajul Băncii Naționale, am fost chemat, spre surprinderea mea, de un membru anchetator din comisia de anchetă, pe nume Chirtu, și anchetat timp de zece zile. Anchetatorul nu intenționa să elucideze bineînțeles eventuala mea contribuție la devierea de dreapta, ci unele amănunte în legătură cu activitatea fostei conduceri a băncii. După aceste zile anchetatorul mi-a dat mâna pentru prima oară și mi-a spus să mă întorc la locul meu de muncă, ceea ce am și făcut. Satisfacția mea prilejuită de faptul că ieșisem cu bine din această încurcătură a durat din păcate prea scurtă vreme. Noul guvernator al băncii, pe numele lui Vinea, mi-a făcut o vizită într-o dimineață și în ziua următoare am fost chemat la Direcția cadre și mi s-a înmânat plicul. Mai târziu am aflat că Vinea era dușmanul de moarte al lui Vijoli și că eu, fiind considerat vijolist, trebuia să trag ponoasele.

După o perioadă de șomaj, mi-am găsit de lucru la niște ateliere din Șoseaua Pantelimon, unde am rămas cinci ani.

Închei aici seria momentelor mai serioase sau mai hazlii, deși seria ar putea continua.

Vreau să mă refer acum la amintirile mele în legătură cu atitudinea Băncii Naționale față de pretențiile germanilor aflați la noi în țară în timpul celui de-al doilea război mondial, pilduitoare pentru modul în care banca a înțeles care este datoria ei față de patrie.

Germanii se aflau în țară și pretențiile lor erau tot mai mari și limbajul folosit tot mai imperativ. Banca Națională își avea partea ei de contribuție la tratativele economice ale României cu Germania. Responsabil cu aceste tratative din partea băncii era administratorul Costin Stoicescu, om de o rară ținută morală. Adeseori el mă lua la tratativele care se țineau la Hotelul Athénée Palace din București, unde își aveau sediul diferitele organisme economice germane, care țineau legătura cu noi.

Costin Stoicescu nu mă lua la discuții pentru cunoștințele mele de limbă, deoarece el cunoștea perfect germana. Scopul lui declarat era să fie sprijinit de un suflet de român în grelele tratative cu aliatul și ocupantul țării noastre. În aceste tratative am admirat poziția fermă, intransigentă față de pretențiile germane. Ascultându-l pe reprezentantul Băncii Naționale la aceste întâlniri, mă gândeam dacă vom mai fi în măsură ca, la sfârșitul discuțiilor, să ieșim nestingheriți pe ușa hotelului. Costin Stoicescu, relatându-i această teamă, a surâs și mi-a spus: „Aici se joacă o carte foarte importantă cu privire la viitorul României, ori cedăm și suntem înghițiți, ori luptăm și cei care ne vor urma vor avea de ce să ne mulțumească". În vremea aceea guvernator al Băncii Naționale era Alexandru Ottulescu. El era perfect de acord cu pozițiile adoptate de Costin Stoicescu și îl sprijinea din toate puterile sale.

O altă împrejurare în care am constatat patriotismul fierbinte al reprezentanților Băncii Naționale a fost în perioada în care la Viena, în Palatul Belvedere, se pecetluia soarta unei mari părți din Transilvania. În acea perioadă mă aflam la Viena ca membru al unei delegații a Băncii Naționale condusă de guvernatorul Mi-

tiță Constantinescu, care purta tratative cu partenerii austrieci. În aceeași vreme, la Palatul Belvedere, se întruneau miniștrii de externe Ribbentrop, din partea Germaniei, și contele Ciano, din partea Italiei, care să hotărască prin dictat soarta unei mari părți din Transilvania noastră. La aflarea rezultatului, care prevedea smulgerea părții de nord a Transilvaniei și atribuirea ei părții ungare, Mitiță Constantinescu de abia și-a putut stăpâni lacrimile și a hotărât ruperea tratativelor și întoarcerea imediat în țară a delegației, ceea ce s-a și făcut.

Astfel de oameni, astfel de caractere au clădit cărămidă cu cărămidă reputația unică pe care o avea Banca Națională în România.

Aș mai adăuga câteva cuvinte asupra relațiilor României cu străinătatea. Se știe că după actul de la 23 august 1944 conducătorii comuniști ai țării au dus o politică de izolare de Occident, de cvasi autarhie. Pe plan financiar, o mână de oameni curajoși au fost totuși capabili să smulgă de la secretarul general al partidului comunist, Nicolae Ceaușescu, aprobarea pentru aderarea României la organismele create în 1944 la Bretton Woods și anume Fondul Monetar Internațional și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (Banca Mondială). La sfârșitul anului 1972, prin semnarea acordurilor respective, România a devenit membră a celor două organisme. Anul următor am făcut parte din delegația României care a reprezentat țara la adunarea generală a celor două organisme și care s-a ținut la Nairobi, capitala Keniei. De atunci am participat la alte multe manifestări ale celor două organisme noi care s-au ținut nu numai la sediul organismelor (Washington D.C.), dar și în multe alte capitale ale lumii, conform statutului, mergând până la capitala insulei Jamaica, Kingston.

Am păstrat cele mai bune amintiri din contactele avute cu Gerald Jeyssier, directorul Institutului Fondului Monetar Internațional, precum și din cele cu Pierre Paul Schweizer, fost director al Fondului Monetar Internațional, demis de americani din cauza politicii lui monetare, deși S.U.A., n-aveau dreptul să se amestece în conducerea F.M.I., care, statutar, aparținea Franței, așa cum conducerea Băncii Mondiale aparținea americanilor.

Contactul cu F.M.I. în Washington D.C. mi-a dat prilejul să consult timp de trei luni biblioteca Institutului F.M.I., adevărată mină de documentare în domeniul financiar bancar. Rămas singur cu soția în orele serii și chiar ale nopții în acest sanctuar al documentării de specialitate am putut să consult multe scrieri care ulterior au constituit un ajutor serios atât pentru munca mea din bancă și alternativ la Ministerul finanțelor, precum și în activitatea mea didactică în cadrul Academiei de Studii Economice din București.

Mărturisesc, deși lucrul pare neverosimil, că nici n-am știut bine când a sosit momentul pensionării mele. Existau diferite formule de prelungire a activității, de care am beneficiat fără să știu, ceea ce m-a făcut, din păcate sau din fericire, să nu sesizez că vârsta mi-ar fi dat dreptul să mă odihnesc în cercul familiei. Împrejurările sub dictatură nu erau tocmai favorabile continuării activității la Banca Națională. Mi-aduc aminte, între altele, de condițiile în care am lucrat în sediul Băncii Naționale, mai presus în imensul birou care mărginea pe o latură cabinetul guvernatorului, de cealaltă parte fiind biroul conducătorului băncii. În biroul unde lucram, iarna frigul era atât de pătrunzător, încât eram obligat să scriu cu paltonul pe mine, tremuram chiar învelit fiind în niște pături, cu căciula pe cap și cu mănuși în mâini. O biată secretară venea din când în când în biroul unde lucram și-mi aducea câte un ceai fierbinte, drept care am poreclit-o „muza mea bancară". În acest birou am primit într-o zi vizita guvernatorului Florea Dumitrescu, care mi-a declarat cu o voce stinsă că a fost în audiență la șeful statului, Nicolae Ceaușescu, care la sfârșitul audierii i-a comunicat că a fost demis din funcția sa, astfel încât a venit să-și facă bagajul și să-și ia rămas bun, deoarece părerile lui nu corespundeau cu ale dictatorului.

Au trecut câțiva ani și într-o zi a venit la noi Mugur Isărescu, actualul guvernator al Băncii Naționale, ca să mă întrebe dacă accept ca guvernul să mă propună Parlamentului ca membru în Consiliul de administrație al băncii. Pe când se afla la noi domnul Isărescu, în timp ce vorbea, mi-au trecut prin fața ochilor minții peripețiile faste și nefaste ale vieții mele petrecute între zidurile severe ale acestei instituții, începând cu calitatea de impiegat clasa 8-a și sfârșind cu această ofertă măgulitoare și neașteptată.

Mi s-a părut că această ofertă, deși târzie, este menită să pecetluiască o dragoste de o viață, prezentă în tinerețe, în maturitate și în senectute. ■

Al. Rosetti — inedit

SCRISORILE LIMBII ROMÂNE

IOAN LĂCUSTĂ

Am avut în față un vraf de epistole (aproape nouă sute) care, timp de cincișase decenii, s-au adunat de pe drumurile lumii la o singură adresă: România, str. Dionisie Lupu, nr. 56. **Adresa la care putea fi aflat, până în ultima clipă a vieții sale,** Al. Rosetti **(1895-1990), cel care a fost „probabil ultimul și autenticul boier al literelor române" (Eugen Simion). La acea adresă am avut onoarea să-l intervievez în urmă cu peste două decenii...**

Sunt o parte din scrisorile primite de la nenumărații săi prieteni, colegi, colaboratori, discipoli, admiratori sau ucenici de peste hotare[1] de cărturarul care și-a pus pecetea personalității sale pe o întreagă perioadă culturală românească (deceniile trei-patru ale veacului nostru). Ele se păstrează la Biblioteca Națională a României, secția Colecții speciale, donate de urmașii savantului. De la simple cărți de vizită, la ample epistole confesive, de la convenționale ilustrate poștale, la misive abordând importante subiecte științifice, de la felicitări cu felurite prilejuri, la mărturii din timpuri dramatice, această corespondență se constituie de fapt într-un impresionant corpus **de mărturii referitoare atât la activitatea deschizătorului de drumuri în varii domenii de cercetare ale științelor limbii, cât și la omul Al. Rosetti: cald prieten, atent partener de dialog, intelectual strălucit, editor și generos donator de carte, statornic străduitor pentru răspândirea valorilor culturii și scrisului românesc în lume.**

De la Atena la Tokio, de la Belgrad la Copenhaga, de la New York la Tirana, de la Calcutta la Paris, de la Tartu la Padova, din mai toate colțurile lumii acest neîntrerupt dialog epistolar conturează tabloul vast al unei statornice prezențe intelectuale românești în lume în deceniile de la mijlocul veacului nostru.

Nu vom insista asupra personalității și activității lui Al. Rosetti (de la a cărui naștere se împlinesc în această toamnă o sută de ani), numele și opera sa fiind prea bine cunoscute cititorilor revistei noastre, al cărei colaborator permanent a fost încă din primii ani de apariție[2].

Citind însă aceste scrisori pătrundem într-un fascinant univers uman și intelectual, antrenând în jurul savantului român personalități de prim rang ale lingvisticii, creatori de școală, nume intrate în istoria acestei discipline.

Să parcurgem și noi — evident selectiv — această corespondență care își așteaptă neapărat editorul și editura care să o integreze în circuitul de valori ale culturii naționale.

Lectura noastră nu va fi strict cronologică, ci vom încerca să prezentăm câteva dintre temele care revin, cu stăruință, în acest corpus epistolar.

---

[1] În 1979, Al. Rosetti a publicat, la Editura Minerva, un volum de scrisori primite de la corespondenți din țară, după ce în 1977 tipărise, la Editura Eminescu, epistolele care îi fuseseră adresate de G. Călinescu. În 1984, tot la Editura Eminescu, regretatul Liviu Călin (apropiat prieten și colaborator al cărturarului din Dionisie Lupu 56), a scos volumul *Corespondența lui Al. Rosetti cu G. Călinescu (1932-1964)*, volum din care, în avanpremieră, unele pagini au fost publicate în *Magazin istoric*, nr. 4/1984.

[2] Câteva, doar, date biografice. S-a născut la București la 20 octombrie 1895. A urmat cursurile Liceului „Gh. Lazăr", apoi ale Facultății de litere și filosofie din Capitală. Mobilizat în timpul primului război mondial, a fost rănit la Mărășești, în vara lui 1917. Și-a continuat studiile la Paris, apoi, din 1928, conferențiar și profesor (1932) la Facultatea de litere și filosofie din București. A fost, ca director al Fundațiilor regale, iar apoi, după război, al Editurii pentru Literatură și Artă, unul din cei mai mari editori români. În aprilie 1944 s-a aflat printre intelectualii semnatari ai memoriului către Ion Antonescu pentru ieșirea României din războiul împotriva Națiunilor Unite (*Magazin istoric*, nr. 2/1967, 7/1984). A fost decan al Facultății de litere și filosofie din București (1945-1946), rector al Universității bucureștene (1946-1948), director al Centrului de cercetări fonetice și dialectale (1963). Membru al Academiei Române (1948). Doctor Honoris Causa al unor Universități de peste hotare, membru în societăți științifice internaționale. S-a stins din viață în București, în februarie 1990. Fiul său, George Rosetti, arhitect, este stabilit de mulți ani la Paris. Fundația Culturală Magazin Istoric, cu sprijinul familiei Al. Rosetti, acordă anual o bursă purtând numele savantului.

O căsuță în Dealul Spirii

Preponderente sunt, desigur, preocupările științifice, îndeosebi cele privind istoria limbii române, dialectologia, fonetica și fonologia, domenii pe care Al. Rosetti le-a ilustrat cu pregnanță, dând lucrări fundamentale, precum *Étude sur le rhotacisme en roumain* (Paris, 1924), *Recherches sur la phonétique du roumain* (Paris, 1926), *Curs de fonetică generală*, (București, 1930), *Limba română în secolul al XVI-lea* (București, 1932), *Istoria limbii române* (București, 1938, cu ediții succesive, revizuite și adăugite), *Le mot. Esquisse d'une théorie générale* (Copenhaga-București, reeditată în 1947; versiunea românească în 1946, 1989), *Sur la théorie de la syllabe* (Haga, 1959) etc. Acestora li se adaugă însemnări de călătorie, precizări asupra literaturii române, îngrijirea unor ediții din I.L. Caragiale, Ion Barbu, Camil Petrescu, precum și o statornică prezență în presă, timp de peste șapte decenii.

La 11 februarie 1927, *Antoine Meillet* (1866-1936), membru de onoare al Academiei Române, autoritate de prim rang în gramatica comparată a limbilor indo-europene, îi mulțumea tânărului savant român, aflat la Paris (din 1920 pentru studii la Școala de înalte studii istorice și filologice și pentru doctorat) pentru primirea uneia dintre cercetările sale.

Să precizăm că Al. Rosetti a studiat la Paris până în 1928 (aici căsătorindu-se în 1923 cu Maria Rallet), anii petrecuți în capitala Franței fiind hotărâtori pentru orientarea și formația sa științifică. Aici a cunoscut și a stabilit legături strânse cu mari personalități ale lingvisticii, ale vieții științifice, printre care A. Meillet, despre care, în 1936, la moartea lui, Al. Rosetti avea să afirme că „a fost cel mai mare lingvist al timpurilor noastre".

În scrisoarea din februarie 1927, A. Meillet aprecia că în lucrarea tânărului cercetător „documentația, discutarea și interpretarea faptelor și textelor sunt de primă valoare". După care făcea unele observații pe pagină, spre a dovedi că „am parcurs foarte interesanta dvs. lucrare și sper că veți continua pe drumul început".

Un drum început cu ani înainte, primele lucrări ale lui Al. Rosetti fiind publicate încă din 1920 (*Colindele religioase la români*, în Analele Academiei Române).

Interesul cu care erau primite cercetările filologului român este oglindit și de corespondența cu *Mario Roques* (1875-1961), membru corespondent al Academiei Române, profesor la Sorbona, întemeietorul Institutului de filologie română din Paris și conducătorul revistei *Romania*. La 25 octombrie 1920, Roques îi mulțumea pentru primirea „volumului despre *Colinde*" și-l ruga să-l viziteze: „Voi fi foarte fericit să mă pot întreține cu dvs. asupra studiilor pe care le întreprindeți".

Un an mai târziu, la 3 decembrie 1921, Roques se arăta interesat de cercetările pe teren ale discipolului său de la București („excelentele rezultate ale cercetărilor dvs. în Transilvania"[1]).

Își exprima, totodată, speranța că va vizita România, rugându-l pe Al. Rosetti ca, până atunci, să-i „cumpere, în condiții convenabile, cărți vechi, sau noi", necesare studiilor sale. Îl întreba, totodată, dacă lucrase la „vocabularul agricol în mai multe limbi [pe care] v-am rugat să-l completați pentru limba română".

[1] În 1922, Al. Rosetti a publicat în *Romania*, revista lui Roques studiul *Les catechismes roumaines du XVI-e siècle*, iar în 1926, la Editura Socec, în București, volumul *Lettres roumaines de la fin du XV-e début du XVIII-e siècle, tirées des archives de Bistritza (Transylvanié)*.

Imagini inedite din hornicul unei vieți de cărturar: Al. Rosetti, împreună cu soția, Maria Rosetti, în 1960, la Sinaia...

...cu prof. Chatterji și nepotul său la Calcutta, în ianuarie 1973...

Corespondența păstrată atestă strânsele legături de colaborare dintre cei doi, Mario Roques rugându-l să-i trimită diferite informații bibliografice, cărți și reviste pentru biblioteca sa și a Institutului ș.a. La 1 februarie 1928, în ajunul unei călătorii de documentare în România, Roques îi solicita (pe lângă informații privind manuscrisele pieselor *Conu Leonida*, de Caragiale, *Hagi Tudose*, de Delavrancea, și a poemului *Epigonii*, de Eminescu) să-i afle „un tânăr student" care „în cele opt zile ale șederii mele la București, să mă ajute puțin pentru a-mi căuta cărți în librării sau biblioteci, să-mi facă cópii etc." Desigur, precizează profesorul francez, „este vorba de o colaborare non-gratuită".

Într-o altă scrisoare, din 15 ianuarie 1929, Roques îi furniza „prietenului său drag" din București știri din viața universitară franceză: lingvistul român I.A. Candrea (1872-1950) „a acceptat să mă suplinească, parțial, la Facultatea de litere"; a făcut un referat asupra tezei de doctorat a lui Al. Graur; s-a întâlnit „câteva minute" cu N. Iorga, urmând să ia masa împreună.

Îi solicită, de asemenea, noi informații despre Caragiale și epoca sa, inclusiv „un plan al Bucureștilor între 1865 și 1880", care să conțină și detalii privind Dealul Spirii, „unde locuiește Leonida", eventual fotografia unei căsuțe de mahala, „ca aceea în care ar fi putut locui un Leonida, pe la 1880, în Dealul Spirii".

Notoritatea de care se bucurau lucrările cărturarului român în cercurile de specialitate (și nu numai) este mărturisită de mulți dintre corespondenți. Astfel, la 17 iunie 1930, prof. *Julien Bonfante*, de la Universitatea din Geneva (apoi la Genova, Torino, Princenton University — New Jersey, S.U.A.), mulțumindu-i pentru primirea unui volum din *Istoria limbii române*, vasta sinteză consacrată de Al. Rosetti acestui subiect, asupra căruia a revenit decenii de-a rândul, scria: „Este o operă care onorează toată știința românească și cred că-mi va fi folositoare pentru o lucrare pe care o pregătesc referitoare la originea limbilor neolatine".

Prin veacuri de despărțire

În același an, la 18 octombrie, profesorul de filologie romanică din Freiburg (ulterior și la Leipzig și Erlangen), *Heinrich Kuen*, mărturisea (în limba română) în legătură cu un alt studiu al lui Al. Rosetti, *Lingvistica în cercetarea monografică:* „Ca toate lucrările dvs. și acesta impregnează temeinicia cea mai strictă cu limpezimea gândirii. E o excelentă îndrumare pentru orice român care vrea să cerceteze graiul poporului său.

Tot mai mult admir puterea dvs. de lucru.

Vara viitoare — continua profesorul Kuen — sper că voi avea plăcerea de a revedea frumoasa țară română și prilejul de a studia mai bine limba poporului care a păstrat graiul românilor într-o formă așa veche și l-a păstrat prin veacuri de despărțire de metropola latină și de asuprire prin popoare străine".

La 19 fabruarie 1932, profesorul *Kr. Saadfeld*, de la Universitatea din Copenhaga, îi scria, tot în românește, lui Al. Rosetti pe marginea unei alte lucrări a acestuia, *Limba română în sec. XVI:* „Am răsfoit-o în mai fiecare zi, bucurându-mă atât de limpezimea expresiei, cât și de justețea părerilor susținute.

Sunt și de o părere cu d-voastră în ceea ce privește o tradiție veche a scrisului românesc — și pentru textele cele mai vechi din limba franceză trebuie admisă o tradiție".

Mulți dintre corespondenți au dorit să cunoască nu numai lumea scrisului și a lingvisticii românești, ci și țara de care se simțeau atrași nu doar din interes științific, ci și din motivații sentimentale.

Astfel, prof. *Jerzy Kuritowiz*, de la Institutul de indoeuropenistică a Universității din Lwow, își amintea, la 2 mai 1937, de „sejurul meu de o săptămână la București", în timpul căruia a avut „o experiență scurtă, dar intensivă a faptelor și persoanelor care mi-a completat noțiunile elementare și teoretice (sau mai degrabă etimologice) pe care deja le stăpâneam".

La rândul său, istoricul și criticul de artă *Jacques Lassaigne* îi scria la 9 noiembrie 1937, după o vizită a sa în România, spre a-i mulțumi pentru „atât de amabila primire și excelentul sejur petrecut la București. Am fost foarte mișcat de modul atât de prietenesc în care dvs. mi-ați facilitat munca mea și ați aranjat condițiile colaborării mele".

De asemenea, *Jean Boutière* (1898-1967), profesor la Facultatea de litere a Universității din Paris, autorul unei valoroase monografii despre Ion Creangă, îi împărtășea, la 26 iulie 1939, intenția sa de a reveni în România în august același an. „Voi vizita părțile Moldovei pe care încă nu le cunosc și mai ales mănăstirile din Bucovina, unde încă n-am fost".

Cu totul remarcabil este dialogul epistolar cu romanistul italian *Carlo Tagliavini* (1903-1982), profesor la Padova și Bologna, membru corespondent al Academiei Române, autorul unei *Gramatici a limbii române*, întemeietorul revistei *Studi rumeni*, autorul monografiei *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică* (tradusă și în românește). Între cei doi savanți s-a legat o caldă prietenie, bazată nu numai pe comunitatea preocupărilor științifice, ci și pe afinități sufletești și respect reciproc.

Ajutor de cărți și de sfaturi

Într-o epistolă din 28 februarie 1937, profesorul italian îi scria prietenului său de la București: „Am întârziat să-ți răspund, fiindcă în zilele acestea am fost foarte ocupat. Îți mulțumesc călduros pentru trimiterea catalogului edițiilor Fundației. Am însemnat pe el câteva cărți care m-ar interesa, dar dacă acele însemnate de mine sunt *prea multe*, te rog să-mi trimiți numai Giurescu, *Istoria românilor* și Călinescu, *Viața lui Eminescu* (din care posed numai volumul întâi). Cât despre operele scriitorilor mai tineri n-am ales aproape nimic, fiindcă eu nu cunosc pe acești scriitori, și nici nu știu care e cel mai bun...

Pregătesc acum, pentru editorul Groos, o gramatică română pentru nemți; editorul și eu ne-am gândit la o ediție germană a gramaticii mele scrisă în italienește și tipărită tot în aceeași editură în 1923. Dar când am început să lucrez am văzut că trebuie să-mi schimb planul de lucrare, exemplele și aproape tot. Aș dori, mai presus de toate, să dau o gramatică a limbii moderne și vorbite; o gramatică descriptivă, dar în același timp științifică; orice exemplu trebuie luat de un autor român; și de aceea citesc, și citesc, mai ales literatura contemporană, reviste... Dar e foarte greu să lucrezi atât de departe de izvoare; pentru limba română veche (pe care o dau totdeauna în «Anmerkungen» tipărite cu petit) am aproape tot în biblioteca mea; «clasicii» români i-am la mine aproape cu toți, dar ce-mi lipsește este literatura contemporană; ceva am la mine, ceva are colegul [Ramiro] Ortiz (care este tot la Padova). Ar trebui să viu cel puțin o lună de zile la București, dar călătoriile sunt scumpe în zilele acestea și, mai presus de toate, îmi lipsește timpul!

Pot să cer prietenilor mei din România ajutor de cărți și de sfaturi? Cui aș putea să-i cer trimiterea regulată a unui *ziar* (d.p. *Universul*, sau *Adevărul*)?"

Să notăm faptul că, în semn de prețuire atât pentru limba română, cât și pentru colegul său din București, C. Tagliavini (ca de altfel și alți corespondenți) își redactau scrisorile direct în românește.

„După cum vezi — continuă romanistul de la Padova, în aceeași scrisoare — am

...și pe țărmul Golfului Benin, la Lagos, în septembrie 1981

reînceput să lucrez în domeniul limbii române; dar chiar în anii din urmă n-am uitat cu totul lucrurile românești și pregătesc de ani de zile o ediție a *Cărții de cântece calvină* a lui Sandor de Agyagfalvi, scrisă în 1642. Manuscriptul se găsește în Biblioteca Liceului reformat la Dobrițin (Debrecen) și l-am fotografiat. Am pierdut multă vreme în căutarea originalelor maghiare fără să ajung din nenorocire la un rezultat sigur deoarece în prima jumătate a sec. al XVII avem în Ungaria o sumedenie de traduceri calvine ale Psalmilor și multe nu sunt tipărite și nu se găsesc la Budapesta, unde am lucrat.

Tot cu același prilej, C. Tagliavini își manifesta interesul pentru activitatea științifică a unor alți savanți din București: „Te rog să comunici colegului Giurescu mulțumirile mele pentru trimiterea *Revistei ist[orice] române;* dacă d-sa dorește colaborarea mea, pot să vă trimit ceva.

Lui Graur îi trimisesem câteva extrase la adresa veche; nu mi-a răspuns, poate că nu le-a primit. Și eu nu primesc nimic de multă vreme de către Dl. Graur și mi-se pare rău fiindcă, din lucrurile pe care le-am văzut în *Bull*[etin] *ling*[uistique] al Dtale mi se pare că lucrează foarte bine.

Am trimis ceva și Dlui Tache Papahagi, tot la adresa veche din strada Timpului, dar plicul mi-a fost înapoiat, cu toate că în adresă era scris «Conferințiar la Universitate». Poate că Dsa a părăsit București?

Și ce mai face Dl. Profesor Densusianu?

Iartă-me, te rog, scumpe prietene, dacă ți-am scris o scrisoare prea lungă (și într-o română prea barbară! — *n.C.T.*) și scrii-mi dacă te duci la Congresul de lingvistica romanică la Nice. Eu încă nu sunt sigur, dar în orice caz Dta mergi acolo trebue să treci prin Italia și am putea să ne întâlnim, de pildă la Veneția".

Cenzurarea psaltirilor

Într-o altă scrisoare, din 13 ianuarie 1939, Tagliavini îi vorbește „scumpului prieten" de la București despre ultimele sale cercetări: „Editorul Groos are să-ți trimită, în zilele acestea, un exemplar din *Rumänische Grammatik*, care nu este o traducere a gramaticii românești tipărită tot de același editor în italienește acum 15 ani, ci o lucrare cu totul nouă.

D-ta vei vedea că fonetica e mai dezvoltată, că aproape toate exemplele sunt luate de scriitori români (numele cărora e citat totdeauna în paranteză), că morfologia e mai bogată și că, în sfârșit, sintaxa, deși foarte scurtă, e cu totul deosebită de ediția italiană. Sunt sigur că D-ta, răsfoind cartea mea, vei găsi și câteva greșeli; te rog însă să privești cartea aceasta ca o nouă dovadă a iubirii mele pentru frumoasa limbă română; sper, cu ajutorul tuturor prietenilor români, să fie și mai bună într-o ediție viitoare.

Aștept cu nerăbdare părerea D-tale despre cartea mea, și te rog să binevoiești a scrie câteva rânduri de recensie în *Bulletin linguistique* al D-tale.

Astăzi, — continuă Tagliavini — cu aceeași poștă, îți trimit o broșură scrisă în colaborare cu un elev al meu, despre *Cuvintele țigănești în argot-ul de la Bologna,* în care vei găsi și câteva comparații cu argot-ul românesc.

Am primit, de câteva săptămâni, volumul al doilea al frumoasei D-tale *Istoria limbii române;* pregătisem recensia despre volumul întâi pentru *Archivum Romanicum* și acum am să scriu numaidecât și despre volumul acesta care m-a interesat foarte mult și pe care l-am citit învățând multe lucruri nouă și admirând încă o dată cunoștințele D-tale atât de întinse și limpezimea expunerii".

În fine, își exprimă dorința de a primi noi apariții editoriale, prin bunăvoința prietenului său, director al Editurii Fundațiilor Regale: „Scumpe prietene Rosetti, D-ta ca Director al Fundației «Regele Carol II» ai putea să-mi trimiți volumul II din *Cărțile populare românești* al lui Cartojan care, cel puțin după catalogul Fundației, a apărut de câteva luni? Eu eram în raporturi foarte bune cu autorul și scrisesem chiar o dezvoltată recensie despre volumul întâi în care făcusem câteva adăogiri bibliografice; poate că Dl. Cartojan s-a simțit ofensat, fiindcă nu mi-a mai scris. Văd din catalogul Fundației că au apărut și alte cărți foarte interesante (Călinescu, *Viața lui Creangă;* Perpessicius, *Mențiuni critice IV,* celelalte le am, Odobescu, *Scrieri literare,* Caragiale, *Opere,* IV-V) dar poate că sunt prea indiscret...

După cum vezi, — încheie Tagliavini —, lucrez totdeauna cu entuziasm pentru limba și literatura română; pregătesc ediția critică a cărții de cântece a lui Sandor de Agyagfalvi, dar încă nu știu când va fi gata.

Eu sunt tot la Padova (adică la Padova ca Universitate, dar locuiesc la Bologna), unde mă găsesc foarte bine; dar e foarte probabil să mă duc pentru câteva luni în Polonia ca să orânduiesc Institutul de Cultură Italiană de la Warszawa; dacă mă duc acolo trebuie să vizitez și secțiunile Institutului care sunt în aproape toate orașele din Polonia și de la Lemberg am de gând să vin în România, cel puțin până la Cernăuți; ar fi foarte frumos a veni pentru două-trei zile la București... Cine știe?"

Corespondența dintre cei doi continuă și în anii războiului. Astfel, la 6 iulie 1940, C. Tagliavini îi solicită sprijinul în obținerea unor fotocopii după manuscrisele calvine de la Cluj trimise de Sextil Pușcariu pentru fotografiere la Academia Română din București. „În timp de război nu e deloc sigur expediția fotografiilor prin poștă (chiar recomandată). Censura ar putea crede că e vorba de documente actuale... în loc de psaltiri din veacul al XVII!" ■

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

EVOCĂRI AL. ROSETTI

Un eveniment editorial prefaţează centenarul naşterii lui Alexandru Rosetti, marele editor al literaturii române interbelice — o carte de evocări va apare zilele acestea la Editura Minerva, sub îngrijirea doamnei Andriana Fianu.

Efortul de a culege mărturiile a zeci şi zeci de intelectuali, din ţară şi de peste hotarele ei, este răsplătit prin originalitatea şi farmecul destăinuirilor.

Iată de ce Magazin istoric **publică în avanpremieră editorială trei asemenea mărturii, documente umane asupra unei personalităţi a secolului nostru.**

AMINTIRE

La aproape patru ani de la dispariţia tatălui meu, mi-e încă foarte greu să-i evoc în scris prezenţa. Simt însă că exprimarea acestor gânduri mă va libera de apăsarea tristeţii pierderii lui.

Întoarcerea mea în decembrie 1988, după 20 de ani de la plecarea în Franţa, în universul bucureştean de delabrare atât a mediului înconjurător cât, şi specific, a casei familiale, mi-a provocat o revulsie de a cărei intensitate mi-am dat seama de-abia ulterior.

În acest dezastru aproape cosmic, într-un oraş eviscerat de buldozere, prăfuit ca după o erupţie vulcanică, cu oamenii hăituiţi de o putere statală obsesiv represivă, Alexandru Rosetti, deşi fizic diminuat, la peste 90 de ani, rămăsese mental intact, în universul livresc al spaţiului salon-bibliotecă-birou în care stătea mai tot timpul.

În ultimii 20 de ani ne întâlneam cam de două ori pe an în Franţa sau în Africa de Vest, unde am lucrat o lungă perioadă de timp.

Venirea lui la Lagos (Nigeria) în anii '70 şi '80, după dificile schimbări de avion, a culminat cu un voiaj cu maşina pe drumuri anevoioase în centrul ţării, unde se construia noua capitală, Abuja.

Curiozitatea pentru tot ce era nou şi deosebit în acea lume faţă de orizontul nostru european (evidentă şi în scrierile lui despre India care îl pasiona) au făcut ca acest voiaj aproape nebunesc de 1 600 km să rămână o amintire neştearsă de comunicare spirituală între noi.

La ultima lui vizită la Paris în toamna 1987, dificultăţile ambulatorii, care l-au împiedicat de atunci încă să mai întreprindă călătorii cu avionul, se accentuaseră. Unele absenţe în conversaţie îşi făcuseră de asemenea apariţia. Acestea erau însă imediat obliterate de ivirea unui pol de interes care îi provoca o pasiune intelectuală.

Un dejun la Saint-Germain-des-Prés cu Emil Cioran, pe care-l editase în anii '30 la Fundaţiile Regale şi nu-l mai văzuse de atunci, a constituit un moment demn de dialogurile socratice, relegând pe ceilalţi comeseni la rangul de asistenţă mută la un schimb scânteietor de idei între cei doi vechi complici.

Activitatea creatoare i-a fost prezentă până la sfârşit, cerându-mi să-i trimit de la Paris o carte de lingvistică cu câteva zile numai înaintea absurdului accident care i-a pricinuit dispariţia la 27 februarie 1990.

Dorinţa ca cenuşa să-i fie risipită în râu de munte, face parte din viziunea lui de comuniune cu natura, de reuniune a rămăşiţelor noastre pământeşti cu matca originară, oceanul.

Acest ultim drum, la un afluent al Teleajenului în munţii de lângă mănăstirea Suzana, a constituit ultima dintre excursiile montane pe care le-a îndrăgit totdeauna.■

Gheorghe ROSETTI

29 ianuarie 1994

O FORŢĂ MISTERIOASĂ DEOSEBITĂ

Am avut privilegiul de a-l fi cunoscut şi de a fi, pe parcursul a patru decenii, în intimitatea sa.

În persoana lui se contopeau în mod fericit marele boier moldovean, savantul şcolit la Sorbona, intelectualul european, cu omul de lume de inagalabilă distincţie. Toate aceste daruri Dumnezeu le-a îmbrăcat într-un bărbat frumos, a cărei simplă apariţie impunea respectul bărbaţilor şi, nu cred că l-ar supăra dac-aş spune-o, atrăgea irezistibil atenţia femeilor.

Vor fi mulţi în cadrul acestui volum, care apare prin strădania prietenei sale, doamna Adi Fianu, care se vor opri cu competenţă asupra uriaşei sale contribuţii la studierea limbii noastre, a scrierilor sale, a activităţii sale, neegalate încă, de editor, de descoperitor şi de lansator de mari scriitori sau asupra întregii sale activităţi intelectuale şi sociale deosebite.

În ceea ce mă priveşte mă voi mărgini să înfăţişez în aceste câteva rânduri omul, aşa cum l-am cunoscut, care m-a onorat cu prietenia lui atâţia zeci de ani. Recitind cu emoţie cele peste douăzeci de scrisori ce mi le-a trimis în acest răstimp, scrise în acelaşi stil lapidar din *Cartea albă* sau din *Notele de drum*, sunt şi acum mişcat de formele fiu şi frate cu care mi se adresa. Din acest unghi îndrăznesc, în atâtea nume de seamă, să adaug modesta mea mărturisire.

L-am cunoscut în toamna anului 1952, când o nouă reorganizare a învăţământului superior mă dusese, în ultimul an, de la Timişoara la Bucureşti.

Îl vedeam adesea trecând pe sub fereastra casei surorii sale, Bitzi Manolescu, singur sau cu marea Doamnă care a fost soţia sa, Maria, trişti şi îngânduraţi. Unicul lor fiu, Gheorghe, era pe atunci închis pentru „vina" ce astăzi pare de neînţeles în imbecilitatea ei, de cosmopolitism.

În iarna lui '52, Gheorghe a sosit din închisoare, ne-am cunoscut, ne-am apropiat rămânând, în ciuda depărtării în spaţiu dintre noi, aceiaşi prieteni şi acum, la vârsta senectuţii.

A urmat la scurt timp după ce l-am cunoscut scoaterea sa de la Universitate. Luni de zile profesorul a fost „exmatriculat" pentru vina de a fi fost demn.

Nu am citit nicăieri această întâmplare, dar aşa cum mi-a povestit-o, pe lângă „originea" sa „necorespunzătoare", un incident în aparenţă minor a declanşat măsura nedreaptă. La o şedinţă la Universitate, repet era anul 1952, un profesor îşi exprima regretul de a nu fi avut fericirea ca în tinereţe să studieze la Moscova, având în schimb nenorocul de a fi obligat să-şi dea doctoratul la Paris. Profesorul Rosetti a ieşit ostentativ din sală la auzul acestei josnice temenele, drept pentru care a fost pur şi simplu dat afară. Îmi amintesc, cu nostalgie, telefonul prin care mă anunţa că a fost reprimit la Universitate şi mă chema să serbăm evenimentul, el, ilustrul profesor academician, şi eu un modest inginer proaspăt absolvent de facultate.

În aceeaşi perioadă apăruse *Bietul Ioanide* şi multe din ticurile lui Gaittani, Călinescu le observase la editorul său. Unul, carneţelul-agendă l-am cunoscut şi eu. În vara lui '55 eram la Bellona, la Eforie, când într-o după-amiază am fost anunţat că mă caută cineva. Pe terasa hotelului mă aştepta Profesorul, aflat într-o scurtă vizită pe litoral. La despărţire a scos agenda şi cu creionul său aurit m-a tăiat de pe o listă în care sub numele meu am văzut Vianu-Neptun (hotel în Eforie, a nu se confunda cu actuala staţiune care nu exista pe atunci).

A suportat cu o demnitate deosebită moartea soţiei sale, toată afecţiunea sa concentrându-se asupra unicului său fiu, arhitectul Gheorghe Rosetti.

Am admirat atunci extraordinarul său altruism. După plecarea lui Gheorghe ca expert UNESCO în Zair şi Nigeria a dorit şi acţionat ca fiul său să nu se mai întoarcă. În toate scrisorile nu uita să pomenească de el.

Ura din adâncul inimii minciuna şi sistemul monstruos în care trăiam. În ciuda singurătăţii şi a iubirii ce i-o purta fiului său, nu voia cu nici un preţ ca el să se întoarcă şi era fericit să ştie că este în afara mizeriei morale şi materiale în care ne duceam viaţa.

În anul 1974-'75 medicul său, prof. Brukner, i-a recomandat Băile Felix pentru a trata un reumatism avansat.

Timp de 10 ani a vizitat în fiecare vară Băile şi de fiecare dată „ceremonialul" era acelaşi.

Cameră la parter, veioză pe masă, fotoliu pentru lectură şi scris, perne înalte, loc singur şi la aceeaşi masă la restaurant. În fiecare duminică — excursii în Apuseni sau la Cluj, la Ciucea sau prin Bihor. La aceste excursii participa şi prietenul meu de la *Familia*, Dumitru Chirilă.

Din lungile discuţii fermecătoare ce şi-ar fi avut locul într-o carte cu memorii, îmi permit să reproduc un episod. Profesorul, după cum se ştie, a făcut parte alături de C.I. Parhon, V. Eftimiu, E. Petrovici, E. Massini şi alţii din delegaţia de intelectuali primită de Stalin în '46[1]. În cadrul discuţiei Stalin a întrebat dacă au ceva de spus. Spre surpriza delegaţiei, profesorul Petrovici i-a spus că ostaşii sovietici se dedau la jafuri şi violuri pe teritoriul ţării.

---

[1] Întâlnirea lui Stalin cu intelectualii români care vizitaseră Uniunea Sovietică a avut loc la 22 februarie 1946. O minută a discuţiilor din cadrul acestei întrevederi a fost publicată în *Magazin istoric*, nr. 4/1994.

Stalin a răspuns să i se comunice concret unde și când s-au întâmplat asemenea acte pentru a lua măsuri. În clipa următoare Massini s-a ridicat și a spus: „Tovarășe mareșal, nu este vorba de ostașii sovietici, ci de români îmbrăcați în uniforme ale Armatei Roșii". Și comentariul Profesorului: „În lunga mea viață n-am văzut niciodată o privire mai încărcată de dispreț ca aceea pe care Stalin i-a aruncat-o lui Massini".

Nu pot uita vocea gâtuită de emoție a bunului meu prieten Cristian Popișteanu anunțându-mi tragicul accident ce-l suferise Profesorul și prognoza sumbră a doctorilor. Pe lângă imensa tristețe la gândul pierderii unui frate-tată, ca să-l parafrazez, se adăuga și mustrarea de cuget pentru faptul că eu îi trimisesem, evident la cererea lui, caloriferul electric aducător de nenorocire.

Chipul său luminos, forța aceea misterioasă deosebită ce nu l-a părăsit niciodată, va rămâne multă vreme în mintea și inima mea și gândul la El mă face să suport mai ușor nimicnicia vremilor de acum. ■

Horia COSMA

EVOCARE NOSTALGICĂ

Domnul Alexandru Rosetti era un pahiderm gentil, cu mers greoi. Purta în el amintirea unui trecut în care fusese marele comis al literelor noastre la ora lor de glorie, când alegerile lui fuseseră explicite: de la geniile tutelare ale lui Mateiu Caragiale, Ion Barbu, George Călinescu și Camil Petrescu, până la cele mai surprinzătoare talente minore. Dar asta nu-l împiedica, la aproape nouăzeci de ani, să se minuneze de cele ce vedea, sau descoperea prin intermediul prietenilor. Cine ar putea uita acel — Daaa?, urmat de ecourile unui râs homeric la fiecare stimulent ce-i parvenea din lumea artistică și literară? Își păstrase și entuziasmul și discernământul. De mai multe ori l-am auzit întrebând: — L-ai mai văzut pe mediocrul de cutare?

Pierdusem contactul cu el de atâta amar de vreme când, într-o zi, sună telefonul la Paris. Era fiul lui, Gheorghe, arhitectul de la care, tot așa, nu mai aveam știri de când cu întâlnirea noastră în Africa Centrală Ecuatorială, căreia, în cele din urmă, nu i-a fost dat să aibă loc. Plecase spre Europa cu puțin înainte de sosirea mea, în 1973, și apoi ne-am pierdut iară din vedere. — Dragul meu, îmi zice, vine tata la Paris și-mi scrie că vrea neapărat să te vadă. Te iubește enorm de mult. N-am înțeles de ce.

L-am invitat să vadă ultimele opere ale lui Damian, care ocupa pe atunci la Montparnasse atelierul de odinioară al lui Fernand Léger, 86 rue Notre-Dâme-des-Champs. Alexandru Rosetti era cum nu se poate mai încântat și, în câteva cuvinte, m-a asigurat că arta lui Damian îi aducea sub priviri, deodată, și clasicismul, și surpriza modernității. Apoi mi-a corectat o literă greșită în versiunea franceză a unei introduceri la o expoziție Damian pe care abia o inauguraserăm la Muzeul Ludwig din Aachen, amintindu-mi fără să vrea că eram în prezența unui renumit profesor și a unui colos al tipăriturii.

Domnul Rosetti avea cultul capodoperei și e un adevărat miracol că tocmai lui i-a fost dat să guverneze Fundațiile Regale în cei mai buni ani ai literaturii noastre din acest secol. Propriile lui notații literare sunt cu atât mai interesante cu cât sunt mai scurte. Nimeni nu l-a întrecut în stilul telegrafic, iar pagina despre înmormântarea lui Mateiu rămâne dintre cele mai memorabile.

Îl cunoscusem printr-o întâmplare. Sunt treizeci de ani de atunci. Pe culoarele Universității din București dam buzna, cum se spune, într-un domn în vârstă, pe care nu-l văzusem niciodată. Pe când mă scuzam cum puteam, el mă prinsese de braț și-mi spunea: — Tu ești Varia!... Ce zici dragă de Tudor? Tudor era Tudor Vianu, profesorul meu și vechiul lui prieten care dispăruse de curând. Dl. Rosetti, care pe atunci era și decanul facultății noastre, mă ținea minte mai mult ca sigur de la ceremonia funerară, unde vorbisem în numele studenților. — Vino să mă vezi. Vino când vrei. Îmi telefona însă chiar în ziua următoare, și așa am continuat să ne vedem câtăva vreme. Apoi, sincer vorbind, am uitat de el.

Și, totuși, rămăsesem cu o certitudine: personaje și tipuri de caracter cu o asemenea anvergură, generațiile recente n-au produs deloc. O dimensiune părea să fi dispărut iremediabil, altitudinea. Boier sub toate regimurile, născut ca într-o manieră senină și certă să ridice luminile în tării, Alexandru Rosetti îmi apărea ca un mare patrician dintr-o specie pe cale de dispariție.

După întâlnirea de la Paris, am rămas mereu în contact. Călătoriile mele neîntrerupte îl făceau să viseze. Îi scriam adeseori, și el îmi răspundea întotdeauna. În stilul lui telegrafic. Observasem, altminteri, că avea și o aplecare marcată spre barocul opulent. Așa că din când în când îi trimiteam, în plic închis, imaginile junonice ale celor mai voluptoase creaturi de pe plajele din Hawai. Pe verso scriam rânduri smerite: „Mult stimate Domnule Profesor, primiți vă rog respectuoasele mele omagii. Al Dv., etc." Răspunsul era prompt și laconic: —„Dragă Varia, îți mulțumesc pentru imaginea suavă. Al tău, Rosetti". ■

Radu VARIA

DIN LUMINILE TIPARULUI BUCUREŞTEAN

CORNELIU IONESCU,
doctor în medicină

Cronicile timpului şi alte izvoare documentare au transmis informaţii despre calamităţile şi epidemiile care s-au petrecut în

timpul domniei unor voievozi, legându-le pentru totdeauna numele de acestea. Aşa a fost cazul lui Ştefan vodă zis Lăcustă, al lui Ştefăniţă zis Papură vodă sau al lui Caragea. Deşi groaznica epidemie asociată numelui acestuia din urmă se declanşase cu trei luni înainte de venirea lui pe tron (în septembrie 1812, în satul Bragadiru din judeţul Teleorman), ea a rămas în memoria contemporanilor şi a generaţiilor care au urmat ca „ciuma lui Caragea", fiindcă în timpul domniei lui flagelul a atins intensitatea şi extinderea maximă.

Domnia acestui penultim autocrat fanariot (decembrie 1812 - octombrie 1818) — arghirofil, venal şi cinic — a înregistrat însă şi unele aspecte pozitive, cum ar fi revirimentele din domeniu învăţământului şi culturii. Despre unul din aceste domenii vom aduce câteva contribuţii în paginile care urmează.

„Tipografica întocmire"

La începutul domniei lui Caragea vodă, în Bucureşti existau două tipografii: a Mitropoliei şi aceea a profesorului de muzică Petru Manuil Efesiul. Tipografia Mitropoliei se afla însă într-o stare jalnică, pentru imprimarea cărţilor bisericeşti apelându-se deseori la tipografii din Braşov sau Viena. În acei ani nu puţini au fost boierii care au sprijinit financiar editarea unor cărţi — erau aşa-numiţii prenumeranţi — abonaţi cu plată anticipată. Apelul la imprimeriile străine, costisitor şi anevoios, i-a determinat pe „dumnealui Constantin Caracaş dohtor, dumnealui Constantin Răducanul, biv vel stolnic şi dumnealui Dumitrache Topliceanul, biv vel sluger", să ceară învoire de la Caragea vodă pentru a deschide o tipografie „de folosul şi trebuinţa obştească". Cererea lor a fost încredinţată de domn Divanului spre a decide. După o examinare atentă, acesta a stabilit că „niciodată n-a existat în ţară monopolul tipografic, dar încă de la Mihai Racoviţă s-a hotărât că mitropolitul singur are controlul imprimatelor bisericeşti şi că nici particularii, arhereii şi boierii, nu puteau tipări nimic fără de voia şi blagoslovenia mitropolitului".

Treburile au decurs în mod favorabil pentru solicitanţi şi la 3 noiembrie 1817 cancelaria domnească a emis *Hrisovul tipografiei de aici din Bucureşti,* data acestuia indicând naşterea celei dintâi tipografii particulare din Ţara Românească.

Iniţial, i s-a propus mitropolitului „a se încărca Preasfinţia Sa cu tipografia aceasta...şi au dat răspuns în scris către domnia mea că nici starea Mitropoliei, nici arhieraticescul haractiv nu slobode a ţine astfel de tipografie, ci numai se făgăduieşte ca, oricând vor trebui cărţi bisericeşti în limba românească pentru trebuinţa bisericilor din toată ţara, să se tipărească atât aici la Mitropolie, cât şi la Episcopia Râmnicului...". Şi cum nevoia unei tipografii era presantă, în hrisov s-a evidenţiat şi motivaţia principală: „Tipografia Mitropoliei s-au părăsit de vreo zece ani şi au ajuns cărţile bisericeşti la lipsă, din care pricină sunt siliţi preoţii de cumpără cărţi tipărite de la alte părţi străine, în care se găsesc multe cuvinte vătămătoare şi împotriva pravoslavnicei noastre credinţe" (aluzie la cărţile procurate din Transilvania şi care erau considerate unelte ale prozelitismului calvin şi catolic).

Obţinând mult râvnitul privilegiu ce stabilea că „soroc de 20 de ani, în care soroc să nu aibe nici de cum voie altcineva a mai deschide tipografie în toată ţara", eforii se angajau să instaleze tipografia cu „toate cele trebuincioase ergalii şi cu oameni meşteri trebnici şi învăţaţi la acest lucru", în casele domneşti de la „cişmeaua răposatului domn Mavrogheni", de unde şi numele noului aşezământ: „Tipografia de la cişmea".

Despre oamenii „trebnici şi învăţaţi" chemaţi să lucreze în noua tipografie avem puţine date. Sunt menţionaţi în treacăt Vasile Manole, „epistat al tipografiei, Constantin, Ghervasie şi Simeon, toţi aduşi de la mănăstirea Neamţ, şi Dionisie Romano, cărturar şi traducător, ajuns episcop şi ales membru de onoare al Academiei Române. În *Hrisovul tipografiei...* exista prevederea conform căreia eforii acesteia trebuiau să „dea din vreme, fără plată, fitade şi alte cărţi mici, celor săraci, copii de şcoală", iar din „câştigul tipografiei", o parte să fie destinată ca „ajutor la spitalul «Iubirea de oameni» [Filantropia] pe fiecare an câte 500 taleri".

Speranţele ce se puseseră în această tipografie fuseseră mari din moment ce se dorea ca, pe viitor, „cei ce voiesc a tipări cărţi" să nu mai fie nevoiţi „să trimită la depărtate locuri, cu grea cheltuială a se tipări, precum şi spre a se

găsi de cumpărat cu mai multă înlesnire aici în domneasca noastră ţară cărţile cele trebuincioase".

Şi, într-adevăr, în afară de cărţi cu conţinut religios, aici s-au tipărit „cărţi de învăţătură copiilor, atât la şcoalele elineşti, cât şi la cele româneşti..., atât în limba românească, cât şi în limba grecească", dar şi de „filologhica", adică „cele ce privesc asupra iubirei de învăţătură", acestea din urmă deschizând de fapt calea numeroaselor tipărituri laice. Este interesant de arătat că activitatea de tipărire a cărţilor era supusă unei stricte supravegheri, înainte de imprimare manuscrisele fiind supuse unei „teorisiri" (verificări): cele bisericeşti de către mitropolit, iar cele laice de către vel postelnic. Bineînţeles, această operaţie se făcea doar la lucrările care apăreau întâia oară.

Înfiinţarea tipografiei a fost un eveniment important în viaţa ţării, din moment ce poetul Iancu Văcărescu, la 19 aprilie 1818, când a fost inaugurat noul aşezământ, l-a salutat cu versuri de laudă la adresa iniţiatorilor: „Acum izvoară de izvodire/ Românii nouă au dobândit/ Prin iubitorii de omenire/ Patrioţi, multe s-au întocmit/ Învăţătura se-nsufleţeşte/ Pravili, spitaluri s-au 'ntemeiat/ Râvnă a binelui să înmulţeşte/ Încât e un lucru prea minunat".

„Cu cheltuiala dumnealui..."

De sub teascurile tipografiei, în a doua parte a anului 1818, au început să apară primele lucrări. „Ieşirea în lume" s-a produs cu o ediţie în limba română a *Legiuirii lui Caragea* (versiunea în limba greacă a apărut tot în 1818, la Viena, în tipografia lui Ioan Bartolomeu). Ediţia românească, cu litere chirilice, este un adevărat model de execuţie tipografică, fiind realizată de Constantin, unul dintre meşterii aduşi de la mănăstirea Neamţ; a fost realizată „cu cheltuiala dumnealui Constantin Caracaş, dohtor, dumnealui Răducanu Clinceanul, biv vel stolnic şi dumnealui Dumitrache Topliceanul biv vel sluger".

Activitatea propriu-zisă a Tipografiei de la Cişmeaua lui Mavrogheni a început însă cu adevărat abia în 1819, fiecare dintre lucrările apărute în acest an inaugurând o serie în diferite domenii: istorie, literatură, medicină, filosofie, teologie. În tentativa noastră de a le identifica am întâmpinat numeroase dificultăţi, dar avem mulţumirea de a releva creaţii de-a dreptul notabile, originale, ce fac cinste culturii universale. Printre aceste

Trei dintre autorii ale căror lucrări au ajuns în mâna cititorului prin intermediul teascurilor tipografiei de la Cişmeaua lui Mavrogheni: Iancu Văcărescu (p. 46) ...

...Grigore Pleşoianu...

realizări se află: *Hecuba* (1819) lui Euripide, în traducerea lui A. Nănescu; *Apologhia* (1819), ed. II, cu gravuri de Ghervasie, apărută pe „cheltuiala dumnealor Răducanu Clinceanul şi Dumitrache Topliceanul"; *Viaţa Sf. Vasilie cel Nou* (1819); *Apostol* (1820); *Rost de poezii adecă stihuri. Acum întâi alcătuit în limba românească de Paris Mumuleanu* (1820); *Ioan Gură-de-Aur. Cuvinte şase pentru preoţie şi ale altor trei Sfinţi părinţi trei canonicești Epistolii*, scoasă în 1820 cu „cheltuiala dumnealui doftorului Constantinache Caracaş"; *Culegere de diferite tragedii* (1820), în două volume: primul cuprinde *Brutus* de Voltaire şi *Filip şi Oreste* de Alfieri, iar cel de al doilea *Meropa* lui Voltaire. Lucrările traduse în limba greacă şi publicate în aceste volume au făcut parte din repertoriul teatrului înfiinţat de domniţa Ralu, fiica cea mică a lui Caragea vodă, cunoscută pentru grija arătată artelor şi culturii în general. Între altele, ca mare iubitoare de muzică, exersa zilnic la clavir, instrumentul la care cânta ea fiind, se pare, cel dintâi văzut şi ascultat de bucureşteni. Caragea vodă însuşi a tradus în limba greacă, în 1834 şi 1838 două piese ale lui Carlo Goldoni.

Tot în 1820 şi în primele luni ale lui 1821 au fost tipărite şi alte lucrări: *Fantezii morale* (1820) de Polizois Contos, în limba greacă; *Harito şi Polidor* (1820) de J.J. Barthélemy, în limba greacă; *Risipirea Ierusalimului* (1821) de I. Barac; *Fabule* (1821) de Esop, în limba greacă; *Cuvânt pentru preoţie* (1821) de Grigore din Nazianz; *Proclamaţia către locuitorii din Bucureşti* (1821) a lui Tudor Vladimirescu.

După această din urmă lucrare ieşită de sub teascurile ei, Tipografia de la Cişmeaua lui Mavrogheni şi-a încetat activitatea, „cu literele ei se jucau copiii pe uliţă". Evenimentele dramatice trăite de oraşul Bucureşti în acele vremuri au tulburat întreaga activitate economică, multe alte ateliere şi manufacturi intrând în paragină. Abia după trei ani, Tipografia de la Cişmea şi-a reluat activitatea, cunoscând o şi mai mare înflorire. În numai patru ani de zile (1824-1828), de sub teascuri au apărut: *Mijloace şi leacuri de ocrotirea ciumei, alcătuite şi întocmite spre ajutorul şi folosul neamului românesc* (1824) de Ştefan Vasile Episcopescu, „dohtor al politiei Bucureştilor" fiind prima scriere a acestuia; *Caracteruri compuse* (1825) de Paris Mumuleanu; *Bucoavnă* (1825); *Abeţedar greco-românesc* (1825),

de Grigore Pleşoianu şi Gheorghe Librier; *Istoria universală* (1825/1827), o prescurtare în patru tomuri după Athanasie Staghiritul, făcută de Grigore Poenaru; *Logica* (1826), traducerea lucrării Sf. Ioan Damaschinul, de către episcopul Argeşului; *Înştiinţare pentru şcoala din Goleşti* (1826) de Constantin (Dinicu) Golescu; *Cuvinte panighyrice şi moralnice* de Eufrosin Poteca; *Cuvinţe* (1826) de Vasile cel Mare şi Grigore Bogoslovul; *Abeţedar greco-româno-bulgar* (1827) de Vasile Manole; *Elementuri de filosofie morală* (1827), de Constantin (Dinicu) Golescu, traducere din Neofit Vamva; *Culegere de înţelepciune* (1827), de Iancu Nicolae Moldoveanu, traducere din N. Dim. Darvari şi, în sfârşit, *Povăţuire pentru curăţenia gurii şi păstrarea sănătăţii dinţilor şi a altor boale ale gurii. La isprăvit cu o adunare a reţetilor celor trebuincioase* (1828), de Iosif Selingher, socotită întâia lucrare de stomatologie în limba română.

Un subiect de doctorat

Când în 1828 a izbucnit o nouă epidemie de ciumă, doctorul Constantin Caracaş a fost numit în comisia de „întâmpinare şi potolirea boalei". Deşi nu mai era tânăr (avea 54 de ani), cu înfăţişarea sa plăcută şi îmbrăcăminte occidentală, contrastând cu a multora dintre contemporanii săi, doctorul era mereu acolo unde îl aşteptau bolnavii: în casele lor, în lazarete sau în cazărmi, până ce s-a contaminat şi el, căzând la datorie, în ziua de 31 octombrie 1831.

Deşi fusese sufletul şi animatorul tipografiei, activitatea acesteia a continuat, de sub teascuri apărând noi lucrări: *Oglinda sănătăţii şi frumuseţii omeneşti. Mijloace şi leacuri de ocrotirea şi îndreptarea stricăciunilor. Alcătuită şi întocmită spre folosul neamului românesc* (1829), de Ştefan Vasile Episcopescu, cu „cheltuiala dumnealui Vasile Manole, epistatul tipografiei"; *Douăsprezece învăţături folositoare pentru femeile îngreunate, pentru ceasul naşterii, pentru lehuzie, pentru chipul sau hrana copiilor acei mici şi pentru boalele lor* (1830) ed. II, de Neculae Kiriacopol; *Poezii alese* (1830) de Iancu Văcărescu; *Ceaslov mare* (1830) ş.a.

La 11 octombrie 1830, împrejurări nefavorabile au determinat-o pe Irina Caracaş, văduva medicului fondator, să vândă tipografia slugerului

...şi I. Barac

N. Rădulescu (Racotă) şi nepotului de soră al acestuia, Ion Heliade Rădulescu. Contractul de vânzare stipula însă şi obligaţia noilor proprietari de a tipări lucrarea doctorului Caracaş — *Topografia Ţării Româneşti şi observaţiuni antropologice privitoare la sănătatea şi bolile locuitorilor ei* — rămasă în manuscris în limbile germană şi greacă. Versiunea în limba germană s-a pierdut, iar Heliade Rădulescu a tipărit pe aceea în limba greacă. Din exemplarele trase, 500 au fost donate Societăţii filantropice, iar celelalte au pierit împreună cu frumoasa bibliotecă a doctorului Caracaş, în marele incendiu ce a mistuit o parte din Bucureşti în 1847.

Scrierea lui Caracaş a provocat un adevărat şoc prin bogăţia de informaţii şi spiritul în care fusese redactată. Impresionat de valoarea ei, G. Sion a încercat să-i dea o versiune românească, dar fără prea mare succes. Manuscrisul acestei traduceri l-a lăsat Academiei Române. Pompei P. Samarian (nepotul de soră al iatroistoriografului P. Gh. Samarian), folosindu-se de textul original în limba greacă, a prelucrat traducerea lui G. Sion şi în anul 1937 a prezentat-o ca teză de doctorat la Facultatea de medicină din Bucureşti, sub titlul: *O veche monografie sanitară a Munteniei. Topografia Ţării Româneşti, de doctorul Constantin Caracaş (1800-1820).*

În afara cărţii lui Caracaş, toate lucrările imprimate până în toamna lui 1831, când tipografia s-a mutat în Dudeşti, purtau următoarea indicaţie „La Privileghiata Tipografie". Ultimile lucrări purtând această menţiune au fost: *Cuvânt* rostit de P. Kiseleff la 10 martie 1831, la deschiderea Adunării Obşteşti a Valahiei; *Deosebite istorii morale desfătătoare şi pline de învăţătură, traduse din franţuzeşte şi grecește* (1831) de Grigore Pleşoianu şi *Details préservateurs et hygieniques relatif au misere au cholera morbus et autres maladies épidemiques* (1831), ediţie bilingvă, cu textul tipărit pe două coloane, de Alcibiade Tavernier.

Dacă se va scrie cândva o istorie a tiparului în România, prima tipografie particulară din Ţara Românească şi principalul ei fondator, iluministul doctor Constantin Caracaş, îşi vor găsi desigur un loc de cinste în paginile acesteia. Fără contribuţia „Privileghiatei Tipografii" cultura şi ştiinţa românească ar fi fost astăzi, desigur, mai sărace. ■

Mult iubite Domnule Preşedinte Suprem,

Cu o caldă afecţiune şi cu un fidel sentiment de recunoştinţă, mă grăbesc în această întâie zi a Sfintelor Paşti la Dv., la toţi ai Dv. şi la marea noastră luptă de înviere a românismului.

De toţi şi de toate mă simt legat cu tot ce are un om mai propriu şi mai sfânt.

Găsesc inutil să vă asigur verbal de devotamentul meu. Faţă de personalitatea Dv. l-am arătat de când ţin un condei în mână; faţă de mişcare mă simt obligat să-l arăt prin acţiune şi prin faptă. Sper că nu va trece prea mult şi ne vom putea mândri cu o largă organizaţie în toată ţara.

Ne trebuie numai un „şoc" iniţial şi o mare adunare, un manifest. Cel puţin un manifest şi adunarea marelui Consiliu.

Noi, dacă vrem să salvăm românismul, nu ne putem încrede decât în noi. Am vorbit zilele trecute cu intimi de-ai d-lui Vaida; el vă reproşează intransigenţa pe chestiunea antisemită. Eu văd în acest reproş nesinceritatea neonaţionalismului subit. Ca unul care cunosc bine pe aceşti oameni, nimeni nu mă poate convinge de convertirea lor.

Prin urmare, înainte de orice, noi trebuie să fim noi — adică ce-a fost cuzismul de când există.

Cu acestea, rog pe Hristos cel care a înviat să vă dăruiască ani mulţi şi sănătoşi pentru a prezida transformarea României noastre în stat naţionalist. Izbândă!

Nichifor Crainic

28 aprilie 1935
Bucureşti

„CE-A FOST CUZISMUL DE CÂND EXISTĂ..."

În epilog la Jurnalul unui antisemit (Magazin istoric, **nr. 1-8/1995) reproducem două scrisori ale lui Nichifor Crainic către A.C. Cuza, revelatoare din mai multe puncte de vedere şi un articol publicat în 1930 în ziarul** Dreptatea **organ de presă al Partidului Naţional-Ţărănesc.**

Scrisorile, inedite, sunt concludente. Mai întâi pentru disensiunile sau, poate mai exact, răfuielile care existau în sânul curentelor de extremă dreapta.

Apoi, pentru statura morală şi intelectuală atât a pontifilor, cât şi a celor care îi urmau.

Şi, în fine, pentru audienţa redusă pe care agitaţia lor o avea în ansamblul societăţii româneşti.

Scumpe Domnule Preşedinte Suprem,

S-a întâmplat aseară, sâmbătă, la sediul Partidului nostru un scandal de care veţi fi luat cunoştinţă din ziar încă dinainte de primirea acestei scrisori.

Lucrurile s-au petrecut astfel:

La insistenţele vechilor cuzişti care nu fac cauză comună cu Emilian, Mozăceni, Ghica şi Maniţiu, m-am hotărât să convoc o primă consfătuire asupra regulelor de educaţie a viitorilor lăncieri. S-au dat anunţuri la ziare pentru ieri, sâmbătă, ora 9 seara.

M-am hotărât să ies din imobilitatea pe care mi-o impusesem, determinat atât de insistenţele acestor prieteni, cât şi de atmosfera pe care au creat-o la Bucureşti partizanii din Ştirbey-Vodă.

Cum convocarea aceasta era publică, simplu şi cuminte ar fi fost să participe şi zurbagiii, spunându-şi punctul de vedere în materie de educaţie, dacă îl aveau.

Dar ei nu urmăresc asemenea lucruri.

Imediat au anunţat şi ei o întrunire în Ştirbey-Vodă, exact pentru aceeaşi oră.

Emilian mi-a trimis vorbă că voia să spargă întrunirea şi... să mă bată!!!

Sâmbătă la amiază, d. dr. Duţescu, alarmat de această perspectivă, l-a întâlnit pe Emilian, l-a muştruluit, i-a explicat ce-ar însemna pentru partid un asemenea scandal exploatat de presă, şi Emilian i-a făgăduit că va fi cuminte, ceea ce nu s-a întâmplat.

Eu, care convocam pentru întâia oară o consfătuire în casa partidului, m-am temut de scandal şi, în ultimul moment, am vrut s-o contramandez.

Băieţii noştri însă s-au opus, obiectând că

am da impresia că ne temem de zurbagii, iar pe de altă parte că aceştia n-ar avea curajul să facă asemenea prostii.

La 9 şi 1/2 am început şedinţa, fiind de faţă vreo sută de tineri intelectuali cuzişti şi gogişti, cu intrarea de jos a clubului protejată de organizaţia şoferilor, care l-au părăsit pe Emilian. Am făcut o expunere asupra educaţiei: 1) fizice, 2) morale, 3) naţionaliste, 4) creştine, a viitorilor lăncieri, declarând la cei de faţă, cari au ceva de adăugat, să-mi facă rapoarte pentru viitoarele şedinţe. Rezumatul aproximativ al expunerei mele e publicat în Naţionalul nou.

Când şedinţa era aproape terminată — năpraznic tumult în stradă! Eroicul Emilian, cu vreo sută de derbedei, venise să ne bată şi să devasteze clubul!

A forţat intrarea din stradă, dar n-a izbutit. Şoferii noştri s-au dovedit mai tari.

Atunci, înnebuniţi, cei din stradă au început să urle şi să fluiere. Un sfert de oră a durat scandalul. S-a strigat: „Moarte lui Crainic!", „Jos canalia!". Mi s-a cântat „Veşnica pomenire!". Mi s-au urlat sute de insulte.

Poliţia, care era prevenită, *a privit impasibilă şi numai după ce scandalul s-a consumat, a golit strada.*

Noi am stat liniştiţi în club şi când s-a isprăvit totul, ne-am continuat şedinţa.

Ziarele scriu că s-a devastat clubul. E absolut eronat. Nici un zurbagiu n-a putut pătrunde sus. Acestea sunt faptele.

Cum s-a ajuns până aici?

Prin completa mea pasivitate în aşteptarea unei soluţiuni, pentru care am insistat cunoscând starea de spirit de aici şi prin febrila activitate din Ştirbey-Vodă. Acolo, de o lună încoace, în lipsa mea din Capitală, Mozăceni, Emilian, Trifu, Ghica, adună aproape zilnic pe şomeri inflamându-i cu cele mai revoltătoare minciuni împotriva mea, a d-lui Goga, a fuziunii şi necruţând nici persoana Dv.

Oricine dintre băieţii cuminţi a încercat să ia cuvântul în acele adunări pentru a spune adevărul a fost dat afară din sală. Nici măcar dr. Macichescu-Tunari n-a fost lăsat să vorbească. Iar un lucrător foarte dezgheţat, Tămărsă, a fost scăldat în sânge de Mozăceni şi Emilian, fiindcă joia trecută a strigat în adunare numele meu!

Nenorociţii care au manifestat aseară ostil, cred că eu sunt un monstru care a înghiţit cămăşile albastre şi cuzismul.

Dar conducătorii lor, care cunosc bine situaţia, vor altceva: compromiterea fuziunii şi compromiterea mea. În dosul lor stă neapărat Pamfil Şeicaru, jidanii care îl plătesc pe acest Emilian şi bunăvoinţa Ministerului de interne care, pentru a da lovitura partidului nostru, îi încurajează precum încurajează pe gardişti. Dl. Inculeţ nouă ne-a distrus tabăra de la mare, dar pe a lui Codreanu a cruţat-o.

Este, să ştiţi, o ofensivă concentrică împotriva noastră. Adversarii noştri mă socotesc pe mine elementul dinamic al acţiunii, de aceea loviturile se localizează asupra mea.

Scandalul de aseară, desfăşurat sub ochii binevoitori ai poliţiei, şi trecut în toate gazetele e un simplu moment din acţiunea de discreditare a partidului nostru. Aş vrea ca George Cuza să înţeleagă clar lucrul acesta şi să ne dea tot concursul ca, solidari, să parăm loviturile ce vor veni. Fiindcă vor veni mereu.

Descreieraţii de la Bucureşti sunt, cum au fost totdeauna când a fost nevoie de diversiuni şi de scandal, instrumente în mâna duşmanilor mişcării naţionaliste.

Nu e chestiunea de şefia mea la tineret.

Oricine ar veni în locul meu, scandalurile vor continua la fel!

Aici e, cum v-am spus de atâtea ori şi cum v-am scris, o cloacă de făpturi putrede, fără pic de caracter, fără nici o convingere naţionalistă, gata să se pună în slujba oricui.

Oamenii aceştia care ieri delirau când mă vedeau şi care azi mă huiduiesc în stradă, au împiedicat totdeauna dezvoltarea mişcării la Bucureşti. Dv. ştiţi câţi oameni de credinţă şi de jertfă au fost eliminaţi cu scandal din organizaţia aceasta, pentru a rămâne pe teren aceşti câţiva profesionalişti ai scandalului.

Cunoscând situaţia bine, şi puţin păsându-mi de entuziasmul lor faţă de mine, eu am spus de la început că nu se poate organiza nimic în Bucureşti decât eliminându-i. I-am luat o vreme cu binişorul, sunt iremediabili!

În schimb, avem aici oameni admirabili cu care putem face o organizaţie model, cum trebuie să fie Capitala.

De altfel, zurbagiii nu se mai socotesc partid: s-au declarat „autonomi", şi-au jurat credinţă unul-altuia şi tratează cu Garda de fier, cu Aurel Bentoiu pentru a alcătui nu ştiu ce „Generaţie de foc", cu vaidiştii, stând în acelaşi timp la remorca banditului de Şeicaru şi a Ministerului de interne.

Asta e totul.

Primiţi, scumpe Domnule Preşedinte Suprem, cele mai distinse salutări şi omagii,

Nichifor Crainic

18 aug. 1935
Bucureşti

CEEA CE NU SE POATE...

Este titlul unui articol publicat în pagina întâia a ziarului Dreptatea, **nr. 964, din 20 decembrie 1930. Ni s-a părut interesant nu doar pentru definirea poziției ziarului și a partidului politic pe care acesta îl reprezenta, ci și pentru că el conține un fel de radiografie a antisemitismului cuzist după patru decenii de existență.**

La discuția răspunsului la Mesajul Tronului, a luat cuvântul și d. A.C. Cuza. Cei care ascultă de patru decenii pe șeful antisemitismului nostru, cum îi place d-sale să-și spună, nu se așteptau la nici o surpriză. D. Cuza repetă de vreo patruzeci de ani un refren astăzi bine cunoscut. Ce-ar mai putea adăuga la aria d-sale d. Cuza? Roadele agitației bătrânului profesor ieșean stau mărturie că influența „doctrinei" d-sale e foarte limitată. E drept că o parte a tinerimei universitare a fost depravată de propaganda d-lui Cuza, cum foarte bine a remarcat d. profesor Ralea.

Dar o existență întreagă dedicată unei aberațiuni nici nu putea da alte rezultate.

D. Cuza a simțit probabil cât de învechită, cât de cunoscută e aria sa antisemită și de aceea a mai încercat să mai învioreze discursul cu o „bombă".

D. Cuza și-a descoperit afinități politice cu Adolf Hitler, șeful naziștilor național-socialiști germani. Nimic de zis deocamdată. D. Cuza e liber să-și găsească oriunde afinități. Numai că Hitler nu e numai șeful antisemiților germani, ci și campionul revizuirii tratatelor de pace.

Cum aceste tratate formează însăși baza liniștei și păcii europene, o atingere a lor echivalează cu o tulburare a situației actuale garantată de aceste tratate.

Hitler nu e numai antisemit, ci și antifrancez, antienglez, antipolonez, antiromân. Elogiile ce i s-au adus în Parlamentul românesc de un deputat român ar putea fi interpretate ca o ciudățenie. Din fericire, elogiul lui Hitler și elogiul campaniei de revizuire a tratatelor a fost făcut de d. Cuza, ceea ce dă acestui act un caracter de neseriozitate.

Nu înseamnă însă că d. Cuza e liber să „aiureze", cum a spus d. Gafencu, fostul subsecretar de stat. Vorbească d. Cuza cât vrea de „zidani" dacă crede că țării acesteia îi arde acum de antisemitism.

Să-și dezvolte d. Cuza cât vrea „doctrina", dacă crede că situația de astăzi poate fi rezolvată strigând „jos zidanii!"

Dar s-o mai slăbească cu sfaturile d-sale de politică externă, materie delicată care nu poate fi tratată cu ușurința d-sale obișnuită. A cere în Parlamentul românesc revizuirea tratatelor de pace este a profana memoria milioanelor de soldați care au îngrășat pământul continentului cu sângele lor. A spune că tratatele de pace care ne-au garantat frontierele sunt „toate jidănești" este, cu indulgență, numai o absurditate. A ataca Societatea Națiunilor care veghează la păstrarea păcii europene este iarăși o absurditate.

D. Gr. Gafencu în asentimentul unanim al Camerei a respins insultele aduse de d. Cuza Societății Națiunilor, insulte care jignesc numai sentimentele românești. Politica noastră externă este o politică națională care întrunește aprobarea tuturor factorilor politici din țara noastră — și cei care conduc această politică nu vor primi sfaturi de la d. Cuza, ultimul recrut al lui Adolf Hitler, campionul revizuirii tratatelor. ■

UN GÂND PE LUNĂ

„Ceea ce îi stimulează pe actorii societății civile să acționeze este, cred, certitudinea că, în lumea noastră divizată, singurul lucru care mai poate fi împărțit în mod echitabil e viitorul".

Federico Mayor, directorul general al UNESCO

Timp de trei luni (iunie - septembrie 1848), deşi Poarta nu l-a recunoscut ca agent diplomatic oficial, Ion Ghica a reuşit să intre în contact cu numeroşi oameni de stat otomani, cu ambasadorii marilor puteri în capitala otomană, precum şi cu numeroase alte personalităţi politice ale vremii — de la revoluţionari la ultraconservatori — care se bucurau de influenţă pe lângă oficialităţile turceşti, desfăşurând o intensă activitate în apărarea cauzei revoluţiei române.

După înăbuşirea revoluţiei din Ţara Românească, fiind trecut pe lista fruntaşilor expulzaţi de autorităţile contrarevoluţionare de la Bucureşti, Ion Ghica a rămas la Istanbul, asumându-şi misiunea de a reprezenta, în condiţii evident schimbate, emigraţia română pe lângă guvernul otoman. S-a străduit totodată în direcţia organizării emigraţiei române într-un sens unitar şi solidar, folosindu-se, în acelaşi timp, de toate legăturile pe care le stabilise pentru a veni în sprijinul Principatelor române, aflate sub dubla ocupaţie militară turco-rusă. Intervenţii personale, note şi memorii adresate oficialităţilor otomane sau reprezentanţilor marilor puteri la Poartă, relaţii cu reprezentanţii altor emigraţii — îndeosebi polonă şi

Din cronica relaţiilor româno-britanice

PRIETENIA DINTRE

ION GHICA ŞI DAVID URQUHART

VALERIU STAN

Ion Ghica (sus) povesteşte că...

...în saloanele pariziene ale principelui Adam Czartoryski (în imagine) l-a cunoscut pe David Urquhart

maghiară — toate acestea au făcut ca în cele din urmă Ion Ghica să obţină încrederea Porţii şi sprijinul cercurilor diplomatice din Istanbul. Ca urmare, imediat după izbucnirea Războiului Crimeei, în 1854, Ghica a fost numit guvernator (bei) al insulei Samos, funcţie pe care a deţinut-o până în 1858, când s-a întors în patrie (Magazin istoric, nr. 5/1990).

Printre personalităţile străine pe care le-a cunoscut în această perioadă, fie direct fie prin corespondenţă, se numără şi câţiva englezi ca, de exemplu, energicul şi influentul ambasador la Istanbul Stratford Canning viconte de Redcliffe (1786-1880), Charles Alison, secretarul Ambasadei britanice de la Istanbul, George William Frederick Howard conte de Carlisle (1802-1864), om politic şi literat, arheologul Charles Thomas Newton (1816-1894), viceconsul la Mytilene, care în acel timp efectua săpături în Grecia şi Asia Mică, Sir Henry Bulwer (1801-1872), comisar britanic în Principatele române în anii unirii lor, şi nu în ultimul rând David Urquhart (1805-1877), cunoscut publicist, diplomat şi om politic de origine scoţiană, cel care a dobândit o mare notorietate în epocă prin sensibilizarea opiniei publice britanice şi europene în legătură cu „chestiunea orientală".

La Paris, în saloanele Czartoryski

Incontestabil, David Urquhart este primul dintre englezii menționați mai sus pe care l-a cunoscut Ion Ghica și acela care i-a lăsat cea mai puternică impresie, din moment ce, spre sfârșitul vieții, i-a evocat personalitatea în cunoscuta sa scrisoare către Vasile Alecsandri datată martie 1881. De fapt, aceste câteva pagini de amintiri, scrise de Ion Ghica la patru ani după moartea lui Urquhart, au reprezentat o bună bucată de vreme singura mărturie documentară despre legăturile directe ale publicistului scoțian cu românii. Astăzi, grație studiilor Corneliei Bodea și ale lui G. Zane, aceste legături ne sunt mult mai bine cunoscute. În ce ne privește, vom insista mai mult asupra corespondenței schimbate de cei doi în cursul anului 1851, care corespondență, deși semnalată de studiul din 1984 al Corneliei Bodea, continuă să fie inedită; în măsura în care documentele pe care le-am studiat vor permite acest lucru, vom face și unele precizări cu caracter mai general.

Potrivit amintirilor lui I. Ghica, întâlnirea sa cu David Urquhart a avut loc la Paris, în saloanele principelui Adam Czartoryski, conducătorul emigrației monarhiste poloneze din capitala Franței. El nu precizează data întâlnirii lor, dar este sigur că aceasta a avut loc prin anii 1834-1836 sau cel mai târziu în 1840, deoarece Ghica, student pe atunci, menționează, printre alți musafiri obișnuiți ai principelui Czartoryski, și pe Adolphe Thiers, despre care spune că era ministru. Or aceștia au fost anii în care Thiers a fost ministru, ba chiar prim-ministru în două scurte răstimpuri.

Ion Ghica ni-l prezintă pe Urquhart ca fiind „un tânăr mic de talie, de o conformație delicată, alb și searbăd la față, păr galben auriu lung, dat pe spate, ochii albaștrii, vii și pătrunzători", care exercita o puternică atracție asupra celor din jur. Prima lor conversație a fost însă un eșec. Dacă la început, când i-a vorbit despre români și mai ales despre permanentele și brutalele ingerințe ale Rusiei în Principate, Urquhart l-a ascultat cu mult interes, în clipa în care Ghica a îndrăznit să-i pomenească și despre abaterile Turciei de la linia vechilor tratate încheiate de domnitorii români cu Înalta poartă, interlocutorul său a fost cuprins de un veritabil acces de furie, „așa cum făcea de altfel ori de câte ori era contrariat în crezul său politic". Căci, Urquhart, cunoscut pentru extravaganțele sale temperamentale, apăra cu atâta îndârjire Imperiul otoman, încât nu admitea nici cea mai mică critică la adresa acestuia. Datorită filoturcismului său împins până la extrem, unii dintre contemporanii săi îl considerau un fanatic, un om cu idei fixe, ba chiar nebun.

Cu timpul însă, relațiile dintre cei doi au evoluat, Urquhart devenind, cum aprecia Ghica, „cel mai bun și mai călduros amic" al românilor, cu condiția însă ca aceștia să nu inițieze nici un fel de acțiune în vederea desprinderii lor de Imperiul otoman, a cărui integritate, pentru diplomatul și publicistul britanic, era singura stabilă în calea expansiunii Rusiei în sud-estul Europei. Se știe însă că, anterior întâlnirii sale cu Ion Ghica, Urquhart avusese prilejul să cunoască pe viu situația din Principate; îndeplinind o misiune specială în Turcia, la cererea guvernului britanic, în ianuarie 1835 și în iulie 1836, diplomatul și publicistul britanic vizitase Țara Românească și Moldova, cu scopul de a promova comerțul și interesele britanice la Dunărea de Jos. După prima sa vizită în Principate, Urquhart a înaintat un amplu raport la Foreign Office, intitulat *Observații asupra Principatelor...*, în care atrăgea atenția asupra multiplelor avantaje pe care le ofereau cele două țări române și care în mod inexplicabil „au fost cu totul neglijate de oamenii de stat din Apus".

În aceeași vreme, mai precis din 1835, el a început să editeze *The Portofolio*, o importantă colecție de documente diplomatice, incluzând în sumarele acesteia și unele materiale privitoare la situația politică din cele două Principate, date ample despre comerțul din această zonă și resursele lor, despre traficul pe Dunăre. Dintre acestea, reține atenția articolul publicat fără semnătură sub titlul *On the Present State of Walachia* (Despre starea actuală a Țării Românești), în nr. 35 din decembrie 1836 și reluat în anul următor și în versiunea franceză a colecției. După cum a demonstrat G. Zane, acest articol nu era altceva decât o prelucrare a broșurei pe care Ion Ghica o publicase la Paris în 1835, sub titlul *Coup d'oeil sur l'état actuel de la Valachie et la conduite de la Russie relativement à cette province* (Scurtă privire asupra stării actuale a Țării Românești și conduita Rusiei relativ la această provincie). Acest fapt nu face decât să întărească ipoteza potrivit căreia întâlnirea celor doi a avut loc tocmai în acești ani, și nu mai târziu, în 1840, cum se consideră de obicei, căci altfel e greu de admis ca Ghica să nu fi știut nimic despre traducerea broșurii sale în limba engleză și publicarea ei în *The Portofolio*. Mult mai firesc ni se pare ca lucrurile să fi evoluat altfel: în clipa în care Urquhart a devenit un simpatizant al cauzei românilor, Ghica însuși i-a remis broșura spre a fi tradusă și publicată în prestigioasa sa colecție de documente diplomatice.

Întrerupte aproape un deceniu, după întoarcerea în 1841 a lui Ion Ghica în țară, legăturile dintre cei doi oameni politici au cunoscut o nouă perioadă de intensitate în anii 1850-1851, în timpul șederii mai îndelungate a lui Urquhart la Istanbul. Acum, și pe baza materialului docu-

mentar furnizat de Ion Ghica, Urquhart a elaborat cunoscutul său proiect de *Constitution for the Principalities*, dat publicității la sfârșitul anului 1855. Pentru moment însă, în cursul ședерii sale la Istanbul din perioada octombrie 1850-ianuarie 1851, Urquhart era interesat îndeosebi de soarta revoluționarilor maghiari și polonezi care își găsiseră refugiu în Imperiul otoman. El a făcut o călătorie la Kutahia în Asia Mică, pentru a-l întâlni pe Kossuth Ludovic și ceilalți revoluționari internați acolo, discutând cu ei despre posibilitatea unei confederări a popoarelor mici dunărene sub egida Turciei, singura soluție viabilă, în concepția lui Urquhart, pentru a bara politica expansionistă a Austriei și Rusiei în această zonă a continentului.

Reîntâlnire la Istanbul

Sfătuit se pare de Ion Ghica, Urquhart a făcut și o vizită la Brussa, unde se aflau internați o parte dintre emigranții români. Aceștia au primit cu interes proiectele sale și și-au exprimat dorința de a colabora, deși manifestau o anume doză de neîncredere, datorită filoturcismului său exagerat. „Dl. Urquhart — scria Al. C. Golescu-Albu, unul dintre exilați — este turcofil până la extrem. După părerea sa, românii, sârbii, croații, maghiarii și polonezii, ba chiar și italienii, trebuie să se strângă în jurul Turciei; în cazul unei viitoare tulburări și a unei eventuale căderi a Austriei (ceea ce, după opinia lui, nu va întârzia să se întâmple), toate aceste naționalități, începând cu italienii și polonezii, trebuie să se pună sub suzeranitate turcească și, astfel, să determine Turcia la un război împotriva Rusiei. Aceste idei sunt însă atât de excentrice, iar el le prezintă într-un mod atât de neașteptat, încât multe lucruri ne-au scăpat".

După plecarea lui Urquhart în Anglia (ianuarie 1851), legăturile sale cu Ion Ghica au continuat pe cale epistolară. Corespondența lor, păstrată la Belliol College Library din Oxford și la Biblioteca Academiei Române, pune în evidență o multitudine de probleme ce i-au frământat pe cei doi oameni politici, ce anume i-a apropiat și ce i-a distanțat. Din această corespondență rezultă mai ales eforturile lui Ion Ghica de a impune Principatele române atenției cercurilor politico-diplomatice din Occident. În acest scop el l-a informat pe prietenul său despre evoluția situației din Imperiul otoman, dar mai ales despre ceea ce se întâmpla în cele două țări române. Astfel, la numai câteva săptămâni după plecarea sa din Istanbul, Urquhart era informat că poziția marelui vizir Rașid pașa era mai solidă ca niciodată, pentru ca la 26 martie 1851 să i se comunice numirea unui nou ambasador otoman la Londra. Într-o altă scrisoare, Ion Ghica îi vorbea pe larg despre tergiversarea retragerii trupelor de ocupație ruse din Principate și despre povara pe care o reprezenta întreținerea acestora pentru bugetele celor două țări. La 30 martie, vorbindu-i despre tehnicile utilizate de Rusia în vederea menținerii și consolidării influenței sale în Principate, Ion Ghica arăta că autoritățile de ocupație întrețin o permanentă stare de rivalitate între domnitor și marii boieri, apreciind că Rusia va face tot ce-i stă în putință pentru a specula la maximum situația favorabilă ce i s-a creat prin Convenția de la Balta Liman din 1849, cu scopul de a elimina orice influență a Porții în țările române. Ion Ghica îl informa pe prietenul său și despre unele intenții ascunse ale Austriei care, cum rezulta din unele indiscreții comise de consulul acestei țări la București, nu era dispusă să accepte o încorporare a celor două Principate de către Rusia, dar că ar putea foarte bine să intervină un aranjament *à l'amiable* prin care cele două puteri să-și împartă prada: Rusia să ia Moldova, iar Austria să anexeze Țara Românească. Iată de ce, afirma Ghica, nimeni nu se mai îndoia că un război între cele trei imperii — rus, otoman și habsburgic — era iminent.

Convins de iminența acestui conflict și preocupat de ideea speculării noii conjuncturi politice europene în favoarea intereselor românești, Ion Ghica s-a străduit să-l determine pe prietenul său Urquhart să ia atitudine, în presă și Parlamentul britanic, și eventual să intervină la Poartă în favoarea românilor. Ion Ghica știa bine că diplomatul britanic era o persoană influentă în cercurile diriguitoare de la Istanbul, fapt ce rezultă limpede din scrisoarea pe care i-a adresat-o la 14 iunie 1851, prin care îl informa că marele vizir Rașid pașa intenționase să-i scrie pentru a-i mulțumi pentru „bunele idei și sfaturi" ce le primise de la diplomatul britanic. Și tot așa, la 24 septembrie, Ghica îl anunța pe Urquhart că toate recomandările făcute de acesta în domeniul modernizării sistemului fiscal otoman fuseseră aplicate întocmai și că se și înregistraseră primele efecte pozitive.

În 1851 toamna Urquhart nu a putut da curs chemării lui Ghica și ca atare nici proiectata vizită de documentare în Principate nu a putut avea loc.

Pentru eliberarea lui Kossuth

Situația revoluționarilor unguri și polonezi internați în Imperiul otoman s-a aflat permanent în atenția celor doi prieteni. Știind că Urquhart era angajat într-o amplă campanie pentru eliberarea acestora, Ghica i-a furnizat în permanență informații despre Kossuth și tovarășii săi. La 15 aprilie 1851 îi relata lui Urquhart despre opoziția pe care Austria o făcea în legătură cu eliberarea celor 16 revoluționari maghiari, pretextând că aceștia puneau la cale com-

ploturi având ca scop „răsturnarea ordinei sociale existente în Europa" și aducând ca argumente alianța lui Kossuth cu Mazzini și relațiile lui cu democrații germani. Din informațiile pe care le deținea, Ghica ajunsese la concluzia că eliberarea revoluționarilor maghiari avea să mai întârzie, iar Poarta nu voia să profite de sprijinul pe care Anglia putea să i-l ofere în această privință. Ghica însă, ca și prietenul său de altfel, era convins că prezența lui Kossuth în Imperiul otoman era mult mai utilă cauzei, decât o plecare a lui în Occident. Sigur, el ar fi fost bine primit în cercurile politice occidentale, ar fi căpătat glorie și popularitate, dar rămânerea lui în Turcia reprezenta o amenințare permanentă pentru Austria.

În sfârșit, la 5 mai 1851, Ion Ghica îi scria din nou prietenului său, informându-l că revoluționarii maghiari internați la Kutahia vor fi eliberați la 1 septembrie același an. De altfel, Ghica nu se mulțumise să furnizeze informații, ci fusese un intermediar între revoluționarii unguri și David Urquhart.

Partizani ai modernizării, inclusiv ai efortului de modernizare a structurilor Imperiului otoman, Ion Ghica și David Urquhart au gândit și susținut o serie de proiecte vizând dezvoltarea economică a diferitelor regiuni ale imperiului și transformarea lor, pe această cale, în bariere împotriva expansiunii rusești. Între aceste proiecte, în corespondența lor întâlnim frecvente referiri la construirea unui canal navigabil Dunăre-Marea Neagră, prin legarea localităților Cernavodă și Constanța. La 15 aprilie 1851, Ghica îl informa pe prietenul său că publicase un „mic articol" în *Journal de Constantinople* abordând problema canalului Dunăre-Marea Neagră și că acesta fusese bine primit, din moment ce i se ceruse să redacteze actele pregătitoare în vederea concesionării acestei importante lucrări. Ion Ghica a redactat documentele cerute și le-a trimis la Londra, spre a fi văzute și aprobate și de către prietenul său; cu același prilej, el i-a solicitat lui Urquhart și părerea în legătură cu proiectele de modernizare și extindere a rețelei de drumuri din Imperiul otoman. Și dacă proiectatul canal nu s-a putut realiza, din cauza precarității mijloacelor tehnice și financiare de atunci ale Imperiului otoman, în celălalt domeniu, al construcției de drumuri, s-au obținut unele rezultate notabile. În septembrie 1851, de altfel, Ghica îl informa pe Urquhart că lucrările șoselei dintre Ghemlek și Brussa fuseseră încredințate inginerului român Alexandru Zane, aflat și el printre exilații pașoptiști, și că aceste lucrări se desfășurau foarte bine, reprezentând un „admirabil rezultat" și un exemplu de urmat pentru alte lucrări similare.

Front comun în fața expansionismului țarist

Frecvente sunt în corespondența celor doi prieteni și referirile la o serie de prieteni comuni, ca de exemplu Mihail Czaika Czajkowski, șeful emigrației polone la Istanbul, de puțin timp convertit la islamism sub numele de Mehmed Sadyk pașa, sau Ahmed Vefik Effendi, comisar otoman în Principate. Acesta din urmă trebuia să se întoarcă la Istanbul, odată cu retragerea trupelor de ocupație turco-ruse din țările române și atât Ghica, cât și Urquhart vedeau în el pe cel mai potrivit viitor ambasador al țării sale la Londra.

În vara anului 1851, împreună cu alți colaboratori ai săi, David Urquhart pregătea o amplă campanie de presă care avea ca obiectiv conștientizarea cercurilor politice și a opiniei publice occidentale în fața tendințelor expansioniste ale țarismului în spațiul sud-est european. Pentru el, apărarea integrității Imperiului otoman reprezenta nu doar o problemă de orientare politică personală, ci un fel de misiune a tuturor puterilor occidentale. În acest sens, a luat atitudine în presă și în Camera Comunelor, activitatea sa încadrându-se în contextul politico-diplomatic premergător izbucnirii Războiului Crimeei și, într-un fel sau altul, a condus spre crearea acelei coaliții de state care s-au opus Rusiei, iar prin victoria lor s-a ajuns și la schimbarea statutului politic al Principatelor, prin anularea protectoratului rusesc și instituirea garanției colective a celor șapte mari puteri.

Fără a fi un discipol al lui David Urquhart și fără a-i împărtăși concepțiile politice, Ion Ghica a cultivat prietenia cu publicistul și diplomatul britanic, cunoscând și folosind sentimentele antițariste ale acestuia. Atitudinea lui Ion Ghica față de Imperiul otoman avea cu totul alte motivații decât aceea a prietenului său britanic, căci pentru omul politic român primordiale erau interesele națiunii române, interese pe care el, ca și alți contemporani români ai săi, le vedea mai bine apărate prin menținerea suzeranității otomane asupra Principatelor. În concepția lui Ion Ghica, un Imperiu otoman puternic era acceptabil tocmai în ideea sporirii capacității acestuia de a se opune presiunilor tot mai puternice ale Rusiei și Austriei.

În ciuda acestor neconcordanțe în privința orientărilor lor politice și a scopurilor urmărite, pentru Ion Ghica prietenul său a fost — și această apreciere rămâne valabilă și azi — unul dintre oamenii politici britanici care au contribuit activ și pe scară largă la propagarea cauzei românești în opinia publică europeană, legăturile dintre ei reprezentând un capitol important al relațiilor româno-britanice de la mijlocul veacului trecut. ■

VALUL DIN MOLDOVA DE JOS

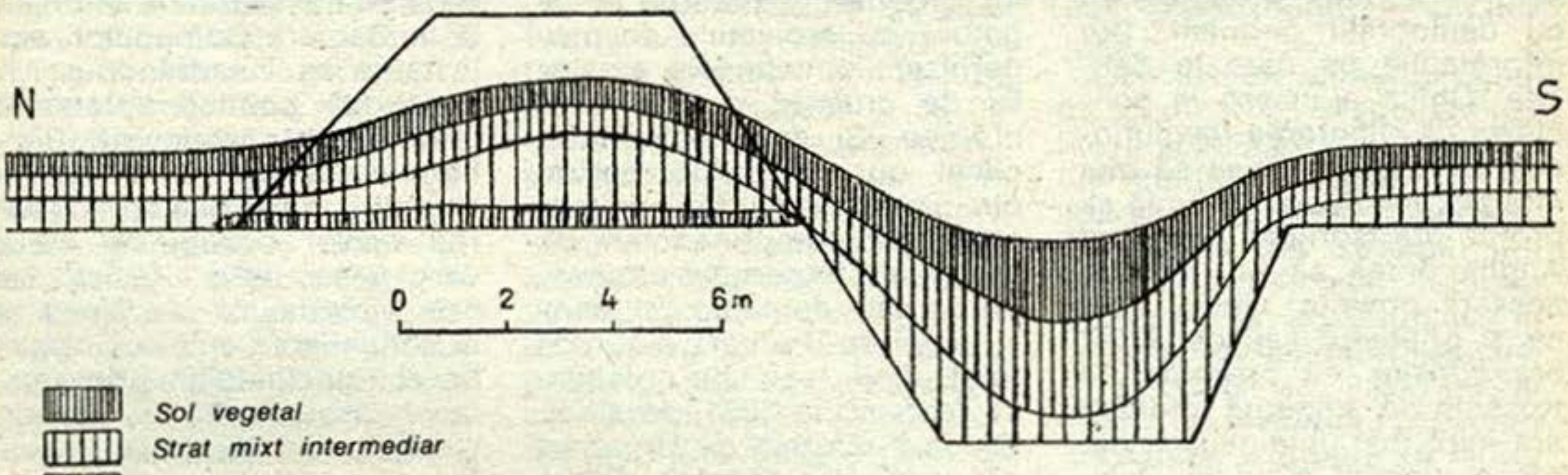

Linia subțire reprezintă profilul ipotetic al valului

RADU VULPE

În prima parte a acestui articol (Magazin istoric, **nr. 8/1995) autorul ne-a purtat de-a lungul celor 86 km ai unei vechi fortificații pe care specialiștii au numit-o Valul din Moldova de Jos. Care să fi fost rosturile acestei fortificații și cine au fost constructorii ei?**

Precizăm că subtitlurile aparțin redacției.

Barieră împotriva șesului

Acum putem considera cunoscut întreg traseul Valului din Moldova de Jos. Începând, măcar teoretic, pe râpa Siretului, la Ploscuțeni, și înlocuit pe o distanță de 6 km de desimea codrului de la Bucșumeni, el trece prin Toflea, Tecucel, Frunzeasca, Ungureni, Matca, Cudalbi, Plevna, Cuca, Fântânele, pentru a se termina la Stoicani, pe râpa Prutului.

Conjectura lui Schuchhardt, după care acest val ar fi continuat spre E de Matca prin Puțeni (Valea Mărului), Băleni, Fârțănești, Chiraftei, Măstăcani și Folteşti, pentru a se prelungi — pasă-mi-te — peste Prut cu Valul „de Jos" din Bugeac, de la Vadul lui Isac (cu care n-are nimic de a face, acesta fiind roman, cu altă factură și cu orientare spre N), devine cu desăvârșire caducă. După cum se vede, Valul din Moldova de Jos atinge malul Prutului cu 6 km mai la S de Folteşti și de Vadul lui Isac.

Este de reținut constatarea că traseul acestui val, orientat spre S, desparte două zone geografice net distincte, apărând zona de păduri din podișul central al Moldovei împotriva stepei din sud.

Înainte de a examina problemele istorice ale acestui monument în lumina constatărilor pe care cercetarea noastră pe teren le-a prilejuit, consider necesară o definiție generală a rostului tuturor valurilor similare, deoarece ideile curente în această privință sunt prea nebuloase și dau loc unor interpretări greșite. Astfel, de exemplu, trebuie să excludem din capul locului părerea după care valurile antice ar fi fost concepute doar ca linii de demarcație de ordin juridic și administrativ, fără nici o semnificație militară. În această ipoteză nu s-ar putea explica munca uriașă cerută de niște monumente atât de întinse și de proporții atât de impunătoare și ar trebui să le regăsim oriunde exista o frontieră politică ori o limită administrativă, indiferent de importanța geografică ori de valoarea strategică a locurilor respective, ceea ce în realitate nu s-a constatat. Dimpotrivă, prin dimensiunile lor, prin aspect, ca și prin situația lor topografică, *valurile vădesc o funcție defensivă*, chiar dacă eventual vor fi coincis, pe alocuri, și cu linia unei granițe.

Dar, pe de altă parte, am greși la fel dacă ne-am închipui că aceste lucrări militare ar fi servit ca linii de apărare activă, pe care luptătorii ar fi stat aliniați ca pe zidurile unei cetăți ori ca în tranșeele războaielor moderne. Având în vedere efectivele reduse ale armatelor antice, într-o vreme când armele de foc erau necunoscute și când orice luptă se hotăra prin încăerarea corp la corp, o atare dispersiune de forțe pe dis-

tanţe enorme nici n-ar fi putut fi concepută.

În realitate, eficacitatea valurilor se mărginea la ele însele. Ca şi şanţurile anti-tanc întrebuinţate pe o scară atât de întinsă în războaiele moderne, *valurile din antichitate reprezentau simple obstacole materiale pasive,* care, prin înălţimea lor, dublată de adâncimea şanţului alăturat, opuneau înaintării inamice un taluz pripor, înalt de câţiva metri, ca o barieră foarte puternică împotriva cavaleriei şi mai ales în calea vehicolelor. Desigur, atacatorii puteau până la urmă să-şi deschidă porţi prin acest obstacol cu unelte de săpat, dar ca să ajungă aci aveau nevoie de un oarecare timp, care oricât de scurt, era suficient ca să anuleze efectele surprizei şi să permită forţelor apărării, alarmate la timp prin străji şi edificate asupra intenţiilor duşmanilor, să ia măsuri la adăpost de presiunea lor. Într-un cuvânt, asemenea obstacole aveau rolul de-a asigura libertatea de acţiune a forţelor atacate.

Reiese de aci că şanţul valului trebuia să se afle totdeauna în partea de unde se aştepta agresiunea, că, pentru a fi eficace, trebuia să constituie o linie neîntreruptă, barând toate căile de acces către regiunea ocrotită şi că această linie trebuia să-şi sprijine extremităţile pe obstacole naturale inabordabile, ca marile cursuri de apă, lacurile, bălţile, pădurile dense, râpile abrupte etc.

În lumina acestor premise devine neîndoielnic că valul cercetat, între Siret şi Prut, de la Ploscuţeni la Stoicani, reprezintă o măsură de siguranţă luată de o populaţie din podişul accidentat şi păduros al Moldovei centrale împotriva surprizelor care s-ar fi putut ivi dinspre stepa de la sud. Flancul său de V se sprijinea, după mărturia oculară a lui Schuchhardt, pe care n-am putut s-o verific, dar nici n-o pot contesta, pe râpa impunătoare şi priporă a Siretului, fiind în orice caz suplinit în funcţiunea sa de codrul masiv de acolo. Flancul său din E se găsea pe râpa Prutului inferior, într-un loc destul de apropiat de confluenţa acestui râu cu Dunărea. Valul prezenta, aşadar, o direcţie diagonală, de la NV la SE, explicabilă prin adaptarea sa la limita care separă zona de păduri de cea de stepă.

Pe de altă parte, trebuie reţinut că valul prezintă un aspect modest şi şters, o conservare inegală, ceea ce n-ar fi de explicat numai prin efectul lucrărilor agricole, ci şi printr-o execuţie care a fost imperfectă de la origine. Precum am constatat în 1949 prin secţiunea practicată în val în pădurea Prisaca, într-un punct unde acest monument scăpase de atingerea plugului, ţărâna atrasă din şanţ n-a servit la formarea unui *agger* construit cu îngrijire, ci a fost îngrămădită în grabă pentru a forma o simplă spinare la întâmplare, mai degrabă lată decât înaltă. În general, valul dă impresia unei lucrări schiţate şi părăsite înainte de a fi fost pusă la punct.

Cine sunt autorii valului?

Sunt observaţii care, răsturnând unele păreri formulate până acum despre Valul din Moldova de Jos, ridică problema epocii şi autorilor acestei lucrări strategice. În această privinţă, informaţiile directe, de caracter arheologic, lipsesc. În secţiunea din pădurea Prisaca n-am găsit decât un mic ciob lipsit de orice semnificaţie cronologică, amestecat cu ţărâna vegetală de la suprafaţa solului. Pe de altă parte, nicăieri, de-a lungul traseului său, valul nu vine în contact cu vreun altfel de monument antic, ca aşezare, tumul, necropolă etc., care să poată înlesni o comparaţie stratigrafică. Fac excepţie doar resturile medievale din valea Bârladului de la Ţigăneşti, dar ele nu dovedesc decât prioritatea monumentului nostru în raport cu statul moldovenesc, ceea ce se ştia de altfel şi din documentele scrise. Unul dintre aceste documente, un hrisov emis de Ştefan cel Mare în 1472 pentru a fixa limitele moşiei Cudalbi, menţionează hotarul de N al acestei moşii „la troian", adică lângă valul nostru, ceea ce corespunde şi limitei actuale a comunei Cudalbi. Un alt act, din 1588, pomeneşte acelaşi *troian* ca limită a unei moşii din apropiere de Corod. Valul era considerat deci şi acum cinci veacuri un simplu accident topografic, întocmai ca azi, fără nici o amintire privitoare la semnificaţia şi originea sa.

Trecând la epocile mai îndepărtate, trebuie să excludem din discuţie perioadele preistorice, când nu se construiau fortificaţii atât de întinse. Cu uneltele neolitice, biete obiecte de piatră, de os ori de lemn, care cereau multă răbdare, nu se puteau realiza săpături prea ample. Cât despre epocile metalelor, afară de ultimul secol î.e.n., instrumentele de bronz şi de fier erau încă prea rare şi prea scumpe şi de dimensiuni prea modeste pentru a contribui în mod decisiv la progresul acestui gen de lucrări. Pe de altă parte, populaţiile nici nu erau pe atunci atât de numeroase ca să procure mâna de lucru necesară unor excavaţii simultane pe zeci de kilometri. De aceea fortificaţiile preistorice se reduc la şanţuri scurte, săpate doar pentru a înconjura sau a bara un obiectiv limitat, de întinderea unei cetăţui ori a unui sat. În Europa, ideea de a prelungi asemenea lucrări pe distanţe considerabile apare odată cu romanii, care veneau cu unelte numeroase şi perfecţionate, care aveau o lungă tradiţie constructivă şi care dispuneau de o mână de lucru abundentă şi bine organizată. De la romani acest mod de apărare a trecut la popoarele „barbare" din epoca migraţiilor, care, spre deosebire de populaţiile preromane, erau mai numeroase, foloseau mâna de lucru a populaţiilor subjugate şi adoptaseră pe o scară largă uneltele şi chiar meto-

dele de lucru ale civilizației romane.

Dar, cum românii ies din discuție în cazul Valului din Moldova de Jos — căci în aceste regiuni ei n-au fost niciodată în situația de a se apăra împotriva unei amenințări dinspre sud —, trebuie să restrângem cercetările la diferitele popoare de migrație care s-au succedat pe aci în mileniul ce s-a scurs între vremea romană și întemeierea Țării Moldovei, adică între secolele IV și XIV. Acest mileniu reprezintă epoca cea mai frământată din istorie, când invaziile și migrațiile neîncetate impuneau stăpânitorilor efemeri ai acestor locuri sforțări considerabile pentru a-și apăra cuceririle. Este și vremea când elementul esențial al oștirilor îl forma cavaleria și când armatele, de fapt populații în întregimea lor, erau însoțite de o mulțime enormă de care și de vite. E destul să amintim aceste caracteristici ale forțelor de atunci și să ne gândim la eficacitatea valurilor ca obstacole în fața înaintării lor pentru a ne da seama că niciodată acest gen de fortificații nu și-au avut un rol mai potrivit.

Printre populațiile care au avut, rând pe rând, Moldova în stăpânirea lor în perioada migrațiilor, trebuie să deosebim două categorii, după modul lor de viață: unele care încă din locurile lor de baștină erau obișnuite cu ținuturile pădu oase, ca germanii și slavii, și altele, popoarele nomade ale stepelor, care aveau nevoie de câmpii vaste, deschise, bogate în pășune pentru cirezile și turmele lor nenumărate. Indiferent de amploarea cuceririlor lor, de forțele lor războinice și de relațiile lor politice cu populațiile supuse, popoarele din prima categorie preferau să se stabilească în regiunile de dealuri și de păduri, mai potrivite unei vieți sedentare și oferind mai multă siguranță, pe când celelalte înțelegeau să rămână oriunde în stepe, lângă turmele lor. Această discriminare ne ajută să limităm probabilitățile în ceea ce privește data și originea Valului din Moldova de Jos.

În adevăr, acel val, menit să apere regiunea de dealuri înalte și păduri care constituie podișul central al Moldovei împotriva stepei din sud nu putea fi construit decât de unul din popoarele care, în intervalul pe care l-am fixat, trebuia să-și asigure un refugiu în această regiune. Dar, în acest caz, trebuie să eliminăm din discuție pe toți oamenii stepei, adică pe huni, pe avari, pe protobulgari, pe maghiari, pe pecenegi, pe cumani, pe tătari și să ne oprim la germani și la slavi, singurele popoare din perioada migrațiilor care căutau pădurile și regiunile adăpostite. Așadar, căruia dintre aceste două popoare i-am putea atribui Valul din Moldova de Jos?

Avem indicații că ambele aveau obiceiul de a construi lucrări de apărare din pământ. Dar nici o indicație de acest gen referitoare la slavi nu se leagă de Moldova, pe când există izvoare antice care menționează clar anumite valuri de la est de Carpați ridicate de populații germanice și care ne obligă să ne fixăm atenția asupra acestora. Din acest punct de vedere sunt de relevat câteva coincidențe semnificative între observațiile și considerentele noastre arheologice privind Valul din Moldova de Jos și o știre de caracter literar-istoric care pomenește o fortificație construită de visigoți în sec. IV e.n., tocmai în regiunea care ne interesează.

Este vorba de pasajul din *Res gestae* a lui Ammianus Marcellinus (XXXI, 3, 5-7), în care acest prețios martor al evenimentelor din a doua jumătate a secolului IV vorbește de retragerea *goților tervingi* (adică *visigoți)* în fața invaziei hunilor din anii 375-376 și de un așa-zis „zid" pe care conducătorul terving, regele Athanarih, l-a ridicat, pentru a se apăra împotriva lor, „de la râpile Siretului până către Dunăre".

Asupra identității dintre această fortificație gotică și Valul din Moldova de Jos, care necesită o discuție mai amănunțită, urmează să insistăm într-un articol viitor[1]. ■

[1] Se înțelege de la sine că după trista experiență cu acest articol, autorul nu ne-a oferit și continuarea lui — *n.r.*

PE MOȘIA BOIERULUI

(Triverb: 6,2,3)

$$C^C \quad (AN)^N$$

Gheorghe BRAȘOVEANU

EVREII ÎN ŢĂRILE ROMÂNE ÎN EVUL MEDIU

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI

În numărul trecut al revistei noastre am publicat prima parte a acestui studiu, cu importante precizări şi clarificări în legătură cu primele valuri de populaţie evreiască ce au venit în contact cu spaţiul geografic românesc. În secolele XIV-XV — în ciuda părerii dominante până acum — evreii nu s-au aşezat în ţările române, îndeosebi în calitate de negustori. Într-adevăr, aceştia au avut dese contacte cu spaţiul românesc, dar ca practicanţi din afară (Liov, Buda, Viena etc.) ai negoţului de tranzit, foarte rentabil, între Europa centrală şi răsăriteană şi Balcani, sau fiind implicaţi în diferite afaceri de creditare. Doar mai târziu, la jumătatea sec. XVI, se poate vorbi despre apariţia primelor comunităţi evreieşti pe teritoriul românesc. Să vedem de ce şi cum au luat naştere aceste comunităţi.

Încă din sec. XIII caraiţii (khazari) intermediau în exclusivitate comerţul Bizanţului cu Rusia şi Polonia, trecând prin Bulgaria şi ţările române extracarpatice.. Dar abia în sec. XVI ei încep a fi amintiţi ca aşezaţi în „oraşele Valahiei", de unde vizitează locurile sfinte din Palestina (1539). Comerţul intern românesc nu-i atrăgea, iar oraşele săseşti din Transilvania aveau o structură privilegiată închisă, în care ei nu puteau încă pătrunde. Numai la 1481, într-un context destul de neclar, sunt pomeniţi nişte evrei la Cluj (nu ştim cu ce se ocupau), acesta fiind de altfel primul oraş al saşilor transilvăneni care şi-a pierdut caracterul exclusiv săsesc. Unsprezece ani mai târziu însă, în 1492, evreii din Ungaria sunt amintiţi drept creditori sau debitori veniţi la Braşov sau Sibiu, unde nu existau comunităţi evreieşti la acea dată. De obicei, negustorii evrei care aduceau sau cumpărau mărfuri, răscumpărau robi poloni de la tătari sau acordau credite negustorilor din cele trei ţări române la sfârşitul sec. XV şi începutul veacului XVI, proveneau din Polonia, îndeosebi de la Liov, dar şi din Imperiul otoman, ca acei „negustori evrei veniţi după comerţul lor" în Moldova, pe care Ştefan cel Mare i-a arestat după 1473, înaintea ridicării sale antiotomane. Tot din afara spaţiului românesc au sosit pentru un timp şi cei doi medici evrei trimişi la curtea lui Ştefan cel Mare, ca diplomaţi sau medici propriu-zişi, de sultanul Uzun Hasan şi hanul Mengli Ghirai din Crimeea, dacă nu cumva este vorba de unul şi acelaşi Isac beg, „de neam

Tipuri de evrei din sec. XII-XIII

O delegaţie de evrei se prezintă papei Ioan XXIII (1414)

Evreu khazar din sec. XVII

spaniol, însă evreu după credință".

Existența unui sistem fiscal centralizat, aflat, încă de la întemeierea statelor românești extracarpatice, sub controlul direct și atent al domniei — căreia îi procura însemnate sume de bani, ca acelea de care au dispus Basarab I (c. 1317-1352) la 1330, pentru a le oferi lui Carol Robert, sau Petru I (c. 1374-1392) în Moldova, căruia Vladislav Jagiello i-a solicitat în 1388 un împrumut atât de însemnat, încât i-a zălogit în schimb orașul Halici și întreaga Pocuție — a făcut ca evreii să nu se implice, până după mijlocul sec. XVI, în creditarea domnilor români, așa cum obișnuiseră în Occident și chiar în Ungaria până în sec. XIII. De altfel, și ulterior, până la sfârșitul sec. XVI, creditorii evrei care împrumutau bani în țările române extracarpatice (de la domni până la simpli țărani) proveneau din afară, îndeosebi din Imperiul otoman. Aici, după expulzarea evreilor din Spania și Portugalia (1492), s-au constituit însemnate comunități de sefarzi, începând cu cea de la Salonic, urcând în Balcani până la Dunăre (Nicopol, Vidin, Belgrad), chiar în vecinătatea țărilor române. Astfel, în sec. XVI spațiul românesc s-a aflat între cele două mari concentrări de evrei din Europa, sefarzii (zișI și „turci") în sud și askenazii (zișI și „poloni", iar mai apoi „germani") în nord, întrepătrunderea sporadică (nu însă amestecul propriu-zis) între cele două grupări făcându-se chiar în spațiul românesc.

Sefarzii din sudul Dunării au pătruns treptat, spre mijlocul sec. XVI, în Transilvania și Țara Românească în calitate de creditori și negustori, unii în trecere, alții stabilindu-se. La 1534, între „bancherii" („fucarii") cu care Aloisio Gritti se îndrepta de la Istanbul spre Buda, prin Țara Românească și Transilvania, se afla și un evreu, având cu sine „toate bogățiile" sale, cu care voia să-l sprijine pe Gritti și „să ușureze situația familiei Mendel și a cartierului evreilor" din Buda.

Pe la 1550 exista deja o mică comunitate de negustori sefarzi la București (cel puțin 14 bărbați, desigur cu familiile lor), despre care vorbește însuși marele rabin al Salonicului, Samuel de Medina. Cu un deceniu în urmă sunt menționați, cum am văzut, caraiții din „orașele Valahiei", aceasta părând a fi o referire la Moldova. Și tot atunci, la 1540, cronicarul Martin Bielski consemnează stabilirea în Moldova a unor poloni convertiți la iudaism. Convertire explicabilă deoarece încă de pe atunci askenazii din Polonia au început să se bucure de o nouă serie de privilegii deosebite din partea Coroanei, perioada de apogeu a statutului lor privilegiat în Uniunea polono-lituană (care nu are egal în Europa creștină) fiind cuprinsă între mijlocul sec. XVI și jumătatea veacului XVII, când comunitățile lor *(kahal)* se bucură de autonomie totală, în cadrul „târgușoarelor" și satelor evreiești (specifice, cum aminteam, khazarilor), unde încă de pe acum, sub influența negustorilor askenazi germani, se pun bazele limbii idiș.

Înainte de al doilea sfert al sec. XVI nu putem vorbi despre existența unor comunități evreiești stabile în țările române. Până atunci întâlnim doar câteva cazuri izolate și nesigure de eventuali evrei (după nume?) în Moldova: „Frâham"? Efraim, 1448; negustorul „Evreul" — (Sydo din Moldova, 1503) și Transilvania (Gheorghe Evreul la Sibiu, poate un convertit, în prima jumătate a sec. XVI; „văduva lui Ștefan Evreul" — poreclă? —, având o sesie în comitatul Satu Mare, la 1550). Nici din a doua jumătate a veacului XVI nu avem date sigure despre comunități existente în țările române. Aproape toate izvoarele se referă la negustori evrei din Polonia sau Imperiul otoman cu implicații în comerțul cu țările române. Situația lor era foarte bună în ambele state și nu vedem de ce le-ar fi părăsit pentru a se stabili în țările române, unde nu se cunoaște nici un privilegiu în favoarea lor, ca în cazul comunităților armenești creștine.

Negustorii evrei din Polonia au relații de afaceri cu Brașovul (1512), iar în timpul primei domnii a lui Petru Rareș (1527-1538) importă cantități atât de mari de vite și piei din Moldova, ocolind adesea atât vama moldovenească cât și pe cea polonă, încât provoacă reacția negustorilor poloni care, în 1534, se plâng seimului de la Piotrików „că tot negoțul s-ar afla în mâinile evreilor", păgubind fiscul și vama și producând scumpete prin monopolul asupra comerțului cu vite și piei din Moldova. Este și motivul pentru care, în cursul celei de a doua domnii (1541-1546) Petru Rareș a luat măsuri împotriva lor, urmărindu-i și în Polonia, pentru că păgubiseră visteria domnească, neplătind vitele cumpărate, încercând, totodată, să-și scoată paguba, după obiceiul medieval, prin confiscarea cailor turcești tranzitați prin Moldova spre vânzare în Polonia, de către negustorii turci, armeni și evrei. La rândul lor, în 1557, și negustorii din Moldova, între care unii erau chiar evrei, protestează la Liov împotriva unor negustori evrei din Vladimir care le reținuseră mărfurile.

De altfel, de la mijlocul sec. XVI, când evreii încep să se implice tot mai mult și în comerțul dintre țările române extracarpatice cu Transilvania, spațiul polono-lituan și cel balcanic, și chiar în comerțul dintre Istanbul și Polonia, izvoarele menționează cazurile de ucidere a unor negustori și creditori evrei, în trecere prin Țara Românească sau Moldova, de către jefuitori, soartă care nu ocolea însă nici pe alți negustori, în condițiile precare de siguranță ale vremii. În plus, evreii sefarzi din Balcani se expuneau în Țara Românească și prin acordarea de împrumuturi cu dobânzi,

până și în mediul rural, pe care încercau apoi să le recupereze personal sau prin oamenii lor de încredere.

Fiscalitatea sporită, îndeosebi în Țara Românească, ca urmare mai ales a necesităților de bani ale pretendenților domnești din a doua jumătate a sec. XVI, în vederea cumpărării tronului la Poartă, dar și a cererilor sporite ale acesteia, a făcut ca împrumuturile contribuabililor de la evreii sud-dunăreni să devină un fenomen alarmant, ducând la numeroase vânzări de proprietăți. Astfel că la 21 octombrie 1568, însuși sultanul Selim II poruncește lui Alexandru Mircea, la cererea acestuia, să împiedice practicarea unor astfel de împrumuturi cu dobânzi mari, de către evreii care veneau de peste Dunăre în acest scop în satele Țării Românești, mai ales înaintea strângerii birului, pentru a nu ruina pe țărani. Practica împrumuturilor a continuat însă și în anii următori, între beneficiarii acestora fiind o seamă de voievozi și mai ales boieri munteni și moldoveni.

Dar domnii din țările române aveau relații și cu evrei aparținând ierarhiei celei mai înalte de la Istanbul. Astfel, evreul portughez Iosef Nassi, din familia Mendez, ridicat de sultanul Selim II la rangul de duce de Naxos și al Cicladelor, unul dintre cele mai influente personaje de la Poartă între 1566 și 1579, evreul care a deținut cea mai mare putere politică în Europa, autorul moral al cuceririi Ciprului de la venețieni, deținător al monopolului comerțului cu vin din Moldova și al celui cu ceară și miere din Polonia, l-a sprijinit mai întâi pe Despot Vodă în Moldova (1561-1563), a cărui politică tolerantă față de evrei, și în general față de străini, a devenit bine cunoscută, și apoi pe Alexandru Lăpușneanu, în obținerea celei de-a doua domnii (1564-1568). În 1570, agenții săi evrei din Polonia îl informau pe Nassi, prin Moldova, asupra a tot ce se petrecea la nord de Nistru, în 1571 sultanul fiind gata să-i acorde chiar domnia Țării Românești sau a Moldovei. Pentru ca în 1572 Iosef Nassi să sprijine venirea în scaunul moldovean a lui Ion Vodă.

Evreii din Imperiul otoman, creditori domnești, au deținut poziții importante în slujba domnilor munteni Mircea Ciobanul (1545-1554; 1558-1559), Pătrașcu cel Bun (1554-1557), sau Petru cel Tânăr (1559-1568). Lor li s-au îndatorat în mare măsură și Petru Cercel (1583-1585), rivalii săi din familia Mihneștilor și mai cu seamă Mihai Viteazul (1593-1601). În Moldova, Iancu Sasul (1579-1582) s-a adresat în 1582 unui evreu din Liov, dar numărul creditorilor săi evrei e mult mai mare. Domnii Moldovei foloseau însă atât creditele sefarzilor cât și pe acelea ale askenazilor. Petru Șchiopul (1574-1579; 1582-1591) a avut în slujba sa pe faimosul medic de la curtea regelui Poloniei și apoi de la cea a sultanului, Solomon Ashkenazi, zis Tedeschi, care insistă chiar, prin intervenția unui dregător otoman, să rămână în continuare în serviciul său. În sfârșit, în mâinile evreilor germani se afla, încă la 1593, obligația de plată a împrumutului acordat de Petru Rareș, markgrafului Joachim de Brandenburg, pentru finanțarea campaniei imperiale din 1542, în vederea eliberării Budei de turci.

Cât de puțini erau însă evreii stabiliți în Moldova la sfârșitul sec. XVI (nu este documentată nici o comunitate a lor, ca de altfel nici în celelalte două țări române), rezultă din măsura lui Petru Șchiopul anunțată negustorilor Ioveni la 8 ianuarie 1579, prin care făcea cunoscut că „am alungat pe evrei de pe pământul nostru", referindu-se însă la negustorii evrei din Polonia care cumpărau vite din Moldova, direct de la proprietari, aducând astfel pagube „negustorilor noștri" (moldoveni), la plângerea cărora domnul luase măsura amintită. Nu e vorba deci în aceasta de evrei din Moldova, care nici măcar nu sunt pomeniți. De altfel, și cu prilejul răscoalei antiotomane din 1594 a lui Aron Vodă (1592-1595), cauzată, între altele, de imposibilitatea de a plăti creditorii săi de la Poartă (între care se aflau și evrei), au fost uciși doar 19 evrei „turci" aflați atunci în Moldova.

Tot datoriile uriașe făcute la Poartă pentru dobândirea domniei — peste 400 000 florini — au constituit una din cauzele ridicării la luptă antiotomană a lui Mihai Viteazul în Țara Românească, acțiune coordonată, de altfel, cu aceea similară a lui Aron Vodă, la 13 noiembrie 1594. În cronica sa, vistierul Stavrinos mărturisește că Ferhat pașa, informându-l pe sultan despre motivele răscoalei lui Mihai Viteazul, arată că locuitorii Țării Românești „un moment nu putea răsufla sărmanii de turci și de evrei ce cerau de la el [Mihai Viteazul — *n.n.*] nemăsurate datorii", astfel că domnul i-a trecut prin sabie pe creditori „ca să nu mai ceară galbeni".

Desigur, începând cu toamna lui 1594, cu prilejul incursiunilor făcute în sudul Dunării, oștenii lui Mihai au lovit și bogatele comunități evreiești de la Nicopole, Vidin, Plevna etc. Stavrinos pretinde că, întorși în țară după campania din 1594-1595, aceștia au fugărit și tăiat „pe turci și pe evrei, dându-i pierzării". Dacă au fost astfel de cazuri, ele trebuie să se fi referit tot la creditori care puseseră mâna chiar pe pământurile datornicilor, pentru a le vinde de altfel repede, cum a fost cazul viei de la Topliceni, județul Buzău, vândută de un anume Haim înainte de decembrie 1593. Căci negustorii evrei sud-dunăreni în legătură cu Brașovul continuă să fie amintiți în izvoare (Abraham la Nicopole, în 1595, Saffer din Vidin, la 1595 și 1618-1619) și chiar „un evreu din Târgoviște", Panna, cu nume grecesc, la 1595. Totuși, deși i s-a atribuit lui Mihai Viteazul, cu prilejul campaniei în Transilvania, inten-

ția de a-i „stârpi" pe „cei ce împărtășesc credința iudaică", aceasta nu avea nici un temei, de vreme ce cu trei zile înaintea bătăliei de la Mirăslău (18 septembrie 1600) împotriva nobililor unguri răzvrătiți, o relatare din tabăra acestora de la Cluj menționează pe evreii din Transilvania între partizanii domnului român. Astfel că: „toți valahii, sârbii, evreii și grecii care sunt de partea voievodului sunt uciși de către ai noștri" (oștenii nobilimii maghiare). Relatare confirmată de H.A. Ortelius, care, referitor la aceleași împrejurări, amintește: „pe toți valahii, sârbii și evreii care trecuseră de partea voievodului".

În fapt, cel care a ordonat represiunea împotriva evreilor din toate cele trei țările române (din pricina negustorilor evrei trimiși de Sinan pașa în țările române extracarpatice pentru a le desprinde de Transilvania) a fost Sigismund Báthory, principele Ardealului și suzeran, din vara lui 1595, al domnilor din Țara Românească și Moldova. Înainte de septembrie 1595 o seamă de evrei au fost duși la Alba Iulia și spânzurați de-a lungul zidurilor cetății, iar după cucerirea Lipovei au fost tăiați toți turcii și evreii prinși aici, „punând Sigismund să se proclame că evreii nu pot rămâne în Ardeal, Moldova și Muntenia și că oricine are dreptul să-i omoare, oriunde îi găsește". Aceasta a fost de fapt prima măsură antievreiască luată în țările române, și ea s-a datorat unui principe maghiar. Despre Mihai Viteazul se știe doar că, înainte de 1 martie 1595, l-a predat lui Sigismund Báthory pe medicul evreu al lui Sinan pașa, Iacob Rabino (Robeno), sosit în Țara Românească în calitate de creditor, pe care îl socotea desigur agent inamic. În vreme ce în Moldova, evreii negustori de tranzit între Polonia și Istanbul, continuau să-și practice nestingheriți meseria în timpul lui Ieremia Movilă (1595-1606); după relatările lui G. An. Magini și G. Botero, în primăvara anului 1600, atunci când Ieremia Movilă se pregătea de retragere în fața oștilor lui Mihai Viteazul, negustorii evrei au fost supuși de domn la unele taxe suplimentare (aceleași taxe fiind stabilite însă și pentru negustorii greci și armeni). ■

(Va urma)

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

PROIECTE PENTRU SCHÖNBRUNN

O „boală" misterioasă pare a fi atins palatul Schönbrunn din Viena, de fapt operele sale artistice: pe fresce a apărut mucegai, stratul suflat cu aur de pe obiecte se scorojește, tablourile se degradează. De mai mult timp specialiștii încearcă să descopere cauza, dar, deocamdată, fără succes. Vina este atribuită cel mai frecvent umidității sporite și care crește constant, Schönbrunnul având anual peste un milion de vizitatori. Panoul lăcuit „Vechiul lac", de pildă, se deformează văzând cu ochii. El este executat în sec. XVII în China, într-o manufactură imperială din Pekin, și reprezintă o mare atracție pentru turiști. Pe multe tablouri ale unor maeștri din sec. XVIII — și sunt 200 asemenea pânze în colecțiile castelului — au apărut fisuri, total inexplicabile, în vreme ce picturile murale sunt tot mai întunecate.

Pe portretul Mariei Tereza, sub a cărei domnie castelul a fost transformat și terminat, între anii 1744 și 1750, s-a înstăpânit o ciupercă microscopică, ce atacă pielea de măgar pe care este executat portretul.

Construit sub Leopold I, între 1695 și 1700, și servind ca reședință de vară a suveranilor habsburgici, castelul, atunci ca și acum, nu se încălzea în interior. Specialiștii afirmă că un sistem de încălzire ar rezolva probabil problema umidității, dar ar provoca moartea colecției unice de mobilă.

Oamenii de știință austrieci, împreună cu colegi ai lor din Suedia, Norvegia, Danemarca, Anglia și Slovacia, lucrează la un proiect comun pentru salvarea capodoperelor de la Schönbrunn. Dacă el va reuși, guvernul Austriei este gata să predea castelul pentru cercetări experimentale „întru binele tuturor muzeelor lumii", cum s-a exprimat un restaurator vienez.

F. D.

„Vremea de după război este ca o lungă convalescență după o boală grea — scria regina Maria la câțiva ani după Marele război al reîntregirii. Nu mai pot fi aceeași, nu numai pentru că am îmbătrânit, dar și pentru că s-a făcut o așa mare schimbare într-un timp așa de scurt".

Dramele războiului marcaseră profund viața oamenilor. Lumea dorea acum o perioadă de liniște, voia și visa la „o eră de pace eternă". Oamenii văzuseră moartea dându-le târcoale. Femeile îndurară, poate, cele mai cumplite suferințe. Ele îngrijiseră copiii și bătrânii, se luptaseră cu frigul și molimele de tot felul, cu foametea și brutalitățile ocupantului, purtaseră grija soților, fraților și fiilor plecați pe front, multe dintre ele fuseseră infirmiere. Suferințele le și căliseră. „Voința mi s-a oțelit, pun mai puțin preț pe părerea altora. Iar pământul, marea și cerul îmi sunt mai dragi ca niciodată, împreună cu toate lucrurile plăcute, impunătoare și frumoase de pe pământ".

Dacă astfel gândea regina Maria, ce gândeau, ce visau oare celelalte femei din România acelor ani? Cum au încercat ele să profite de suflul de înnoire de după 1918 pentru a schimba, puțin câte puțin, mentalitatea lor proprie, pe aceea a soților, a bărbaților în general, pentru care femeia nu era decât mamă, soră, fiică sau soție? Ce erau, ce voiau ele să fie în lumea care abia se înfiripa?

Iată tot atâtea întrebări ale căror răspunsuri ne vor permite să pătrundem în universul femeii române din perioada interbelică. O vom face rezumând câteva paragrafe din lucrarea de diplomă a unei proaspete absolvente a Facultății de istorie din București. Titlul lucrării sale: Condiția femeii din mediul urban în societatea românească (1918-1938), **lucrare realizată sub îndrumarea științifică a prof. Ioan Scurtu.**

Cu acest prilej, înregistrăm și un nou debut publicistic în paginile revistei Magazin istoric, **ce a lansat zeci și zeci de tineri, deveniți fideli, slujitori ai Muzei Clio. Să fie într-un ceas bun și de data aceasta!**

M. ȘTEFAN

Identitatea umană a cifrelor

Conform recensământului din 1930, din totalul populației de 18 057 028 locuitori, femeile reprezentau 50,8%, adică 9 170 195, dintre care 1 836 376 locuiau la orașe. Din totalul celor 9 170 195 femei 4 498 432 erau necăsătorite, 3 365 792 căsătorite, 965 007 văduve și 50 964 divorțate. Numărul celor necăsătorite era cel mai mare, pentru că întotdeauna se cerea o dotă și multe tinere nu o puteau avea. Din cele 1 836 376 femei din mediul urban, 888 694 erau necăsătorite, 686 958 măritate, văduve 223 841 și divorțate 22 583.

Femeia măritată avea o situație cumva inferioară celei dinaintea căsătoriei. Bunăoară, pentru a putea exercita o profesie în cadrul comerțului, dar nu numai în comerț, femeia nemăritată nu avea nevoie de nici o altă formalitate, în schimb cea măritată avea neapărată trebuință de aprobarea soțului. Continuau să funcționeze însă și alte discriminări. Până și Legea privind statutul funcționarilor adoptată la 15 iunie 1923 preciza că bărbații aveau prioritate în ocuparea anumitor funcții, femeilor, deși aveau aceeași calificare, interzicându-li-se, de pildă, posturile de sub-director, director sau director general. La acea dată, în cadrul Ministerului agriculturii exista o femeie doctor veterinar care, deși îndeplinea funcția de sub-director, nu i se recunoștea oficial această calitate.

Cu toate că nu se puteau remarca încă în chiar toate profesiile, s-au făcut importanți pași înainte. De pildă, multe dintre femei, cu pregătire specială în străinătate, și-au deschis cabinete, ateliere, mici întreprinderi. În 1922, la Timișoara existau 47 moașe, 12 manufacturi textile (din 141) aparțineau unor femei. Alte femei conduceau manufacturi alimentare, magazine de zarzavaturi și fructe, librării etc. Rozalia David avea chiar o mică „întreprindere" de combustibil și materiale de construcție (var, ciment, cărămidă, țiglă). Un număr însemnat de femei erau proprietare de magazine în care se desfăceau articole mixte, iar altele conduceau restaurante, ospătării, ateliere de tricotaje sau saloane de coafură (din cei 132 coafori

FEMEIA: ÎNTRE DORINȚĂ ȘI REALITATE

EMILENA TATU

timișoreni, 4 erau femei). Dar tot la Timișoara, femeile îmbrățișaseră și alte profesii: secretare, dactilografe, manipulante, casiere, profesoare sau învățătoare etc.

Nu în toate orașele însă, femeile au putut să răzbată ușor. În 1926, la Arad, din 71 490 persoane, nici o femeie nu poseda un cabinet sau un atelier propriu. La Brașov, din 10 cofetării doar 2 aparțineau unor femei, din 6 spălătorii 2 aveau proprietari femei. În același an 1926, din cei 313 comercianți reșițeni, doar 6 erau femei, iar la Cluj, din 69 croitorii pentru dame, doar 19 aparțineau unor femei, iar din 29 saloane pentru pălării 14 erau conduse de femei.

În București, în 1920-1921, femeile dețineau 2 din cele 6 birouri de copiat acte și 3 din cele 5 ateliere de brodat. Din 112 arhitecți, doar 3 erau femei: Ada Zăgănescu, Maria Friedman Irina și Maria Virginea Andreescu. Din cele 23 stabilimente pentru confecții și galanterii de damă, unul singur era proprietatea unei femei, cel din str. Lahovary nr. 5. Existau însă femei proprietare ale unor ateliere de croitorie de damă, farmacii, magazine de încălțăminte, flori artificiale, pălării, porțelanuri.

Ne putem da seama ce meserii practicau femeile și din conținutul reclamelor ce apăreau în publicațiile vremii. În 1924, la Cluj, doamna Ioan Kiss Ianesne avea un atelier de tafturi și corsete, iar doamna Aneta Olteanu avea un atelier de pălării de damă, în care prezenta ultimele noutăți în materie aduse de la Paris și Viena. În 1920, la București, pe Calea Victoriei nr. 126, doamna Olimpia avea un mare magazin de modă, unde de două ori pe săptămână se aduceau noile creații pariziene.

Femei practicând medicina și-au deschis cabinete proprii: Ecaterina Ionescu (specializată la Viena în ginecologie) și Clementina Zaharescu (stomatoloagă). Apoi, cu trecerea timpului, numărul doctoriților a crescut. În 1927-1928 existau medici balneologi femei în județul Ialomița, apoi la Băile Herculane, Borsec, Bârlad, Tușnad, Chișinău, Govora, Constanța. Nu era deloc simplu. Ca să fi recunoscut ca medic balneolog, trebuia să fi fost trei ani consecutiv medic practicant în aceeași stațiune. Totuși, femeile începuseră a se impune și în acest domeniu: Elena Pușcariu preda balneologia la Facultatea de medicină din Iași. Între cei 6 medici fizioterapiști, recunoscuți că pot practica această specialitate în diverse stațiuni, se afla și Eugenia Valescu-Niculescu.

Curentul contra... curentului

Rubricile de mică publicitate ale ziarelor din 1919 ne indică faptul că multe femei căutau și li se oferea posibilitatea de a lucra ca croitorese, blănărese, profesoare de canto, pian sau limbi străine. Se căuta, de pildă, o fată care dimineața să se ocupe de gospodărie iar după-amiaza să facă croitorie. Pentru a fi acceptată într-o casă mare era nevoie de recomandări. De obicei se căutau femeile mai în vârstă, cu experiență, care să prezinte încredere. Tinerele abia absolvente ale diferitelor școli întâmpinau și alte dificultăți, lor ridicându-li-se în cale și bariera așa-numitei „garanții morale".

După război, multe tinere și-au încercat norocul în lumea teatrului. Atracția scenei era mare, dar nu toate știau ce le așteaptă, la ce privațiuni trebuiau să se supună spre a-și împlini idealurile. Lucia Sturdza Bulandra spunea: „Cum am debutat? Nulă ca artistă și cu totul străină de mediul actoricesc. Mi-a trebuit deci timp ca să mă aclimatizez cu mediul și cu artiștii, după cum mi-a trebuit timp ca să învăț meseria". Maria Ciucurescu Bulfinschi, măritată la 16 ani, își amintea: „Prima grijă a bărbatului meu a fost să mă facă și pe mine artistă. Nu văzusem teatru în viața mea, așa că trupa Burienescu era pentru mine o revelație..." Marioara Ventura a terminat Conservatorul din București, având colegi pe Aurel Petrescu și Tony Bulandra. La 15 ani debutase la Teatrul Național. Trimisă la Paris cu o bursă acordată de Casa Regală, a intrat la Conservator abia a treia oară, pentru că nu știa bine limba franceză. Între examenele de admitere fusese nevoită să ia lecții de franceză câte șapte ore pe zi. Asta n-a împiedicat-o să termine conservatorul cu premiul întâi. Greutăți erau la tot pasul. Pentru a fi angajată ca actriță trebuia să ai toalete corespunzătoare. Ce însemna acest lucru? Este suficient să ne amintim că Aristizza Romanescu povestea cum i-a trebuit leafa pe două luni pentru a-și cumpăra o singură rochie de teatru. Marioara Voiculescu a plecat la Paris, în iulie 1919, pentru a-și continua studiile, dar pentru a face rost de banii necesari trebuise să-și vândă toată mobila, covoarele, toaletele și obiectele de artă...

Încă în 1914, Ella Negruzzi încercase să pătrundă în barou. Deși atât ea cât și alte colege ale ei au pledat în fața unor instanțe din diferite orașe ale țării, iar la 20 februarie 1920 senatorul Vladimir Atanasovici propusese un proiect de lege pentru reglementarea situației femeilor avocat, abia la 29 decembrie 1922 a fost adoptată Legea pentru organizarea și unificarea corpului de avocați. Articolul 4 din această lege preciza: „Femeia advocat care se căsătorește păstrează capacitatea deplină în exercitarea profesiunii. Femeia măritată care întrunește condițiile articolului 1 va putea cere înscrierea în corpul advocaților și exercita profesiunea cu deplină capacitate fără a fi nevoie de autorizația soțului său". Cât privește condițiile impuse de articolul 1, acestea erau: să fii cetățean român, să ai 24 ani, să ai licența, să urmezi un stagiu prealabil și să promovezi un examen de admitere în cor-

pul avocaților. Înainte de 1923, Ella Negruzzi a deschis baroul pentru femeile avocat, ea fiind și prima femeie aleasă în consiliul de disciplină al Baroului Ilfov. În 1928, în barou au mai pătruns două femei: Aurelia și Henriette Sachelarie.

În august 1919, noul regulament al căilor ferate a admis intrarea femeilor în serviciile C.F.R., articolul 107 fiind modificat în felul următor: „Personalul feminin e admis în următoarele funcțiuni: casier, desenator, impiegat de birou, telegrafist, telefonist, copist, manipulant de imprimante, secretar de birou, păzitoare de bariere, cantoniereșe, lucrătoare de uzină, învățătoare și institutoare. Condițiile de admitere și înaintare vor fi aceleași ca și pentru bărbați". Reacțiile au fost diverse. De pildă, ziarul *Curentul* publica un articol în care citim, între altele: „...De-o parte, înhămați la cotidiana corvoadă, funcționarii masculi prost îmbrăcați și având întipărite pe față urmele unei vieți plină de necazuri, de cealaltă parte, zăngăluind sau citind romane foiletoane, exemplare ale frumuseții femeiești, sulemenite și îmbrăcate într-un lux provocator".

Cu greu, dar lumea se mișca. În mai 1920, Banca Marmorosch-Blank a numit prima femeie procuristă, iar Tribunalul Ilfov, la recomandarea Ministerului de justiție, a numit și el prima femeie ca sechestru judiciar.

Dreptul de a practica o meserie nu aducea însă după sine și rezolvarea nevoilor de tot felul cu care se confruntau femeile în acei ani. Comparând bugetul de cheltuieli al unei familii din București

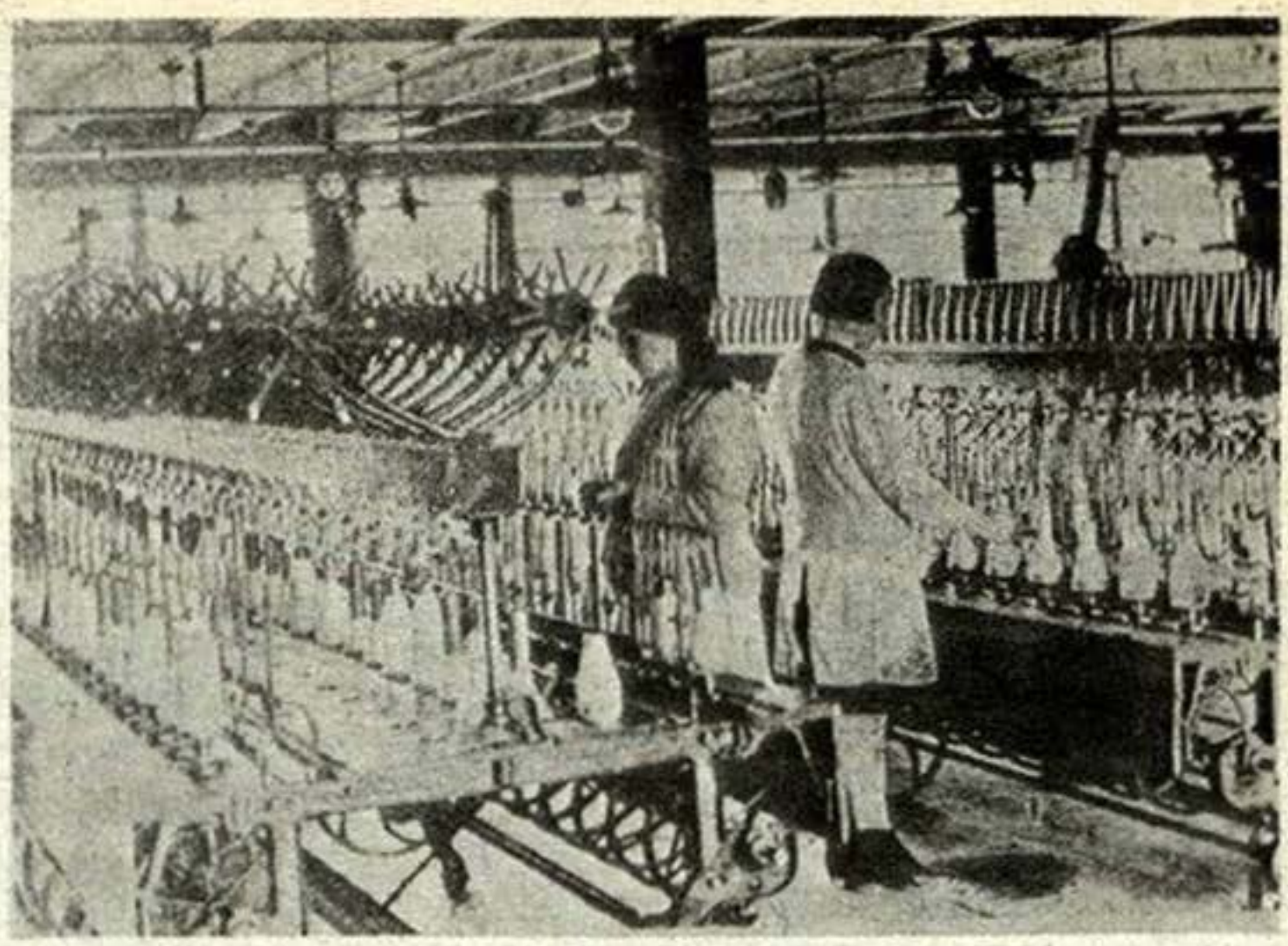

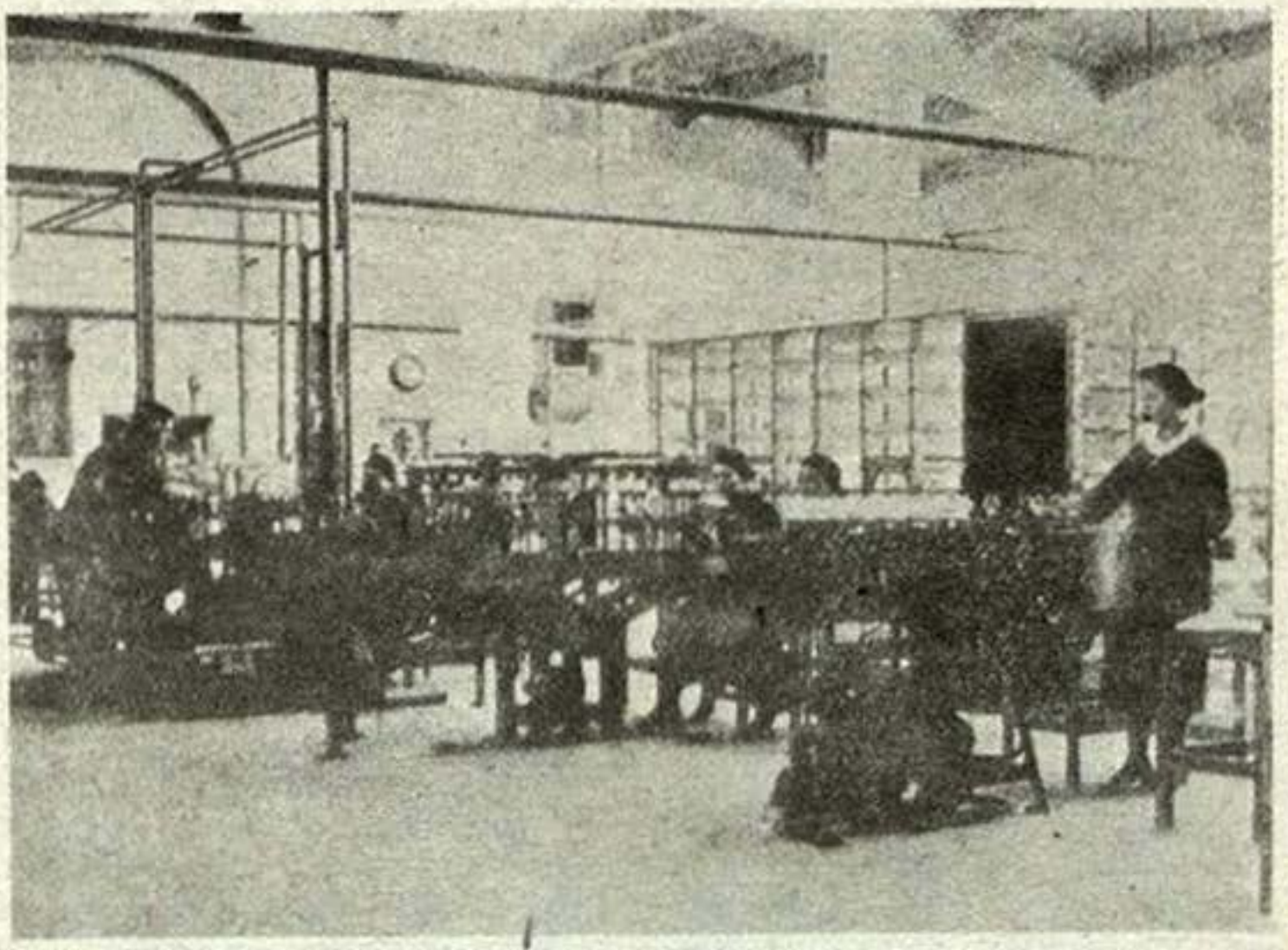

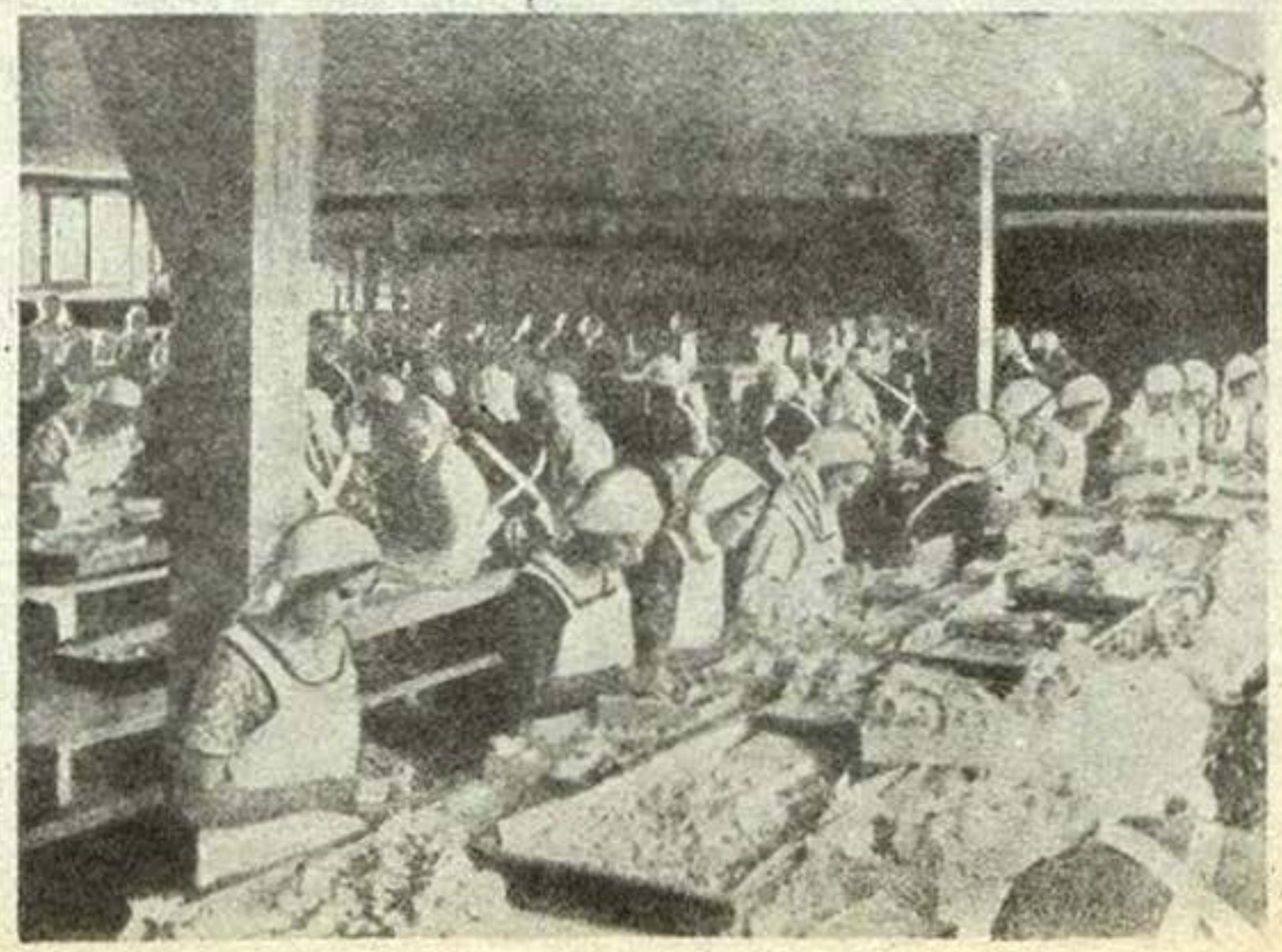

În România interbelică, industria a devenit unul din principalii utilizatori ai forței de muncă feminine. Imaginile de față sunt edificatoare în această privință:

„Țesătoria română" din Pitești

Fabrica de becuri „Electrostar" din București

Fabrica de produse zaharoase „Hess" din Brașov

compusă din 5 persoane și dispunând de venituri medii, constatăm că între 1914 și 1927 s-a produs o creștere masivă a prețurilor. Pentru alimente, în 1914 se cheltuiau 101 lei, iar în 1927 s-a ajuns la 4 017 lei, chiria a crescut de la 80 la 460 lei, prețul hainelor de la 80 la 3 470 lei, al iluminatului și încălzitului de la 47 la 1 654 lei etc.

Viața era grea. Pentru o femeie singură cu atât mai mult. Dar să pătrundem un pic mai adânc în viața ei de toate zilele.

Între 1918-1928 dota a fost o condiție absolut obligatorie pentru ca o fată să se poată căsători. Circula chiar o glumă cu gust amar: „Mă însor cu 20 000 lei și o femeie". Zestrea era considerată ca o sumă de bani cu care femeile îi mituiau pe bărbați. În rubricile matrimoniale ale ziarelor se cerea ca femeile să specifice și ce avere posedă. Un moșier din apropiere de București dorea mariaj cu o domnișoară drăguță și cu dotă corespunzătoare. O văduvă de militar în vârstă de 32 ani, cu o dotă de 400 000 lei și un venit anual de 150 000 dorea să se căsătorească tot cu un ofițer. Pentru a reuși în viață, o femeie trebuia să se mărite cu un bărbat cu trecere. Asta însemna ca acesta să fie un ins cu stare, să aibă un rol într-un partid politic influent sau să fie dintr-o familie cunoscută.

O femeie fără avere se putea căsători, de pildă, cu un invalid de mâna stângă. Un comerciant se putea „coborî" căsătorindu-se cu o femeie care să aibă o dotă de cel puțin jumătate din aceea pe care o poseda el. Prin căsătorie puteai deveni doamna Popescu pur și simplu, dar și Clotilda mareșal Averescu.

După căsătorie, urmau inevitabil copiii, grijile casei, educația odraslelor. În familiile avute aceste activități erau îndeplinite de personal special angajat. Bunul renume al unei familii cerea ca și personalul să fie riguros selectat. O condiție esențială pentru a fi angajată ca bucătăreasă, femeie în casă, menajeră, servitoare era să fii nemăritată, fără copii. În funcție de cel care angaja, în unele cazuri erau preferate femei tinere, în altele cele mai în vârstă. Cele mai căutate erau servitoarele serioase, „bune la toate". Iată, spre pildă, de ce trebuia să se ocupe o menajeră, considerată un fel de stăpână a casei: supravegherea ceruirii parchetului, spălarea geamurilor, îngrijirea bolnavilor, aranjarea meniurilor, deretecarea locuinței. Nu întâmplător se spunea că fericirea unei familii era în primul rând rezultatul zelului și veseliei menajerei.

Dar dacă acest personal avea un rol atât de important în viața unei familii, acest fapt nu se reflecta neapărat și în nivelul său de salarizare. În general, munca femeilor în acest domeniu era mult mai slab plătită decât aceea a bărbaților. Cu toate că multe tinere, abia ieșite de pe băncile școlilor, doreau să predea lecții de canto, pian sau limbi străine, în locul lor erau preferate femei venite de peste hotare, considerându-se că sunt mai renumite, mai pricepute. În 1919, o bucătăreasă putea câștiga 75-100 lei, în vreme ce o guvernantă franceză primea 200 lei pe lună, iar un vizitiu 350 lei. În 1928, o femeie în casă „vrednică la toate" primea pe lună 1 200 lei, dar un tânăr vânzător sau magazioner câștiga 7 000 lei.

Mediul în care locuiește cineva, modul în care își aranjează spațiul îi definește personalitatea. În 1925, un interior modern consta dintr-o aranjare cât mai simplă a unei somiere cu saltea în locul paturilor monumentale. Cretonul cu flori și volane îmbrăca patul; pernele cu volănaș plisat, apoi fotoliul, oglinda mare erau nelipsite dintr-o cameră modernă. Într-un fel arăta casa din București a Alexandrinei Cantacuzino, să spunem, și cu totul altfel camera unei menajere. Și, totuși, Alexandrina Cantacuzino fiind prințesă, te-ai fi așteptat la ceva extrem de luxos. Dar chiar de la intrare te întâmpinau surprizele. În salon nu avea covor, ci parchetul simplu; apoi, lucru și mai puțin obișnuit pentru o femeie, avea propriul său birou, chiar mai mare decât acela al soțului. Și dacă biroul soțului era doar un birou, acela al prințesei era cât o cameră mare, încărcat cu tablouri și amintiri de familie. Avea și o canapea, dar nu și o bibliotecă...

Într-o căsătorie, femeia trebuia să îndeplinească toate dorințele soțului, să-i ghicească chiar și gândurile cele mai ascunse. Ele primeau sfaturi de peste tot. O femeie nu trebuia să aibe ochii roșii de plâns, să fie mereu tandră cu soțul său, să aibă grijă ca masa să fie frumos aranjată, să nu lipsească florile proaspete din vază etc.

Dar un sfat bun nu este întotdeauna și o soluție miraculoasă. Viața era, și atunci ca și acum, mult mai complicată. Mai ales în marile orașe. Cel mai ieftin oraș era Piatra Neamț, iar cele mai scumpe Constanța, Galați, Cluj și București. Pentru o femeie singură lupta cu viața căpăta de multe ori aspecte dramatice. Unele au ajuns și la soluții limită: emigrarea. În 1923, de exemplu, au plecat din România 12 723 persoane, iar în 1927 cifra a fost de 11 973. În 1927, dintre persoanele emigrate 921 erau femei până în 15 ani, 1 410 între 15 și 25 ani, 1859 între 25 și 55 ani și 155 aveau peste 55 ani. După profesie, 77 erau muncitoare calificate, 83 necalificate, 12 funcționare, 528 muncitoare agricole, 22 liber profesioniste, 872 casnice și 965 fără profesie. Dintre femeile emigrate, 181 erau de naționalitate română, 220 maghiară, 200 ucraineană, 990 evreice, iar 807 erau nemțoaice. Se pleca în Canada, S.U.A., Argentina, Uruguai, Brazilia, Peru, Columbia, dar și în țări europene. Cifrele ne arată că, în general, femeile nu plecau singure, ci însoțindu-și soții, sau mergeau la rude. ■

(Va urma)

GARIBALDI —

CUM S-A NĂSCUT LEGENDA

„Hehei! unul e Garibaldi: om, o dată şi jumătate! Ei! giantă latină, domnule, n-ai ce-i mai zice. De ce a băgat el în răcori, gândeşti, pe toţi împăraţii şi pe Papa de la Roma?... Ei! mai dă-mi încă unul ca el, şi până mâine seară, — nu-mi trebuie mai mult, — să-ţi fac republică...". Dincolo de ironia muşcătoare a lui Caragiale, entuziasmul naiv al lui Leonida oglindeşte de fapt imaginea bine întipărită în epocă a eternului justiţiar pus în slujba faptelor mari. Pentru că, beneficiind încă din timpul vieţii de memorii prelucrate de unul dintre cele mai prestigioase condeie ale vremii, Alexandre Dumas tatăl, ca şi de o sumedenie de lucrări de popularizare, Giuseppe Garibaldi (Magazin istoric, **nr. 10/1982) devenise deja un mit ce întruchipa luptătorul neabătut pentru libertate. Această imagine s-a întipărit în memoria colectivă atât în Europa cât şi peste ocean, astfel încât în Argentina de pildă se păstrează cu pioşenie amintirea momentului în care eroul s-a oprit sub un copac la Gualegay, iar în Italia hangiii îşi fac reclamă susţinând că în localurile lor a zăbovit ilustrul general. Cele mai populare ţigări italiene poartă numele Toscano-Garibaldi. Asupra mitului Garibaldi s-a aplecat, de curând, şi istoricul francez Gilles Pécout, într-un articol publicat în revista** L'Histoire, **urmărind felul în care s-a constituit legenda.**

Îmbarcarea lui Garibaldi la Quarto, 5 mai 1860 (tablou de A. Azzola, păstrat la Muzeul Risorgimento-ului din Torino)

Camillo Cavour (1810-1861), portret de M. Gordigiani...

Legendara „cămașă rossa"

Giuseppe Garibaldi s-a născut la 4 iulie 1807 la Nisa, oraș pe care-l va vedea schimbându-și de trei ori stăpânul: veche posesiune sardă, ocupată de francezi în 1792 și anexată de Napoleon Imperiului său, ea redevine piemonteză în 1814 pentru ca în 1860 să fie definitiv cedată Franței. Provenea dintr-o familie de marinari de pe coasta ligură. Tânărul Giuseppe a avut ca preceptori doi preoți — mama sa îl destinase seminarului — și un institutor laic de la care a învățat italiana și câteva noțiuni de istorie, reduse însă la epopeea Romei antice. Cu binecuvântarea tatălui său, în 1822, a luat drumul mării. Începea un lung periplu ce l-a purtat de pe un țărm pe altul al Mediteranei.

Dintre numeroasele sale escale (Odessa, Constantinopol, Missolonghi, porturi din Orientul Mijlociu), două au fost cu adevărat marcante pentru viitorul său: Roma în 1825, Taganrog în 1831 și în 1833. Roma papei Leon al XII-lea l-a dezamăgit profund. Orașul Cezarilor căzuse în mâinile cardinalilor cupizi, devenind spațiu privilegiat pentru intrigă și corupție. La Taganrog, în Rusia, pe țărmul Mării de Azov, a revenit după un prim voiaj pentru o escală mai lungă. A intrat în contact cu fideli ai lui Giuseppe Mazzini. Genovezul Gian Battista Cuneo l-a inițiat în „sublimul mister al patriei", o patrie ocupată și divizată, aflată sub jugul tiranilor sau al clerului conservator.

În 1833, la Marsilia, Garibaldi adera la Societatea „Tânăra Italie", înființată de Giuseppe Mazzini în 1831. În ciuda deosebirilor, între cei doi s-a stabilit încă din momentul în care s-au cunoscut un clar raport ierarhic, dar și o temeinică încredere, din moment ce Mazzini i-a încredințat lui Garibaldi, înrolat pe atunci în marina piemonteză, misiunea de a-și ridica tovarășii de arme în susținerea unei acțiuni care în cele din urmă a eșuat lamentabil. Condamnat la moarte de guvernul sard și căutat de poliție, Garibaldi s-a refugiat în februarie 1834 la Marsilia. După un scurt serviciu în flota beiului de Tunis și după ce a scăpat de holeră ca prin minune, în decembrie 1835 s-a îmbarcat pentru Rio de Janeiro. Aici se găseau deja destui compatrioți exilați în urma aceleiași acțiuni nereușite.

Cei 13 ani ai primului exil al lui Garibaldi (1835-1848) au contribuit substanțial la nașterea „mitului Garibaldi". Au fost 13 ani de aventuri, de luptă în slujba a două cauze naționale: din 1837 până în 1841 în serviciul tinerei Republici Rio Grande do Sul, contra Imperiului brazilian, și din 1841 până în 1846 alături de „liberalii" din Uruguay împotriva dictatorului argentinian Rosas, sprijinit de englezi. Rând pe rând pirat (echipează un vas corsar sub pavilionul Republicii Rio Grande, vas botezat „Mazzini") și mercenar trăind din jafuri, Garibaldi a organizat și răpirea femeii iubite, braziliana Anna Maria Ribeiro da Silva (Anita), care, la începutul iernii anului 1839, și-a părăsit soțul pentru italianul căruia i-a rămas credincioasă tot restul vieții.

În februarie 1843, argentinienii amenințau cu asediul orașul Montevideo. Generalul Paz a mobilizat toate forțele, inclusiv grupurile de străini, mai ales francezi și italieni. După Legiunea franceză, Legiunea italiană, înființată la 1 aprilie 1843, suferise sub conducerea lui Angelo Mancini grele înfrângeri. Garibaldi reorganizează aceste trupe și le îmbrăca cu o tunică roșie, legendara „camicia rossa".

Obiectivul: Cetatea Eternă

De ce această uniformă? După unele afirmații i-ar fi fost inspirată de un prieten din Montevideo, pictorul genovez Gaetano Gallino; după alții se pare că motive pecuniare i-au obligat pe voluntarii italieni să îmbrace hainele destinate lucrătorilor de la abatoarele din Buenos Aires și care erau de culoare roșie pentru a ascunde petele de sânge.

La 8 februarie 1846 trupele lui Garibaldi au reușit să scape dintr-o ambuscadă organizată de trupele argentiniene, de opt ori mai numeroase. În scurt timp, această retragere s-a transformat, în opinia multora, în marea victorie a „cămășilor roșii" la San Antonio dell Salto. Nimeni nu știa mai bine decât Garibaldi să exploateze gloria pe care o poate aduce unui conducător o bătălie. Astfel că în 1847 exista deja formată imaginea „cămășilor roșii" fidele comandantului, lor și animate de ideea de a

se reîntoarce în Italia pentru a face să triumfe idealul republican. Iar acest moment nu s-a lăsat mult așteptat, Bătrânul Continent fiind cuprins de puternice mișcări revoluționare în anul 1848.

În iunie 1848, când a ajuns la Nisa, Garibaldi era deja un personaj popular. Succeselor sale militare din Lumea Nouă li se adăugase imaginea generalului „om al poporului și apărător al celor oprimați". Foarte repede însă, republicanul mazzinian s-a proclamat „mai mult patriot decât republican", pentru ca imediat să se declare în serviciul „regelui Sardiniei, regeneratorul patriei noastre". La 2 iulie, la Genova el afirma chiar „că Italia nu poate fi mântuită fără rege".

În 1848, Italia era încă doar acea „expresie geografică" pe care o evocase Metternich în 1815. Elanul național al celor ce doreau o Italie liberă și unită avea de înfruntat pe austrieci la Milano și Veneția, pe Bourboni la Neapole și în Sicilia, pe Papă la Roma. Cu ajutorul lui Carol-Albert de Piemont (1841-1849), regele liberal al Piemontului și Sardiniei, Garibaldi a condus lupta partizanilor unității Italiei până la înfrângerea acestora de către austrieci la Custozza, înfrângere urmată de semnarea de către același Carol-Albert a armistițiului cu Austria la 9 iulie 1848.

Garibaldi nu a cedat însă și împreună cu cei 3 000 de voluntari ai săi a continuat lupta. După înfrângerea de la Morazzone a fost nevoit să fugă în Elveția. Întors la Nisa, a adunat câteva sute de voluntari și la invitația patriotului sicilian Paolo Patrizi s-a îndreptat spre Palermo. Numai că o dată ajunși în Toscana, planul a fost modificat, obiectivul lui Garibaldi devenind Roma. „Cetatea eternă" era atunci teatrul unei revoluții moderate și constituționale, Papa Pius al IX-lea lăsând impresia unui suveran liberal care acordase o Constituție poporului său. Dar, destul de repede, sub presiunea patrioților și democraților lui Mazzini, suveranul pontif a fost nevoit să se refugieze la Gaeta. La începutul anului 1849, ceata armată a lui Garibaldi, alcătuită din voluntari din Lombardia, Romagna, Nisa și America de Sud a ajuns la Roma. Ales deputat al noii Adunări Constituante, Garibaldi își amintește cu emoție de aceste scurte momente de entuziasm: „La 8 februarie 1849 am avut norocul de a fi unul dintre primii care la ora 11 seara au proclamat Republica de măreață amintire".

Ironia sorții

Deși inițial Franța a încercat ca prin trimiterea în Italia a unui corp expediționar și a unei misiuni diplomatice să obțină o reconciliere între Papă și republicani, după alegerile din primăvara lui 1849 dreapta victorioasă și Ludovic-Napoleon Bonaparte au venit în ajutorul Papei. Trupele franceze comandate de generalul Oudinot și susținute de efective napolitane, spaniole și austriece au început asediul orașului, în care vor intra abia la 3 iulie, după ce întâmpinaseră o rezistență înverșunată.

După recucerirea Romei de către coaliția franco-napolitano-pontificală, pentru Garibaldi și o parte din fidelii săi a început o perioadă de lungi peregrinări de la Genova în Statele Unite, la Londra, în America Centrală, în China. În 1854 s-a reîntors în Italia și a încercat o apropiere de monarhia piemonteză. După ce s-a întâlnit cu Camillo Cavour și a aderat la Societatea Națională, asociație de orientare clar monarhistă, a fost, în fine, prezentat regelui Victor-Emmanuel al II-lea (1849-1861), în martie 1859. A primit comanda unui corp de cinci mii de „cacciatori delle Alpi" (vânători alpini), comandă pe care a păstrat-o până la pacea de la Villafranca, încheiată în iulie 1859. În acest context, puțin după ce Piemontul a abandonat Nisa și Savoia Franței pentru a obține Romagna, a luat naștere „Expediția celor o mie".

La 4 aprilie 1860 a izbucnit la Palermo o revoltă anti-napolitană. Oficial, regele Victor-Emmanuel a refuzat să trimită cele două regimente de infanterie cerute de răsculați. În secret, a încurajat însă plecarea lui Garibaldi spre „Statele Bourbonilor". În noaptea de 5 spre 6 mai 1860, Garibaldi împreună cu o mie de voluntari (mai precis 1 087 sau 1 089) s-au îmbarcat la Quarto, lângă Genova, pornind spre Sicilia. După o escală la Livorno, au debarcat la Marsala, port pe coastele occidentale ale Siciliei. La 15 mai „cămășile roșii" obțineau victoria de la Calatafimi, iar la sfârșitul lunii intrau în Palermo. În câteva săptămâni, după victoria de la Milazzo, Garibaldi era stăpânul insulei. Expediția

... și Victor-Emmanuel II, rege al Piemontului (1849-1861) și al Italiei (1861-1878)

s-a încheiat o dată cu intrarea victorioasă în Neapole, capitala regatului Bourbonilor.

De această acțiune de importanță crucială pentru unificarea Italiei nu a profitat eroul nostru, ci Victor-Emmanuel al II-lea, pe care la 26 octombrie 1860, cu ocazia întâlnirii de la Teano, Garibaldi îl saluta cu titlul de „rege al Italiei". După anexarea Siciliei, după alipirea Toscanei și proclamarea regatului Italiei în martie 1861, mai lipseau, ca unirea să fie deplină, Veneția și Roma. Pentru partizanii sicilieni ai lui Garibaldi, tot ceea ce a urmat „expediției din Sicilia" a fost o deziluzie: nici o revoluție, nici o reformă agrară, răscoalele țărănești înfrânte chiar de „cămășile roșii".

După o primă încercare de a ocupa Roma încheiată prin înfrângerea de la Aspromonte în 1862, rănit de foștii săi aliați, piemontezii, care acum aveau ordin să oprească planurile sale de intervenție la Roma, Garibaldi era din nou prins și apoi amnistiat de noul rege al Italiei. După 1865, rolul său s-a rezumat doar la câteva operațiuni de gherilă în Trentino și la încercări nereușite de a invada Statul Papal. Și ironia sorții, apărătorul Romei, exilat la Caprera, nu a fost alături de cei care, înfrângând rezistența armatei pontificale, au intrat în Roma, în 1870.

La 63 de ani, împreună cu fiii săi Ricciotti și Menotti, Garibaldi și-a oferit serviciile Republicii franceze, amenințată de armatele prusace. Victoria garibaldinilor la Dijon s-a numărat printre puținele victorii ale francezilor în acel război. În vâltoarea evenimentelor, era ales deputat în februarie 1871, dar mandatul său a fost invalidat de Adunarea de la Bordeaux pe motiv că era străin. Atitudinea sa ambiguă față de Comuna din Paris reflectă încă o dată omul plin de contradicții: deși și-a afirmat permanent sprijinul față de aceasta (fiul său Menotti fiind ales la 15 aprilie în arondismentul XX), a refuzat să comande Garda Națională. Cu toate acestea, Garibaldi a rămas extrem de popular în Franța, dovadă numeroasele cadouri în arme și bani ce-i soseau însoțite de cele mai multe ori de scrisori sau poeme pline de emfază.

O legendă și un mit

Ultimii ani ai vieții, Garibaldi i-a petrecut la Caprera, o insulă în nordul Sardiniei, pe care cu ajutorul unei moșteniri o cumpărase în 1854. După alegerea sa ca deputat de Roma în 1874, beneficiind și de o rentă națională, a început să-și dedice tot mai mult timpul activităților politice și filantropice. Din 1875 s-a instalat la Roma, la Palatul Baldassini, pentru a supraveghea mai bine realizarea proiectului său de deviere a apelor Tibrului.

Dar, în 1880, surpriză! Garibaldi pune brusc capăt carierei sale politice demisionând din funcția de deputat considerând că nu poate figura printre „legislatori într-o țară unde libertatea este călcată în picioare".

În urma unei bronșite, se stinse din viață la 2 iunie 1882. Deși dorise să fie incinerat, a fost înhumat cu funeralii oficiale, organizate de unul dintre fidelii săi, ministrul de interne Crispi.

Chiar de la moartea sa Garibaldi a început să se transforme încet-încet într-un erou romantic: părintele Italiei și simbolul luptei revoluționare și anticlericale. „Era într-adevăr măreț acest conducător care a dăruit regelui său două milioane de oameni, acest erou cu pălăria sa de fetru străpunsă de un glonț, cu cămașa sa roșie, cu pantalonul gri tradițional și fularul său legat în jurul gâtului". Iată portretul eroului romantic ieșit de sub pana lui Alexandre Dumas, care nu uita să adauge nefericirile inimii: moartea Anitei, căsătoria nereușită cu o tânără marchiză și o ultimă căsătorie târzie în amurgul vieții.

Eroul nostru își găsește totodată locul în Panteonul părinților Risorgimento-ului, alături de Cavour, Mazzini și Victor-Emmanuel. Dar numai el a devenit erou de legendă. În cultura politică de stânga din Italia și chiar din Europa s-a impus imaginea unui Garibaldi campion, al anticlericanismului și al luptei internaționale împotriva autocrației. Pentru că a pus problema Europei născută din Congresul de la Viena și a puterii temporale a Papei, Garibaldi a fost adoptat și de către liberalii anului 1848, devenind rapid o punte de legătură între liberalismul mazzinian și socialismul internaționalist. „Noi trebuie să fim cu Internaționala" — n-a ezitat să afirme în 1871. Internaționalist, Garibaldi este și „republican francez prin adopție", cum l-a numit istoricul Maurice Agulhon. Este personajul străin cel mai onorat în Franța, el simbolizând înțelegerea franco-italiană din secolul XX. În 20% din marile orașe ale Franței o stradă îi poartă numele; dar mai măreț decât la Paris, tronează în centrul Pieții Italia de la Buenos Aires. În Italia i-a fost ridicată la Luino, pe malul lacului Maggiore, o statuie încă în timpul vieții, în 1867.

Dincolo de viața sa de lupte și aventuri, Garibaldi reprezintă nu numai o legendă romantică, ci și un mit politic național și universal. ■

Adaptare de
Mirela MURGESCU

Folosiți în „situații delicate“

Existau apoi organizații iredentiste speciale, pentru a căror coordonare se instituise, tot în 1942, un organ central de conducere, numit Comitetul pentru apărarea națiunii, din care făceau parte mai ales generali pensionari. Urmărind prezentarea făcută de analiști Frontului de Vest, realizezi că era inclusă în asemenea formule de organizare, practic, întreaga populație a Ungariei. Organizațiile iredentiste speciale, împreună cu formațiunile paramilitare, primeau de la Secția II din Președinția Consiliului de Miniștri fonduri și materiale de propagandă, pentru a le folosi în țară și în străinătate. În schimb, li se cerea „să semnaleze imediat orice eveniment suspect care ar periclita securitatea ordinii interne sau integritatea teritorială a Ungariei și orice împrejurare care ar putea fi exploatată cu folos în interesul regimului actual din Ungaria, fie în combaterea curentelor interne, fie în prevenirea sau combaterea pretențiilor ridicate de minoritățile etnice sau de statele vecine“. Formațiunilor paramilitare li se cerea să se îngrijească „efectiv de securitatea ordinii interne prin forță și teroare în timp de pace, precum și de a pregăti terenul în țările vecine vizate, în cazul când Ungaria pregătește vreo agresiune împotriva lor“. Formațiunile paramilitare erau considerate, „prin pregătirea, înzestrarea și dotarea lor în scop exclusiv terorist,... cele mai periculoase unelte ale iredentismului ungar“.

Cea mai importantă formațiune paramilitară era Garda zdrențăroșilor. Alcătuită din elementele care în 1919-1920 formaseră trupele libere ce acționaseră sub comanda maiorului Hejjas Ivan contra armatei române, primise numele de la echipamentul felurit pe care îl purtau membrii ei. Denumirea oficială era „Uniunea generală maghiară de apărarea rasei“. „Membrii organizației - scriau autorii studiului - sunt recrutați din elementele care

1943

S.S.I.

informează

În vara anului 1940, inclusiv serviciile române de informații au fost luate prin surprindere de rapiditatea cu care s-au desfășurat evenimentele ce au culminat cu „arbitrajul“ de la Viena. În perioada ce a urmat, ele au dat dovadă de mult mai mult realism, fapt demonstrat și de documentul elaborat de Frontul de Vest din Serviciul Special de Informații, pe care am început să îl prezentăm în numărul trecut și îl continuăm în paginile ce urmează.

APELE ÎNȘELĂTOARE ALE ÎNCREDERII DE SINE

DUMITRU POPESCU

s-au dovedit a fi fără scrupule în executarea unor misiuni delicate, cu serviciul militar satisfăcut, ofițeri proveniți din activitate sau de rezervă și grade inferioare, cunoscători cel puțin a unei limbi minoritare. Ei sunt lăsați în ocupațiile lor civile și sunt chemați prin ordine de chemare eliberate de statul major ungar, numai în perioada de tensiune internațională cu vreun stat vecin. După o sumară reinstruire în mânuirea armelor automate moderne și a explozivilor, ei sunt trimiși la frontieră, de unde pătrund în grupări de câte 30-300 oameni în țara vizată, răsculând populația minoritară, atacând persoane oficiale și distrugând comunicațiile și lucrările de artă. Uniforma: costum negru, cisme, centură, căciulă neagră de miel cu cap de mort, iar pe piept la stânga o insignă ce reprezintă emblema Ungariei, cuprinsă în cunturele Ungariei Mari“. În continuare, se preciza că formațiuni ale Gărzii zdrențăroșilor fuseseră utilizate cu ocazia dezmembrării Cehoslovaciei, după primul arbitraj de la Viena. Aproximativ 400 luptători fuseseră trimiși să lupte alături de armata polonă după atacul declanșat de trupele germane, guvernul ungar dorind să demonstreze „solidaritatea ungaro-polonează“. De asemenea, ei participaseră la lupte și alături de trupele finlandeze, contra agresorului sovietic. Autorii precizau că elemente din Garda zdrențăroșilor fuseseră utilizate și pentru rezolvarea unor „situații delicate“ în teritoriile ungurești locuite de minoritari, sau la reprimarea revoltei sârbilor din Bacica, în 1942 (*Magazin istoric*, nr. 10/1991).

Erau apoi înșirate alte șase formațiuni paramilitare: Vânătorii turanici, Organizația de zece, Asociațiunile camaradерești „Turul“, Asociația generală a tiraliorilor, Asociația „Divizia Săcuiască“ și Divizia Secuiască. Să menționăm doar programul elaborat de Asociația generală a tiraliorilor unguri și - spun autorii studiului - însușit de guvernul ungar: „1. Expulzarea românilor indezirabili, în special a conducă-

torilor și fruntașilor; 2. Pauperizarea elementului românesc prin retragerea brevetelor industriale și comerciale, apoi prin boicotarea totală în angajări și cumpărături, fiscalitate excesivă; 3. Mobilizarea fruntașilor români și în general întrebuințarea cât mai mare a românilor pe fronturile de luptă; 4. Colonizarea de unguri pentru a dispersa masa de români și plasarea de agenți unguri în comunele românești; 5. Șicanarea sub diferite forme a românilor, în scopul de a-i determina să plece de bună voie în România; 6. Lansarea de știri despre înrăutățirea situației din România și... [demoralizarea] elementului românesc din Ardealul de Nord; 7. Răspândirea de fotomontaje compromițătoare pentru România; 8. Compromiterea conducătorilor României și a principalilor fruntași ai vieții publice românești, prin procurarea semnăturilor acestora și plăsmuirea unor acte oficiale sau corespondențe particulare fictive, cu semnăturile respective, apoi prin publicarea unor reportaje senzaționale calomnioase, sub forma unor declarații ale foștilor servitori unguri în serviciul personalităților marcante ale vieții publice românești, precum și prin agitarea afacerilor scandaloase petrecute în România".

O atenție aparte acordau autorii studiului forței numerice, înzestrării și instruirii armatei ungare. Se sublinia „importanța deosebită ce se acordă trupelor rapide motomecanizate și aviației, precum și formațiunilor speciale moderne, ca parașutiștii, unități antitanc și artilerie antiaeriană, toate marcând caracterul ofensiv al armatei ungare". De asemenea, se arăta că „pierderile suferite de armata ungară în campania de iarnă 1942-1943 nu sunt de natură a influența buna încredere a unităților în caz de război contra României, întrucât efectivele corpului expediționar ungar erau constituite în majoritate din minoritari și elemente de a doua mână... Armata ungară este astăzi bine dotată, având în depozite stocul de armament și materiale diferite necesare, dosite față de germani spre a nu fi nevoită să le întrebuințeze pe frontul sovietic". Mai remarcau autorii documentului și că, în vreme ce la frontiera spre Moldova și Bucovina se ridicaseră fortificații puternice (semn că era considerată definitivă), pe frontiera din Transilvania efectuaseră doar „lucrări ușoare de fortificații pasageră, această frontieră fiind considerată ca provizorie". La frontiera transilvană se depozitaseră importante cantități de material de război și rețeaua de transport era completată.

Nici o notă discordantă

Studiul elaborat de Serviciul Special de Informații se termina și cu câteva concluzii. Se sublinia, în primul rând, organizarea perfectă a acțiunii revizioniste ungare, cu organe centrale de conducere, apoi o întreagă ierarhie de comandamente intermediare și întregul complex de instituții și asociații de stat și particulare care puneau în aplicare politica elaborată de Budapesta. „Nici o acțiune divergentă și nici o notă discordantă în străduințele comune, nici o forță nu se irosește în acțiuni disparate și sunt utilizate corespunzător toate energiile naționale dinlăuntrul și dinafara țării". Și încheiau astfel autorii: „Se impune deci, să ne întrebăm care este reacțiunea noastră și ce măsuri trebuiesc luate din timp, pentru a nu fi surprinși de evenimente". Dar la noi, se sublinia, *„măsurile luate de către diferitele organe de stat în probleme de interes național nu numai că nu concordă întotdeauna, dar adeseori sunt direct contradictorii.* (subl. ant). În problema româno-ungară se înregistrează manifestări sporadice și acțiuni disparate, care fac ca atitudinea noastră să apară incoerentă, reacțiunea la provocările unguresti este incompletă, tardivă și descusută, iar energiile naționale rămân în mare parte neutilizate, lipsindu-ne un plan de acțiuni unitar, întocmit și condus în raport cu interesele superioare permanente ale românismului. În al doilea rând, menționăm convingerea neîntemeiată ce tinde a pune stăpânire pe opinia publică românească în această problemă.

Astfel, după ce timp de 20 ani ne-am complăcut în beatitudinea «drepturilor noastre imprescriptibile» asupra Transilvaniei, a urmat lovitura de la Viena, care a avut darul de a ne trezi cel puțin pentru un moment la realitate. Dar efectul surprizei odată trecut, publicul românesc s-a recules repede și începând prin a căuta explicația neașteptatei lovituri, a terminat prin a adopta convingerea că la Viena s-a comis o eroare, dar că pe atunci nu se putea altfel. «Dreptatea românească este însă recunoscută de către factorii determinanți în politica europeană, ea va învinge în cele din urmă, astfel că nu ne mai trebuie decât răbdare până la o nouă și apropiată reglementare internațională».

Iată o mentalitate pe cât de comodă, pe atât de periculoasă prin însăși geneza ei, căci ea omoară dinamismul și încurajează pasivitatea.

Iar ca un corolar al acestei mentalități, se remarcă, îndeosebi la clasa conducătoare, tendința de a subestima valoarea militară a Ungariei și în general pericolul maghiar, tendință la fel de nejustificată și de periculoasă, putând constitui o sorginte de noi și dureroase surprize".

Fie și pentru inteligentul apel la luciditate, un asemenea document ca Studiul elaborat de Frontul de Vest din S.S.I., prezentat acum pentru prima oară de *Magazin istoric*, trebuie considerat în categoria actelor de patriotism autentic ale serviciilor de informații românești. Să ne amintim mereu ceea ce spunea un mare român, universal cunoscut și recunoscut, dirijorul Sergiu Celibidache, care avertiza asupra efectului demobilizator al autoelogierii. *Cultivarea sentimentului infailibilității este nu numai dezarmantă dar și periculoasă pentru că înlocuiește dorința de a-ți pregăti forțele cu un surogat de pseudoîncredere în sine.* ■

Lumi necunoscute

AKSUM

UN REGAT CREŞTIN ÎN NORD-ESTUL AFRICII

F. DUFRAY

Periplus Maris Erythraei (Călătorie pe Marea Eritreei) este prima scriere în care apare numele Aksum[1]. Era un ghid naval şi comercial compilat de un negustor din Egipt, la sfârşitul secolului I e.n. Ptolemeu îl menţiona din nou în secolul următor. Cunoştinţele noastre despre civilizaţia aksumită — succesoarea regatului Puntului şi precursoarea Abisiniei — provin din surse variate: autori antici (precum Pliniu), cronicari arabi (Ibn Hişa, Ibn Hişam, Ibn Hawkal), izvoare epigrafice şi descoperiri arheologice. Acestora două din urmă a început să li se acorde atenţie mai ales din secolul trecut, când diverşi călători le-au publicat în reviste de specialitate. De mare interes este, de exemplu, raportul misiunii germane din 1906. Dar cum izvoarele narative sunt destul de vagi, iar descoperirile arheologice privesc doar o anumită latură a civilizaţiei materiale, posibilităţile noastre de a reconstitui istoria statului Aksum — care a durat 1 000 ani — sunt reduse. Cunoaştem mai bine ocupaţiile acelor oameni — în primul rând faptul că Aksum era un punct nodal al drumurilor comerciale ce străbăteau Africa şi Orientul Mijlociu — şi mai puţin modul lor de viaţă, mentalităţile şi obiceiurile lor.

Miniatură de epocă înfăţişând încoronarea suveranului din Aksum

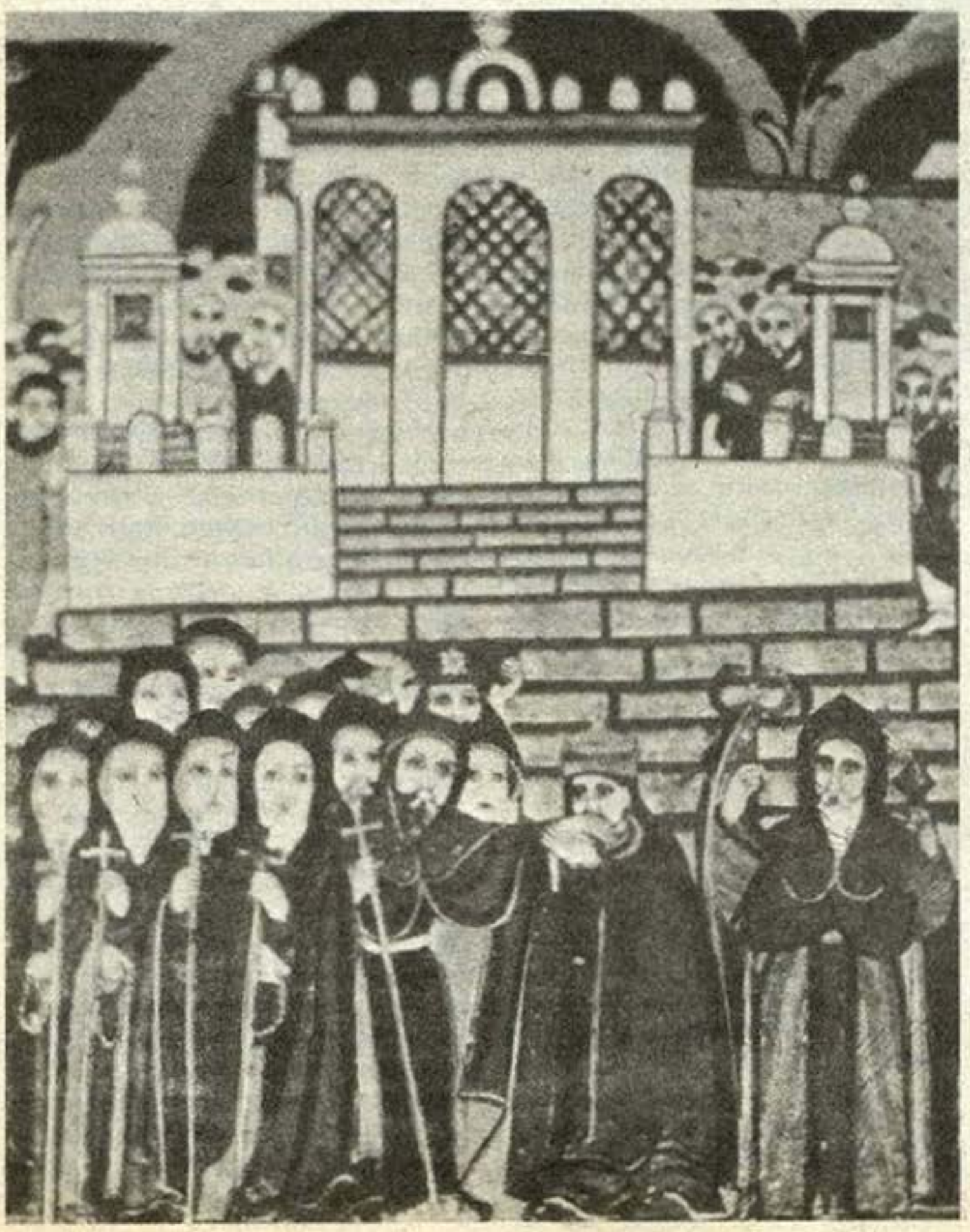

[1] Reproducem, într-o formă condensată, pasaje din capitolul consacrat regatului Aksum în cel de al doilea volum al *Istoriei generale a Africii* publicat sub egida UNESCO. Autorul este specialist în istoria veche a Etiopiei şi a condus misiunea arheologică franceză din această ţară.

Principala putere comercială

Regatul Aksum a convieţuit o vreme în nord-estul Africii cu Meroe. În lucrarea sa *Aethiopica*, Heliodor autor greco-fenician din secolul III e.n., descria sosirea ambasadorilor din Aksum nu ca supuşi sau plătitori de tribut, ci ca prieteni şi aliaţi ai regelui din Meroe. Deja, inscripţiile din Saba, de la sfârşitul secolului II-începutul secolului III îi menţionau pe „abisinienii" sau aksumiţii care au purtat război în Yemen, unde au ocupat o serie de teritorii. Regele Gadara şi fiul său păreau a fi, în intervalul cuprins între anii 183-213, cei mai puternici stăpânitori din sudul Arabiei. Expansiunea regatului aksumit a continuat în tot cursul secolului III e.n., întinzându-se, potrivit unei inscripţii în limba greacă, copiată în secolul VI de Cosmas Indicopleustes, „până la ţara Saba" şi „de la graniţa cu Egipt până la ţinutul somalezilor, ţara tămâii".

În jurul anului 270, faima Aksumului ajunsese până în Persia. Într-un text atribuit proorocului Mani (216-276), intitulat *Kephalaia*, noul stat era plasat pe locul trei între primele patru regate din lume. Se mai păstrează azi din acel trecut glorios doar ruinele unor măreţe construcţii, stele gigantice (între ele, cel mai mare monolit sculptat din câte există în lume), fragmente de coloane, morminte regale.

În secolul IV, aksumiţii au cucerit şi regatul Meroe. S-a constituit astfel un imperiu ce se întindea peste bogatele terenuri cultivate din nordul Etiopiei, Sudan, sudul Arabiei, cuprinzând toate popoarele care locuiau în ţinuturile de la sudul frontierelor Imperiului roman, între Sahara, la vest, şi deşertul arab interior Rub' al Hali, la est.

O serie de teritorii fuseseră înglobate ca regate vasale, ce plăteau tribut suveranilor din Aksum. Grecii îi numeau pe aceştia bazilei, iar scriitorii sirieni, precum Ioan din Efes sau Simeon din Beth-Arsam le spuneau „regii regilor". Termenul folosit de aksumiţii înşăşi era negus.

Existau două modalităţi de strângere a tributului. Unii regi vasali (Abraha din Himyar, de exemplu) trimiteau un tribut anual. În alte cazuri, regele din Aksum, însoţit de o suită numeroasă, călătorea pe domeniile sale şi aduna tributul şi alimente pentru cei ce îl însoţeau.

Aşa cum am spus, cunoaştem puţine lucruri despre istoria statului aksumit. Putem deduce totuşi din izvoarele fragmentare păstrate că secolul IV a fost caracterizat de un proces de centralizare. Ştim că regele Ezana, de exemplu, a avut de luptat cu o serie de stăpâni ereditari ai unor principate vasale, pe care i-a înfrânt şi luat prizonieri. Pentru a-şi întări stăpânirea în regatele vasale, suveranii aksumiţi au stabilit acolo aşezări ale războinicilor lor.

Poziţia de putere comercială de prim rang deţinută de Aksum a fost reflectată şi de emisiunile sale monetare. A fost primul stat din Africa tropicală care a introdus un sistem monetar. Monezile, bătute din aur mai ales, dar şi din argint şi cupru, dovedeau nu numai prosperitatea comercială, ci şi puterea politică. Pe monede figura numele monarhilor şi deviza lor şi prin circulaţia pe care o aveau, ele duceau faima regatului până departe. Să mai spunem că sistemul monetar aksumit îl imita — ca greutate, model şi formă — pe cel bizantin.

Sediul primului episcopat etiopian

Ceva mai bogate în informaţii sunt izvoarele în ceea ce priveşte comerţul desfăşurat prin marele imperiu. Pliniu, de exemplu, vorbeşte despre obsidian, fildeş, corn de rinocer, piei de hipopotam, maimuţe şi sclavi. Nonnosius aminteşte pulberea de aur, iar Cosmas Indicopleustes scria despre parfumuri, aur, smaralde din deşertul nubian trimise până în nordul Indiei.

Este interesant că nu apar menţionate produse agricole sau lactate. Despre renumitul grâu etiopian, ca produs de export, avem ştiri abia din secolul X. Dimpotrivă, judecând după *Periplus*, se importau mici cantităţi de vin şi ulei de măsline sirian şi roman, cereale şi vin din Egipt, grâu, orez, ulei de susan şi trestie de zahăr din India.

În timp, importurile aksumite au cunoscut modificări substanţiale. La sfârşitul secolului V şi începutul secolului VI, interdicţia pusă de împăraţii bizantini exporturilor de metale preţioase, fier şi alimente către Aksum a avut evidente consecinţe. Chiar dacă restricţiile s-au mai atenuat în vremea lui Justinian, când între Bizanţ şi Aksum s-a încheiat o alianţă.

Aksumiţii au fost deci obligaţi să-şi procure din alte părţi mărfurile care nu le mai puteau veni dinspre Bizanţ. Dar cum regatul era înfloritor, negustorii străini, mai ales arabi şi indieni, găseau aici o piaţă de desfacere pentru produsele lor. Anumite mărfuri erau rezervate folosinţei suveranului aksumit. Încă de la începutul secolului III, negustorii străini erau obligaţi să trimită regelui daruri proporţionale cu averea lor, constând din vase din aur şi argint. Chiar patriarhul din Alexandria trimitea în dar, prin 524, un vas de argint. De altfel, încă Ezana fusese convertit la creştinism, iar pe la 340, prin decizia patriarhului alexandrin, Aksum a devenit sediul primului episcopat etiopian.

Cosmas Indicopleustes şi Nonnosius ne-au lăsat descrieri ale luxului de la curtea suveranului aksumit şi relatări despre bogăţia curtenilor. S-au stabilit în regat, dar mai ales la Aksum, puternice colonii de negustori străini, veniţi din India, Ceylon, lumea arabă. Tradiţia arabă îi menţiona şi pe cei din tribul Banu-Kuraiş de la Mecca, din

(Continuare în p. 79)

LAWRENCE AL ARABIEI, SPIONUL ROMANTIC

FLORENTINA DOLGHIN

O seară înăbuşitoare de vară a anului 1917, într-un hotel luxos din Cairo. Şeful misiunii militare britanice în capitala egipteană, generalul Clayton, face oficiile de amfitrion la o recepţie diplomatică. Între invitaţi — cea mai frumoasă femeie din capitala de pe Nil: marchiza Margueritte d'Andurin. Înaltă, sveltă, blondă, ochi căprui plini de mister, atrăgea imediat atenţia bărbaţilor în orice cerc s-ar fi aflat. „Dacă vreţi să o întâlniţi pe marchiză, a glumit odată cu maliţie generalul Clayton, e suficient să căutaţi o aglomerare de masculi şi precis o găsiţi şi pe ea acolo".

Războiul a surprins familia marchizului Pierre d'Andurin în Egipt. Mult mai în vârstă decât soţia lui, dar putred de bogat — nutrind faţă de ea sentimente aproape paterne şi închizând deseori ochii la aventurile ei extraconjugale —, marchizul nu s-a grăbit să se întoarcă la Paris după declanşarea conflictului. Iar în ultima vreme nici nu se mai punea problema. Galeria de admiratori ai soţiei lui părea a se fi completat cu un tânăr ofiţer britanic care nu-şi dezlipea privirea de pe ea la toate reuniunile mondene. În seara aceea tânărul s-a apropiat brusc de marchiză, prinzând o clipă când era singură, şi i-a şoptit cu un aer plictisit: „Vă aştept la etajul I, în cameră", apoi s-a făcut nevăzut. Doamna a executat „ordinul" cu vădită plăcere.

În bogata ei suită de aventuri galante nu i se mai întâmplase ca la o asemenea întrevedere să nu i se sărute mâna, să nu i se cadă în genunchi, să nu fie condusă sub baldachin etc. Spre surprinderea ei, frumosul ofiţer englez s-a aşezat într-un fotoliu din faţa măsuţei de toaletă şi, pe un ton politicos, dar rece, a rugat-o să ajute Marea Britanie, devenind amanta unui influent şef arab. Dacă accepta, a doua zi urma să fie primită de generalul Clayton pentru instrucţiuni. Parcă hipnotizată de glasul dumnezeiesc al tânărului, marchiza a fost de acord.

Pe teatrul de operaţii european, în războiul intrat deja în al patrulea an, britanicii şi francezii erau aliaţi, în Orientul Apropiat însă coroanei britanice, interesate de imperiul ei colonial, nu-i trebuiau aliaţi, nici măcar francezi. Acolo ea avea alte priorităţi: coloniile, în primul rând. După întâlnirea „cea de taină" din hotel, serviciile secrete britanice au început astfel să primească informaţiile necesare, iar colonelul englez Thomas Edward Lawrence a fost felicitat de Londra pentru noul şi preţiosul agent racolat în Intelligence Service. El merita cu prisosinţă felicitările, în plus şi pentru un motiv mai special: lui Lawrence nu-i plăceau deloc femeile. Îi repugnau fizic.

O dragoste nebună: arheologia

La zeci de ani de la această scenă, personalitatea şi opera lui Thomas Edward Lawrence (Lawrence al Arabiei), „aventurier şi scriitor britanic" — cum menţionează în dreptul numelui lui dicţionarele — de fapt, un mare spion al secolului nostru, un spion total, este departe de a fi alunecat într-un con de umbră. Pentru al său „Lawrence of Arabia", realizat în 1963, regizorul David Lean a obţinut premiul Oscar, filmul — una dintre ecranizările vieţii colonelului britanic — avându-l în rolul principal pe inegalabilul Peter O'Toole.

Evident că Sir T.E. Lawrence nu lipseşte din nici un manual de istorie a spionajului, oricât de „scurt" ar fi el, cu atât mai mult cu cât eroul nostru a lăsat şi o monumentală lucrare, *The Seven Pillars of Wisdom* („Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii", povestea revoltei din Arabia din anii 1916-1918, apărută sub acest titlu şi în limba română în două ediţii, ultima în Editura Eminescu, în 1993), iar printre mulţii exegeţi ai operei şi activităţii lui s-a aflat şi nu mai puţin celebrul istoric Liddell Hart.

Thomas Edward Lawrence s-a născut la 15 august 1888, în ţinutul velş Carnarvon, în familia unui moşier, care şi-a pierdut proprietatea în timpul unei crize agricole, mutându-şi familia în Noua Scoţie, apoi în Franţa şi, în cele din urmă, la Oxford, unde Thomas şi-a făcut studiile. Atracţia băiatului spre necunoscut, cea spre aventură, autodepăşire sunt, cu siguranţă, struc-

Consulul german Wassmus știa foarte multe despre Lawrence

Lawrence, angajat în RAF

Profesorul Hogarth (de arheologie și spionaj)

turale. Îndrăgostit de istoria antică și medie, îndeosebi de epopeea cruciaților, iubind nebunește arheologia, dar și filosofia și poezia, Thomas a urât școala tocmai pentru că îi consuma mult timp inutil cu temele. „Pentru mine — avea să mărturisească mai târziu în *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* — raiul putea fi un fotoliu singuratic, moale, cu suport pentru cărți, operele complete ale poeților, legate și tipărite pe hârtie groasă".

Lucrarea sa de diplomă, *Influența cruciatelor asupra arhitecturii militare medievale a Europei* a primit premiul I. Înainte de a o preda, Thomas, la nici 21 de ani, mersese în Siria, unde studiase la fața locului toate ruinele castelelor cruciaților. Era primul lui contact cu lumea arabă, de care se va atașa definitiv în anii următori.

Profesorul său de arheologie, un anume Hogarth, care i-a hrănit visurile de tânăr arheolog, l-a îndrumat însă nu numai în această disciplină. El i-a fost deopotrivă un excelent dascăl în arta spionajului. Cei doi au călătorit de mai multe ori în Siria și Palestina, pe urmele cruciaților, dar și pentru a strânge informații necesare serviciilor secrete engleze și a stabili contacte de perspectivă. În anii aceia Anglia era foarte preocupată de evoluția evenimentelor politice din Orient, mai ales că germanii își croiau exact atunci drumul expansiunii lor în zonă, cu ajutorul liniei ferate Berlin-Bagdad. Alături de arheologii englezi, ai căror ochi scrutau — cum am văzut — nu numai urmele unei vieți apuse, inginerii germani și prietenii lor turci pregăteau supremația germană în regiune.

Ca istoric, Lawrence înțelegea că expansiunea germană amenința puterea Angliei în Asia, așa încât desele lui drumuri în Orientul Apropiat aveau ca scop și trezirea la realitate a autorităților britanice de acolo.

Lucrând alături de arabi, kurzi și armeni la săpăturile arheologice (îndeosebi de la Karkemish), pe urmele israeliților prin pustiul biblic, și având o mare ușurință în învățarea limbilor străine, Lawrence învățase dialectele și obiceiurile triburilor musulmane din regiune. Prin farmec, modestie și erudiție, dar mai ales prin culoarea ochilor lui, albaștri și limpezi, „prin care se vedea cerul", cum aveau să spună arabii, nedeprinși decât cu cei de tăciune, Thomas câștigase dragostea și încrederea localnicilor. Cu timpul, „Prietenul arabilor" a devenit indispensabil în suita regelui saudit Hussein ibn Ali, șeriful Meccăi, apoi un „frate" al fiului acestuia, Feisal, sub autoritatea căruia se găseau multe triburi arabe.

Dezamăgire exprimată regelui George V

În anul 1914, pasionatul arheolog, a vrut să se angajeze în armată, dar, mult prea firav și cam bolnăvicios, a fost respins. Împreună cu alți câțiva oameni de știință britanici, a fost angajat la Cartierul general din Cairo (condus de Sir Gilbert Clayton), o organizație militară, dar și de spionaj politic, de fapt o filială a Intelligence Service-ului ce funcționa permanent în capitala Egiptului. După izbucnirea primului război mondial, acest birou avea să se transforme în centrul de coordonare a spionajului britanic în Orientul arab.

Cabinetul de la Londra socotea că o răscoală a arabilor împotriva turcilor, infiltrați în zonă, ar fi permis Angliei, aflată în război cu Germania, să învingă concomitent și pe aliata acesteia, Turcia. Fără a cunoaște bine firea, puterea și nici țara celor ce vorbeau limba arabă, englezii gândeau că rezultatul unei asemenea rebeliuni antiotomane nu le putea fi decât favorabil. Cât îi privește pe arabi, dobândind asigurări formale de ajutor din partea guvernului britanic și bucurându-se de prietenia unui arab prin adopție, ca Thomas Law-

rence, ei au decis să înceapă mișcarea.

Apelul la unitate adresat lor de ofițerul britanic, în vederea luptei contra Turciei, a permis duetului fără precedent Feisal-Lawrence să ridice populația arabă locală, creând o armată formată din detașamente de diversiune, care vor constitui o amenințare permanentă pentru trupele regulate turcești. Până în ultimele zile ale războiului, colonelul Lawrence s-a aflat lângă armata lui Feisal, în funcția de consilier militar și ofițer de legătură între frontul arab și cartierul general al comandantului englez din Orient. Având prieteni influenți la Londra, fiind foarte sigur pe el în toate acțiunile, siguranță datorată în primul rând cunoașterii zonei și localnicilor, Lawrence își permitea deseori să sfideze ordinea, trezind ostilitatea chiar a multor membri ai statului major britanic. Numai un mic grup de experți prețuia cunoștințele sale enciclopedice excepționale și știința de a lucra cu arabii, în care nu avea egal.

Anii trăiți în deșert îl transformaseră în nomad sadea: purta haine albe de beduin, cu un stilet aurit la brâu, călărea pe cămile, mânca la fel ca arabii, suferea de sete și de foame ca ei! „M-am bucurat de simpatia acestor oameni... Arabii mi-au spus că nici un om, indiferent de demnitatea lui, nu ar putea să le fie conducător dacă nu a mâncat aceeași mâncare cu ei, nu a purtat aceleași haine cu ei, nu a trăit aceeași viață cu ei".

Spirit ascetic, total nepenetrant la farmecul feminin, avea o impresionantă gardă arabă (capul său fusese estimat la 20 000 lire sterline). Oricare membru al pazei sale și-ar fi dat viața pentru el. Europeanul se manifesta ca un apărător sincer al mișcării de eliberare a arabilor de sub turci. El era egal — în ochii localnicilor — cu șeicii sau urmașii Profetului, pentru că emirul Feisal i se adresa ca unui frate.

Promotor al creării unui mare regat independent în Orientul Apropiat, în anul 1917, evident cu sprijinul Intelligence Service-ului, colonelul a organizat trupele șeicului Hussein, tatăl lui Feisal, apoi pe ale fiului, conducând personal raidurile antiotomane în lungul căii ferate Damasc-Medina. Curând el a luat personal comanda trupelor arabe, constituind flancul drept al armatei mareșalului britanic Edmund Allenby, comandantul șef al forțelor aliate din Palestina și Siria. În octombrie 1918 alături de Allenby, Lawrence a intrat în Damascul cucerit.

Odată cu acest moment, epopeea lui Thomas Edward Lawrence se încheia. Centrul istoric al Arabiei de odinioară era în mâinile arabilor. Bun psiholog și mare iubitor al sufletului arab, căruia îi înțelegea esența, de fapt, demnitatea și orgoliul național, „Lurens Bey", cum îi spuneau aceștia, deopotrivă strateg și tactician, avea numai 32 de ani când suferea o mare dezamăgire în aventura sa.

În ziua armistițiului, el a revenit la Londra și, în calitate de expert în probleme orientale, a fost numit delegat la Conferința de pace de la Paris. L-a asistat acolo pe Feisal, care, în calitate de reprezentant al tatălui său locuia la Versailles. Doi ani mai târziu însă, hotărârile Conferinței Internaționale de la San Remo, din 19-26 aprilie 1920, sunau ca o veritabilă ironie la adresa năzuințelor de odinioară ale lui Lawrence: mandatul de administrare a Siriei și Libanului revenea... Franței. În 25 iulie 1920 francezii ocupau Damascul, alungându-l pe Feisal. Marea Britanie lua sub mandat Mesopotamia sau Irakul, or, întreaga acțiune arabă năzuise la Damasc.

De fapt, dezamăgirea colonelului începuse mai de mult, de când urmărea scrâșnind din dinți cât de șovăitoare și fără șir era politica Marii Britanii față de arabi. „Nefiind pe de-a-ntregul prost, vedeam foarte bine că, dacă vom învinge, promisiunile către arabi nu vor fi decât niște hârtii fără însemnătate" *(Cei șapte stâlpi...)*. Într-o audiență la George V, colonelul Lawrence i-a mărturisit suveranului că îi este rușine de rolul pe care îl jucase în răs-

Lawrence călărea cu multă dexteritate pe cămile

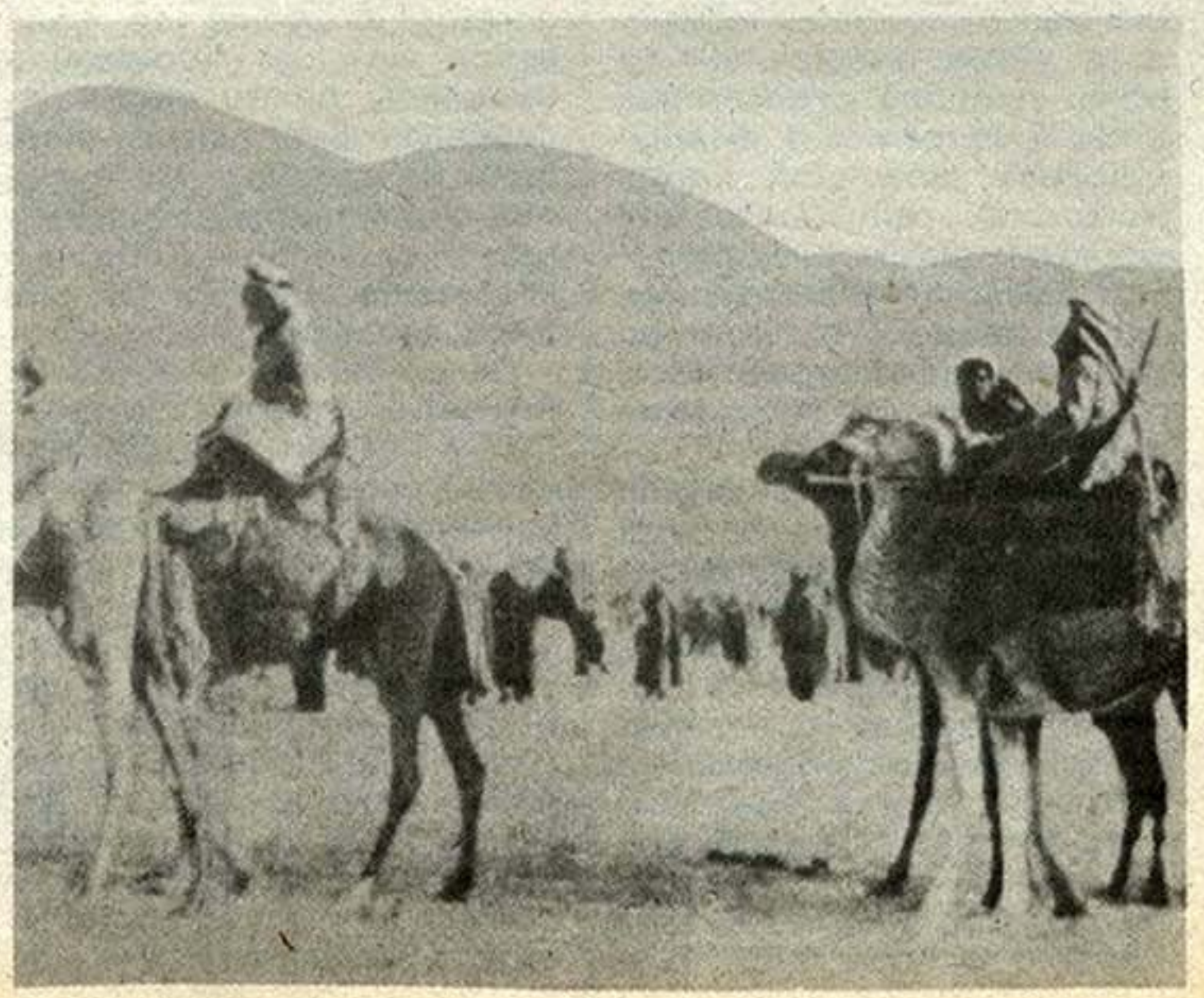

coala arabă și că atitudinea Angliei nu făcea cinste nici țării, nici guvernului ei. El simțea că îi înșelase pe arabi, că le dăduse speranțe deșarte.

Ross din RAF

În tot acest timp petrecut de el în Orientul Apropiat, serviciile secrete germane și italiene îi făcuseră de mult un întreg dosar colonelului Lawrence. Pentru contracararea lui Lawrence lucra fostul consul german în Persia, un anume Wassmus, protejat al Kaiserului Wilhelm II și principal agent al spionajului german, de fapt, șef al spionajului militar și politic german din întregul Golf Persic. Ca și Lawrence, Wassmus penetrase în triburile arabe, pentru a opri influența britanică. El îl vâna pe Lawrence, deși cei doi s-au întâlnit la convorbiri rămase până astăzi secrete. După război, germanul s-a întors la Berlin, a lucrat o vreme la Ministerul Afacerilor Externe, apoi a revenit în Persia, pentru a continua lupta contra englezilor, dar, eșuând într-o misiune importantă, a fost rechemat la Berlin, unde, în 1932, a și murit.

Dar Lawrence? Care i-a fost destinul după ce își lepădase pielea orientalului? La prima reuniune a guvernului britanic în care s-a discutat problema Orientului, Lordul Curzon a rostit un discurs elogios la adresa lui. Colonelul, nelăsându-se deloc înmuiat de laude, l-a întrerupt: „Nici prin gând nu vă trece, domnilor, în ce încurcătură m-ați pus".

Când Churchill a devenit ministrul coloniilor, în 1921, l-a chemat să colaboreze la îndreptarea situației din Orientul Apropiat. Lawrence a acceptat să lucreze un singur an în calitate de consilier pentru afacerile orientale. În acest interval, el a reușit să-și plătească datoria față de Feisal, care a fost numit rege al Irakului. La Conferința de la Cairo, din martie 1921, Lawrence îl convinsese pe Churchill să ridice problema tronului acestei țări, aflată sub mandat englez. Așa ajunsese rege Feisal, cel izgonit din Damasc de către francezi. Colonelul Lawrence nu-și neglija niciodată datoriile. Avea o înaltă percepție a simțului onoarei și un dispreț declarat față de bunurile acestei lumi. Își însușise această optică în anii petrecuți în Orient. „În materie de bunuri materiale, evanghelia sărăciei lucii este cea mai bună evanghelie", scria el în 1918. Când l-a angajat, Churchill a fost șocat de suma mică pretinsă pentru post: 1 000 lire sterline și i-a mărturisit că așa ceva nu i se mai întâmplase. Drept care i-a oferit generos 1 600.

După ce a părăsit Colonial Office, eroul nostru, în vârstă de 33 de ani, era din nou „în pană". A avut atunci ideea să se înscrie în Forțele Aeriene Regale și, la începutul lunii ianuarie 1922, îi scria unui personaj de care depindea opțiunea lui, Sir Hugh Trenchard: „Încerc să-l părăsesc pe Winston pe 1 martie. Apoi vreau două luni de totală libertate, după care aș vrea să mă angajez în RAF, la trupă, bineînțeles. Probabil n-am să pot trece de vizita medicală. Încerc o senzație ciudată: aceea de a fi prea bătrân pentru munca pe care mi-o doresc, în vreme ce până acum am fost întotdeauna prea tânăr pentru munca îndeplinită. Sunt într-o stare bună de sănătate. Mă antrenez continuu fizic și intelectual și, personal, nu cred a fi sub media recruților Dv, sub toate aspectele".

De ce tocmai în RAF? Se întreabă Jeremy Wilson, într-o recentă biografie (1 300 pagini) consacrată lui Lawrence și ascunzând în ea 20 ani de muncă. Dintr-un complex de motive, conștiente și inconștiente: lipsa oricărei atracții pentru o carieră convențională; disprețul pentru viața politică („Fibra naturii mele nu este atât de densă încât să fac politică: am prea multe scrupule și conștiința mea se simte jenată"); ideea unui post universitar nu îl tentase niciodată; ultimul lui proiect era o carte despre RAF: un motiv serios să cunoască viața dinăuntru a acestei instituții.

În plus, se temea deja de singurătate. Nu avea relații strânse cu nici un membru al familiei. „Angajarea mea seamănă mult cu intrarea într-o mănăstire", îi spunea unui prieten. Violul homosexual căruia se zvonea că îi căzuse victimă în noiembrie 1917, într-o temniță turcească, sau chiar în anii studenției la Oxford, se pare că îl marcase indelebil. Este drept că există autori — între care și Jeremy Wilson — care pun la îndoială pretinsa lui homosexualitate și care nu văd în celebrul spion decât un „celibatar cast", dezgustat de trup.

În RAF, unde a acționat — sub identitatea de Ross — tot în slujba Intelligence Service, Lawrence nu a putut rămâne mult, pentru că a fost demascat de un coleg, care l-a recunoscut și a declanșat un adevărat scandal într-o gazetă bulevardieră. Colonelul s-a văzut obligat să dispară. Dar numai pentru o vreme.

Întâlnirea cu Hitler nu a avut loc

La un an distanță îl aflăm într-o așezare de la granița dintre India și Afganistan, într-o subunitate engleză de aviație, ca mecanicul de bord Show. Băștinașilor însă li se autoprezenta Pir-Kharam-shah și se ocupa tot cu ce știa cel mai bine, cu spionajul. Tronul afgan era ocupat de emirul Amanullah, care nu-i agrea pe englezi (ce-i drept nici ei pe el). Pir Kharam-shah a acționat în așa fel încât acesta să fie înlocuit cu Baccai Sakaw, dispus a îndeplini întocmai instrucțiunile elaborate de „fratele" britanic. Odată aventura afgană încheiată, Lawrence a înțeles că era timpul să părăsească scena. Îl aștepta la Londra cartea sa de memorii, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, publicată în tiraj larg în

iulie 1935 la scurt timp după moartea autorului (apăruse în tiraj limitat încă din 1926).

Biografii săi deţin puţine date despre perioada dinaintea morţii sale şi chiar despre accidentul căruia i-a căzut victimă. Se ştie că se afla pe un drum de provincie nu departe de Londra, pe nelipsita-i motocicletă. Avea 47 de ani. Martorii au ajuns la locul catastrofei când motociclistul era în comă, iar motocicleta bucăţi. Fusese la Londra — afirmă unii autori — să pună la poştă o telegramă codificată cu destinaţia Berlin, în care îşi dădea acordul pentru o întâlnire personală cu Hitler. Acela îi propusese postul de şef al secţiei Diversiune din Abwehr. Simpatiile profasciste ale lui Lawrence apăruseră nu de mult, de când se împrietenise cu liderul mişcării fasciste engleze.

Cauza accidentului a rămas necunoscută. Probabil că cineva nu voise ca Lawrence să aibă întrevederea cu Führerul. Dar el apucase că expedieze telegrama, aflată astăzi în arhivele Institutului Agostini din Roma şi dezvăluită recent, pentru prima oară, de un lider al serviciilor secrete italiene.

Thomas Edward Lawrence a fost înmormântat în catedrala St. Paul din Londra, alături de eroii militari britanici. Cu marea sa autoritate, Churchill a intervenit personal atunci, în 1935, în sprijinul fostului său subaltern, al cărui loc veşnic a fost contestat de unele voci ce nu-i iertau homosexualitatea. Dacă ea fusese adevărată.

Dincolo de viaţa sa aventuroasă şi de ciudăţeniile caracterului său, Lawrence al Arabiei rămâne un artist al meseriei sale, greu de egalat în spionajul mondial. El stă mărturie pentru aserţiunea că a fi spion nu este atât o profesie cât o trăsătură de caracter, dublată de un talent ce nu este la îndemâna oricui. Interesantă similitudinea făcută de istoricul Liddell Hart între Lawrence şi Napoleon: „În pragul primei sale campanii în Arabia [1916], Lawrence era exact cu doi ani mai mare decât Napoleon Bonaparte la prima sa campanie în Italia. Amândoi s-au născut pe 15 august. Pe 16 octombrie, ziua când Lawrence a debarcat în Arabia, Napoleon devenea general de divizie. Pe 27 martie, Napoleon lua comanda armatei Italiei, iar Lawrence efectua primul său raid asupra drumului de fier de la Hedjaz. Pe 10 mai, ziua «podului Lodi», primul act al carierei napoleoneene de supraom, Lawrence s-a separat definitiv de misiunea engleză, pentru a începe, singur cu arabii, expediţia care a situat campania arabă pe un plan nou şi l-a pus pe el însuşi în situaţia de a nu avea pereche.

Aici comparaţia se opreşte. Napoleon nu a atins niciodată înţelepciunea, nu a înţeles niciodată nebunia unei ambiţii nemăsurate. El s-a precipitat spre abis". ■

CLERICALĂ

(Monoverb reflexiv: 5-7)

E C
M

Radu STOIANOV

AKSUM...

(Urmare din p. 74)

care se trăgea şi profetul Muhammad.

Ni s-a păstrat o listă a corăbiilor ce au intrat în portul etiopian Gabaza în vara anului 525. Nouă vapoare erau descrise ca indiene (termen ce permite diverse identificări), şapte veneau din insula al Farasan al Kabir, locuită de farasani, trib de arabi creştini ce jucau un rol de frunte în comerţul din Marea Roşie, 15 corăbii din portul palestinian Elat, 22 din Egipt, 20 din Clysme şi două din Berenice, alte şapte din insula Iotaba.

Se pare că aurul şi fildeşul erau monopoluri regale. Unele informaţii ni le oferă Cosmas Indicopleustes. Cam la fiecare doi ani, regele aksumit trimitea, prin arhontele din Agaw, oameni după aur. Se formau caravane de până la 500 persoane, înarmate, care încercau să parcurgă drumul până la venirea marilor ploi.

Regatul aksumit exercita o adevărată hegemonie asupra principalelor rute comerciale. După supunerea Nubiei Inferioare, Arabiei sudice, regiunii lacului Tana şi a triburilor din deşerturile ce înconjurau Etiopia, regele din Aksum controla drumurile ce legau Egiptul şi Siria cu ţinuturile de pe ţărmul vestic al Oceanului Indian şi cu interiorul Africii de nord-est. Strâmtoarea Bab-al Mandab se afla şi ea sub control aksumit.

Perioada de apogeu a imperiului Aksum a luat sfârşit la începutul secolului VII. După 640, expansiunea Islamului a izolat Aksumul de restul lumii creştine. Atacat în permanenţă de triburile arabe islamizate dinspre nord şi de alte triburi iudaice din sud, regatul a dispărut, în secolul X. Oraşul Aksum s-a păstrat însă ca metropolă religioasă a Etiopiei creştine. ■

Versiune românească de Oana CHIŢORAN

NOBILIMI EUROPENE

MIHAIL DIMITRIE STURDZA

În numărul 6/1995 al revistei am prezentat cititorilor noştri un prim articol despre nobilimile europene. Revenim acum cu o nouă contribuţie a domnului Mihail Dimitrie Sturdza ce înfăţişează concepţia papală despre nobilime şi un caz particular, cel al nobilimii veneţiene.

Turnir desfăşurat la Roma, în Theatro Vaticano, în anul 1565 (gravură contemporană)

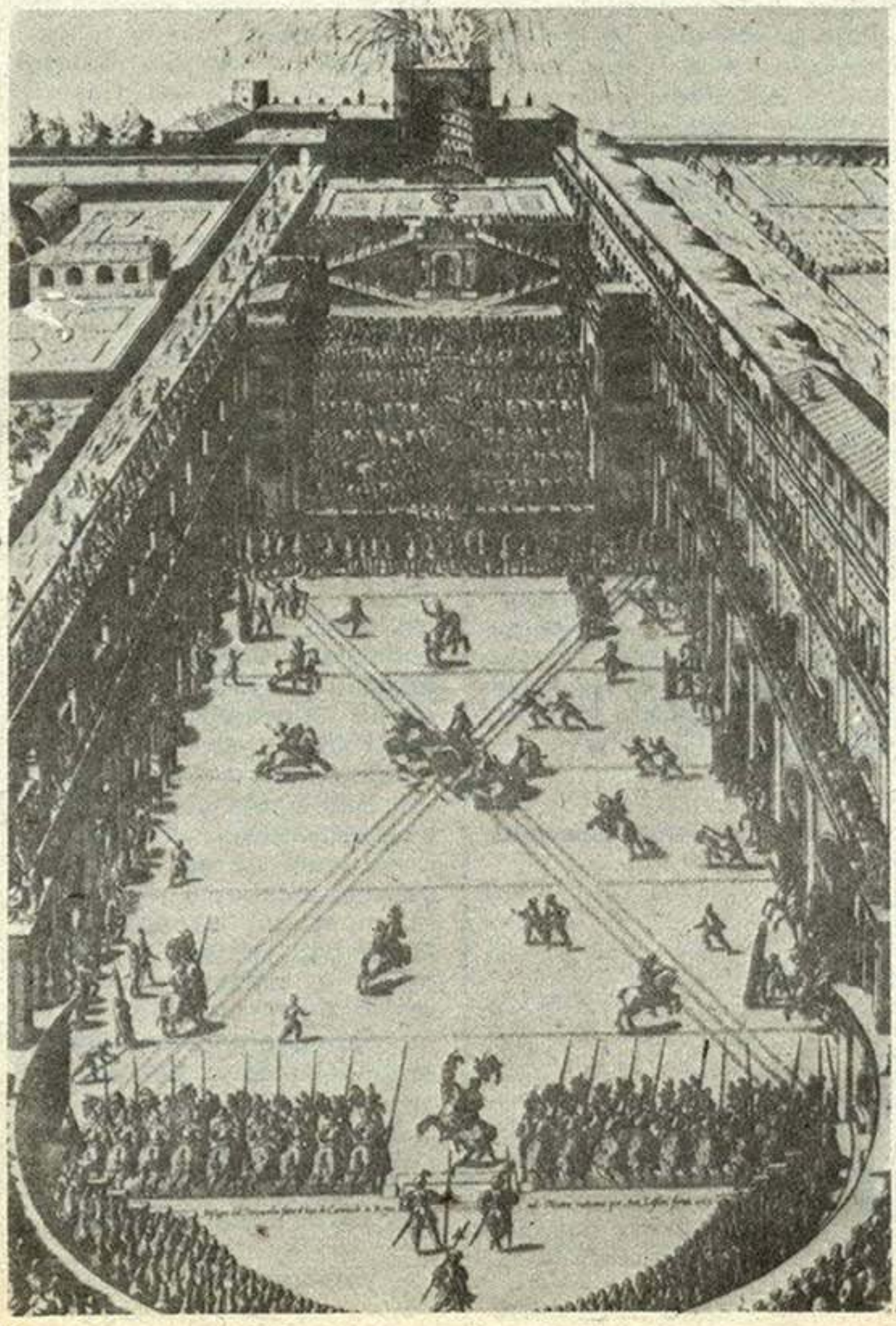

Învingător după 1 000 ani

„Pentru a fi nobil sau înnobilat, trebuie să fii catolic. Nobleţea este o stare de graţie, un dar făcut de principe prin graţia lui Dumnezeu, al cărui prim reprezentant pe pământ este papa". Iată concepţia papală, care a rămas neschimbată, chiar şi după Reformă, când principii protestanţi au răstălmăcit în favoarea lor. Concepţia papală şi-a făcut apariţia încă din secolul XI, atunci când conflictul între Sfântul Scaun şi Sfântul Imperiu a pus în mod deschis problema întâietăţii uneia dintre instituţii asupra celeilalte. O găsim menţionată pentru prima oară în *Dictatus*-ul papei Grigore VII (1073-1085): „Doar papa poate folosi însemnele imperiale; el este singurul om căruia toţi principii îi sărută picioarele, singurul al cărui nume este pronunţat în toate bisericile, numele său este unic în lume, lui îi este permis să depună pe împăraţi, el are dreptul de a ordona un cleric al oricărei biserici, oriunde vrea el". Iar Inocenţiu III (1198-1216) afirma că se afla în fruntea piramidei suveranilor din această lume, căci, spunea el, „Dumnezeu a vrut ca noi să fim deasupra principilor şi noi să îi judecăm pe principi".

Tratatele de drept canonic apărau superioritatea sacerdoţiului asupra oricărei alte puteri şi superioritatea nobleţei spirituale faţă de cea bazată pe actele principilor. Scrisorile de nobleţe date de aceştia din urmă erau, prin urmare, acte temporale, ce decurgeau doar din drepturile suveranului, în vreme ce privilegiile Bisericii erau universale şi superioare.

Şi totuşi, încă din secolul X putem remarca numeroasele influenţe atât de materiale, de terestre, ale cutumelor feudale pe care le-a suferit caracterul spiritual al ordinii Bisericii. În cursul Cruciatelor, Sfântul Scaun a protejat şi garantat bunurile cruciaţilor, arogându-şi apoi drepturi fe-

udale și concedând, ca fiefuri, regate întregi. Regii aflați în dificultate se declarau vasali ai Bisericii pentru a beneficia de sprijinul acesteia. În schimb, se obligau să plătească un cens anual în schimbul învestirii de către papă.

Statele Bisericii, în centrul Italiei, s-au transformat într-o oligarhie aristocratică, dirijată de Colegiul Sacru, adunarea princiară a cardinalilor. Aceștia și-au văzut înalta demnitate confirmată de către Inocențiu IV care, la conciliul de la Lyon, din 1425, le-a acordat pălăria de culoare purpurie, care simboliza faptul că erau egalii regilor.

Suveranul pontif se considera deci superior împăratului, căci el deținea în același timp și puterea spirituală și pe cea temporală, iar suveranitatea sa se întindea asupra întregii creștinătăți, deci și asupra ținuturilor imperiale.

Dar simplele artificii de limbaj nu au fost suficiente pentru a impune ideea superiorității principilor Bisericii asupra celor temporali. De aceea, pentru a-și apăra mai bine pozițiile, cardinalii s-au îndepărtat foarte curând de simplitatea creștinească ce ar fi trebuit să îi caracterizeze. S-au transformat în seniori temporali, întreținând fiecare propria curte și organizând un ceremonial aulic foarte apropiat de cel bizantin.

De altfel, papalitatea nu a așteptat sfârșitul Bizanțului pentru a defini ierarhia regilor în raport cu Sfântul Scaun. La Conciliul de la Constanța, care și-a deschis lucrările în 1414, papa Iuliu II a impus următoarea ierarhie: împăratul, Avocat și Apărător al Bisericii; regele Franței, Fiul cel mare al Bisericii, regele Castiliei; regele „catolic" al Aragonului; regele Prea Credincios al Portugaliei, alternativ cu regele Angliei, numit mai târziu protector al Credinței; regele Siciliei (care a cerut însă să treacă înaintea celor doi de mai sus); regele Scoției; regele Apostolic al Ungariei; regele Navarrei; regele Boemiei; regele Poloniei; regele Danemarcei, Suediei și Norvegiei; ducele de Bretagne, urmat de cel de Bourgogne și de electorul palatin; electorul de Saxa; margraful de Brandenburg; ducele Austriei, urmat de ducele de Savoia și de dogele Veneției; ducele de Bourbon; ducele de Lorena și, în sfârșit, dogele Genovei și ducele de Ferrara. Caracterul exclusiv catolic și roman al acestei ierarhii sare în ochi. Papa refuza să recunoască pe împărații ortodocși din Constantinopol — care, este adevărat, asediați de otomani, nu mai reprezentau mare lucru la acea dată — precum și pe țarii ruși, ortodocși și ei. La fel va proceda Sfântul Scaun cu regii prusaci, din dinastia de Hohenzollern, care protestanți fiind, erau deci eretici. Titlurile suveranilor necatolici nu erau valabile, la fel ca și titlurile familiilor nobiliare pentru cei ce nu profesau credința catolică. Abia în secolul XVIII, silit de necesitățile politice ale vremii a recunoscut Pius VI titlul imperial al Ecaterinei a Rusiei și titlul regal pentru succesorul lui Frederic cel Mare al Prusiei.

Din secolul XVI, sub influența marilor familii ale aristocrației romane — fiecare având câte un reprezentant în Colegiul Sacru — principiile nobleței temporale s-au făcut și mai puternic simțite la Vatican. Influența exercitată în Italia de regii Franței sau ai Spaniei, care și-au constituit acolo o clientelă nobiliară dând italienilor titluri „străine", prestigiul tot mai mare al titlurilor nobiliare, în general, au sugerat curții pontificale să creeze un sistem paralel de demnități și onoruri. Așa au apărut titluri ca: mareșal al Conclavului, mare conetabil, maestru al Sfântului Ospiciu, toate fiind ereditare.

Astăzi, toate aceste calificative au căzut în uitare, dar faptul că, sub o aparență de noblețe, s-a creat la Roma un sistem de ranguri care se vroia, cu orice preț, diferit de ceea ce era admis de comun acord în celelalte regate ale Europei, a discreditat noblețea de tip pontifical. Împăratul și suveranii germani, obișnuiți cu existența unor reguli mult mai stricte, au interzis utilizarea acestor titluri în Germania. Anglia protestantă a râs de ele. Însuși Sfântul Scaun, după războaiele napoleoniene, care i-au secătuit finanțele și i-au dezorganizat administrația, a trebuit să se resemneze, sub presiunea Habsburgilor, să-și reformeze sistemul nobiliar și să se alinieze principiului germanic, ieșit astfel învingător după o competiție aproape seculară.

Simțul civic

Tot războaiele napoleoniene aveau să aducă sfârșitul unui alt sistem nobiliar din peninsula italiană, cel venețian. Congresul de la Viena a ratificat dispariția Republicii Veneției, anexată de Habsburgi. Serenissima republică a fost obligată să se plieze și ea sistemului germanic al nobleței, pe care îl respinsese atâtea secole. Căci patriciatul venețian — care conducea una din marile puteri ale epocii — avea cea mai veche organizare nobiliară din Europa. Accesul familiilor nobile în *Libro d'Oro* (Cartea de Aur) fusese închis în anul 1292 și doar neamurile lor care fuseseră înscrise până atunci erau considerate nobile.

Asimilând în mod orgolios întemeierea Veneției cu noțiunea biblică de Nașterea Lumii, aristocrația venețiană s-a împărțit, după criterii numai de ea știute, în patru categorii de vârstă. Prima, numită „case vecchie", era formată din 24 familii, 12 dintre ele numite apostolice (căci pretindeau că descind din electorii primului doge în 697) și 12 numite *tribuniene*. Aceste familii figurau printre membrii Marelui Consiliu al Republicii, instituit în 1173.

A doua categorie, a familiilor zise „nuove-noi", cuprindeau un grup de 16, numite *ducale* (căci din rândul lor se aleseseră dogii).

În 1297, o conspirație a fă-

cut ca Marele Consiliu să se închidă, prin instituirea unei *Libro d'Oro del Maggior Consiglio* (Cartea de Aur a Marelui Consiliu), în care s-au trecut numele familiilor ce aveau dreptul să facă parte din acel organism, să îl aleagă pe doge și să ocupe funcții în stat și în administrarea orașului. Cum unele familii patriciene, excluse inițial, amenințau să provoace tulburări au mai fost înscrise, până în 1315, alte câteva nume.

O a treia clasă a fost admisă în *Libro d'Oro* în 1380, cea a familiilor numite „nuovissime", care se distinseseră în cursul războiului cu Genova. A patra clasă a apărut în a doua jumătate a secolului XVII, fiind numită „case monetarie". Era vorba de familii admise în Marele Consiliu în schimbul plății unei enorme contribuții bănești destinată cheltuielilor de război cu otomanii.

În 1775 s-a creat și a cincea clasă, dintr-un număr de familii ce dețineau titluri de noblețe în restul Italiei. Era o măsură generată și de rațiuni demografice, căci multe din vechile neamuri se stinseseră. În 1797, când Republica a capitulat în fața armatelor napoleoniene, Marele Consiliu mai număra doar 168 familii.

Să mai amintim că în *Libro d'Oro* exista și o categorie de noblețe onorifică, în rândul căreia figurau, între alții, unii regi ai Franței, reprezentanți ai familiilor străine (deși italiene) precum Medici, Visconti, Farnese sau papale.

În schimb, patricienii venețieni care acceptau titluri nobiliare sau fiefuri străine, trebuiau să renunțe la funcțiile cu care îi investise Republica. Acceptarea unui titlu străin comporta bănuiala unei lipse de patriotism.

În 1509 s-a instituit *Libro d'Oro del Patriziato*, un registru genealogic în care erau trecute toate informațiile privind nașterea, căsătoria, moartea, survenită în familiile înscrise în *Libro d'Oro* din 1297. Căsătoriile cu străinii erau interzise, eventualele derogări fiind obținute cu foarte mare greutate.

Titlul de cavaler era purtat de toți nobilii venețieni care fuseseră ambasadori pe lângă un împărat sau un rege. În mod oficial, patricienii nu aveau dreptul decât la formula „nobilis vir" sau „nobilis homo". Din vremea când era o mare putere, Veneția avea pretenția ca ambasadorii săi, aleși din rândul patriciatului și având doar titulatura de „nobile", să aibă preeminență asupra ambasadorilor din alte țări. Dar din secolul XVI, monarhiile europene și-au desemnat ambasadorii din rândul marilor familii, ce purtau titlul de duci, principi, marchizi. Părea firesc deci ca aceștia să pretindă să treacă înaintea trimisului Veneției, simplu „nobil". Serenissima nu a cedat șantajului și a refuzat să adopte un sistem nobiliar cu titluri, care i-ar fi permis să spere în păstrarea preeminenței diplomatice. În schimb, și-a numit ambasadorii nu numai dintre nobili, ci și dintre cei mai capabili cetățeni, fie ei și negustori. Cu timpul, a fost silită la o nouă concesie: nobilii venețieni au putut folosi titulatura de „Eccelenza", rezervată până atunci doar celor mai înalți dregători ai statului.

Calitatea nobiliară implica importante și grele obligații. Orice nobil ales sau numit într-o dregătorie publică trebuie să o ocupe în termen de trei zile. Altfel, i se interzicea să mai beneficieze de vreo onoare, oficiu public și de dreptul de a face apel la tribunale. După ce Republica a ocupat o serie de teritorii bizantine, nobilii au început să fie numiți în funcții administrative în locuri îndepărtate. Mulți au vrut să se sustragă. Legile din 1211, apoi din 1263 precizau aspre sancțiuni pentru astfel de cazuri. Odată cu trecerea anilor și mai ales după ce Veneția a intrat în perioada de declin, patriciatul a pierdut în mare măsură simțul civic, adică acel legat de obligația de a servi totul cu orice preț.

Și în cele din urmă după capitularea în fața armatelor napoleoniene, sistemul nobiliar venețian a fost distrus, în mai puțin de un sfert de secol. ■

ÎN TABĂRA TĂTARĂ

(Criptografie: 5,1,6,6)

H T RK^{R}

Gheorghe BRAȘOVEANU

CHIUNE SUGIHARA,

UN SCHINDLER JAPONEZ

Exact în urmă cu un an, în septembrie 1994, Ministerul afacerilor externe nipon desemna un funcţionar din Subdirecţia 2 Europa Occidentală să se ocupe de afacerea Sugihara. La scurt timp, acela a distribuit presei şi diferitelor servicii un dosar intitulat „Ministerul afacerilor externe şi vizele acordate de viceconsulul Sugihara", ceea ce probează intenţia de reexaminare a acţiunii lui Chiune Sugihara şi, de fapt, politica Japoniei epocii faţă de evrei. Numele acestui diplomat era aproape necunoscut acum câţiva ani. Chiar şi între funcţionarii din Ministerul de externe nipon. El a murit în 1986, în indiferenţa generală a japonezilor, deşi Israelul i-a decernat titlul de „Drept între naţiuni", iar în Lituania o stradă îi poartă numele. În 1940, când a fost consul la Kaunas, fosta capitală a Lituaniei, Chiune Sugihara a contribuit la salvarea a aproape 6 000 de evrei.

Riscul. Abia marele succes înregistrat de filmul lui Steven Spielberg, *Lista lui Schindler* — afirmă publicaţia japoneză *Asahi Shimbun* —, l-a scos din conul de umbră pe diplomatul nipon, Japonia realizând atunci că a avut şi ea un Schindler al ei. În iulie 1940, dl. Sugihara, aflat la post la consulatul din Kaunas, a reuşit să salveze de persecuţiile naziste numeroşi evrei ce veneau la consulat în căutarea unei vize de tranzit.

Or, regulamentul Ministerului afacerilor externe stipula că vizele de tranzit nu puteau fi eliberate dacă solicitantul *„nu avea autorizaţia de intrare în ţara de destinaţie"* sau *„nu poseda bani suficienţi"*.

Dl. Sugihara a întrebat de trei ori la Tokio dacă putea obţine derogare de la aceste norme, dar de fiecare dată i s-a răspuns că trebuie să le respecte cu stricteţe. După mai multe ezitări, el a decis în final să elibereze vize cu de la sine putere, pe ideea că *„nu-i putea lăsa să moară pe evrei"*. A continuat astfel, până când a fost obligat să părăsească ţara în septembrie 1940, din cauza agravării situaţiei militare.

Conform registrului de vize *(Lista lui Sugihara)*, păstrat la Ministerul afacerilor externe, s-au acordat 2 139 asemenea vize. Soţia lui Sugihara, Yukiko, afirmă însă în cartea sa *6 000 nin no inochino biza* (Viză pentru 6 000 de vieţi) că, acest număr se situa între 5 000 şi 6 000. Cu puţin timp înainte de sfârşitul războiului, dl. Sugihara s-a întors în Japonia şi, în 1947, a cerut retragerea sa anticipată, lăsându-şi astfel nerealizat visul de a deveni ambasador al Japoniei la Moscova.

Demisia. Cel care i-a scos numele din uitare a fost deputatul Partidului liberal-democrat (PLD) Muneo Suzuki, care a consultat arhivele Ministerului afacerilor externe. În octombrie 1991, pe când era viceministru parlamentar (în Japonia, fiecare ministru are doi adjuncți: un om politic ca viceministru parlamentar și un înalt funcționar ca viceministru administrativ), el a invitat-o pe Yukiko Sugihara la reședința Legiunii străine de la Tokio. *„Este o situație nefericită că neînțelegerea care vă opune Ministerului afacerilor externe a durat aproape cincizeci de ani. Regret acest lucru"*, i-a declarat el. *„Nu păstrez nici o ranchiună"*, i-a replicat soția diplomatului.

Viceministrul administrativ din epocă, Hisashi Owada (actualul reprezentant al Japoniei la ONU), se opusese acestei întâlniri, căci el considera inutil să se prezinte scuze.

Conform celor povestite de Dl. Sugihara soției sale, Masao Okazaki, care era viceministru administrativ în 1947, i-ar fi spus: *„Sugihara, nu mai există post pentru dv. Vă cer să demisionați. Cu siguranță că înțelegeți motivele mele"*. Până la moartea sa, în 1986, diplomatul a rămas convins că fusese alungat din minister pentru că eliberase vize „pe propria-i barbă".

În documentele Ministerului, problema vizelor nu apărea ca motiv al înlăturării sale. *„Dl. Sugihara a plecat într-un moment de importante reduceri de efective. El a fost avansat și decorat, de asemenea i s-a acordat o primă de plecare și o pensie. Ministerul afacerilor externe nu l-a concediat niciodată pe nedrept"*, explică astăzi Kunihiko Saito, actualul viceministru administrativ.

Dragostea. Pentru a încerca să reconcilieze cele două părți, ministerul a întreprins o anchetă. *„Dl. Sugihara a eludat instrucțiunile, dar pe plan umanitar munca sa a fost admirabilă"*, notează un înalt funcționar, ceea ce ilustrează voința din ce în ce mai clar afirmată, în sânul ministerului, de a-l reabilita pe diplomat.

Dacă Sugihara a fost uitat în țara lui, nu același lucru s-a întâmplat în străinătate. În 1985, Israelul i-a decernat titlul de „Drept între națiuni" și, în 1991, Lituania a dat numele lui unei străzi. Din august până în septembrie 1994, trupa de teatru Dora, din Tokio, a interpretat în Lituania o piesă ce îi este consacrată: *Senpo Sugihara* (Senpo corespunde unui alt sens al caracterului exprimând prenumele Chiune al d-lui Sugihara). Publicul lituanian a primit cu emoție această operă, ce descrie bucuriile și avatarurile lui Chiune Sugihara. „Am vrut să facem cunoscut lumii, prin drama vieții lui, dorința sa de a trece de la o diplomație fondată pe forță la o diplomație bazată pe dragoste", povestește Shoichi Yamada, directorul trupei.

Dar Chiune Sugihara nu a fost singurul japonez care a ajutat populația evreiască. Seyû Kotsuji, viitor rabin, i-a primit pe refugiații evrei începând din noiembrie 1940 la Kobe și a obținut de la guvernul Fumimarô Konoe (1940-1941) prelungirea a 4 608 vize.

F.D.

CLIO ANUNTA • CLIO ANUNTA • CLIO ANUNTA

FOCUL ACUM 465 000 ANI?

De când stăpânește omul focul? Evident, pentru a răspunde la această întrebare, paleontologii caută indicii materiale: resturi de vetre ale strămoșilor noștri îndepărtați. O piesă esențială în „dosarul" focului a fost adăugată recent de cercetătorii francezi, care au descoperit o vatră — ce pare a fi cea mai veche cunoscută — în apropiere de localitatea Plouhinec din provincia Bretagne. Ea datează de 465 000 ani.

Până acum se știa că folosirea focului era un fapt curent în urmă cu 200 000 de ani, probă fiind nenumăratele descoperiri de vetre datând din acea perioadă. Alte indicii, ce-i drept mai rare, îi îndrituiesc pe specialiști să susțină că focul se folosea mult mai demult, în urmă cu 400 000 de ani, ba chiar cu 1,5 milioane de ani. De pildă, în Franța, la Terra Amata, în apropierea Nisei, în Alpii Maritimi, și în China, la Zon-Khou-Tian (*Magazin istoric*, nr. 10/1976) s-au găsit cămine datând de 380 000 ani.

O echipă de specialiști de la CNSR, în frunte cu paleontologul Jean-Laurent Monnier, care cercetează de șase ani plaja de la Plouhinec, ajutată de Institutul de paleontologie umană din Paris, care face datările, a fixat data grofei din Bretagne la 465 000 ani, acceptând o marjă de eroare de 65 000 ani. Osemintele găsite în vecinătate dovedesc și la ce fusese folosit focul: pregătitul cărnii de rinocer și bovine mari.

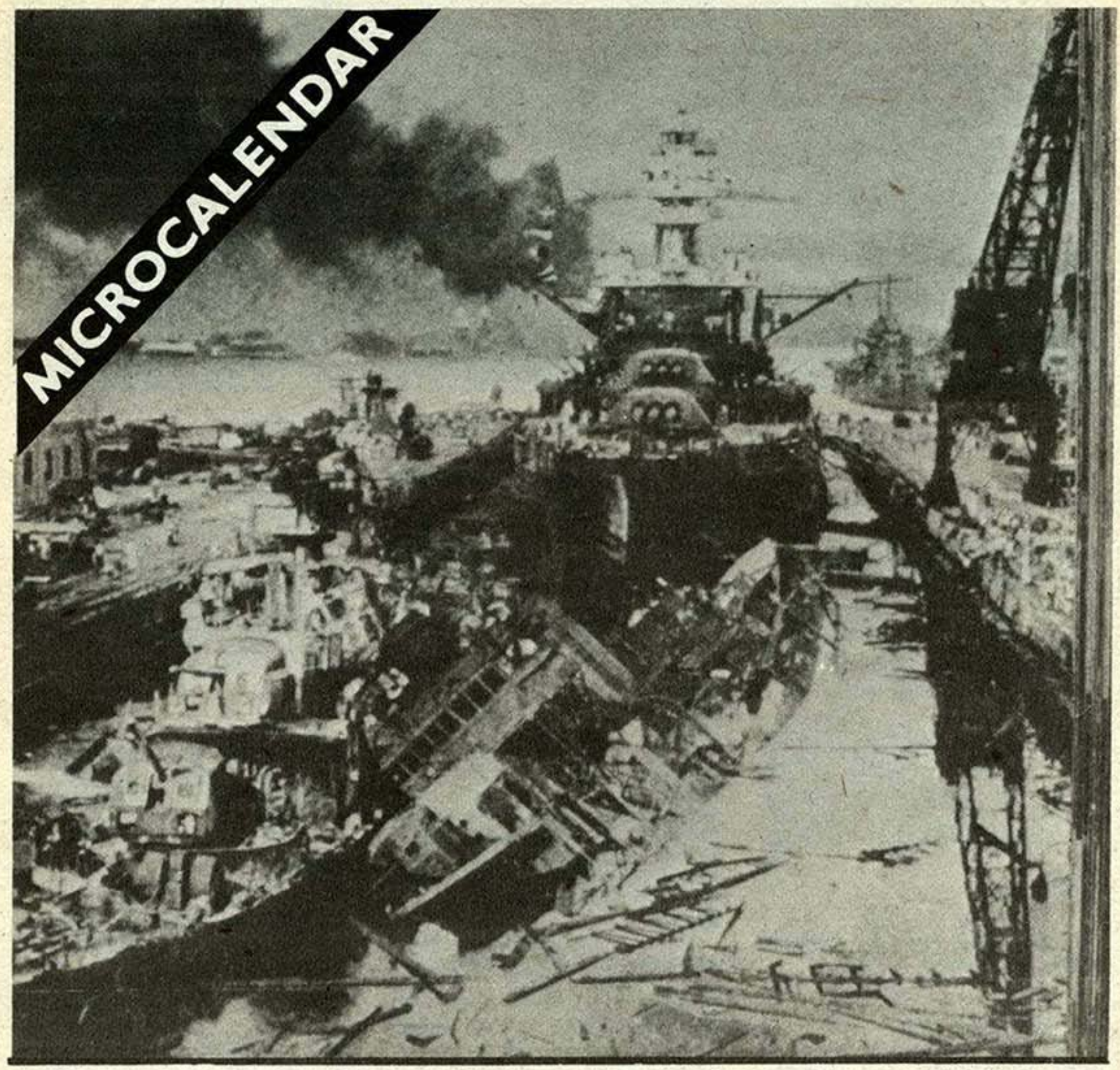

RĂZBOIUL DIN PACIFIC

Pearl Harbor... Midway... Guadalcanal... Hiroşima... Nagasaki... Hirohito... Indianapolis... Shinano... Missouri... Yamamoto sunt numai câteva dintre simbolurile războiului din Pacific — telegrafic prezentate — în Magazin istoric, **război în timpul căruia americanii au pierdut în total 200 000 oameni, iar Japonia 1 130 000 (conform celor mai recente date). În cei aproape 30 de ani de apariţie, revista noastră a consacrat 30 articole acestor momente, filmul „Japonia în război" începând, de obicei, cu 7 decembrie 1941, atacul de la Pearl Harbor, şi încheindu-se cu capitularea de la 2 septembrie 1945, sfârşitul real al marii conflagraţii, moment de la care aniversăm o jumătate de secol.**

Cu atât mai mult se simţea nevoia unei fişe istorice a participării Japoniei la al doilea război mondial de la incidentul de la Mukden (1931), când militarismul nipon devenea agresiv faţă de China, până la Procesul criminalilor de război de la Tokio (1946-1948). Este ceea ce publicăm în paginile următoare.

În imagine: Pearl Harbor. În 110 minute japonezii au scufundat două nave de linie americane şi au avariat parţial alte şase

Armata populară de eliberare chineză a imobilizat circa 40 divizii nipone

1931

18 septembrie. Incidentul de la Mukden. Agresiunea Japoniei împotriva Chinei. În mai puțin de cinci luni, este ocupată China de nord-est (Manciuria). Cercurile militariste nipone urmăresc „marea sferă de coprosperitate a Asiei", vast imperiu colonial sub dominația Japoniei.

10 decembrie. Se creează o comisie de studiu a Consiliului Societății Națiunilor care să examineze situația din China la fața locului (Comisia Lytton, după numele președintelui acesteia, lordul Lytton).

1932

28 ianuarie. Trupele japoneze debarcă la Shanghai.

1 martie. Ocupanții japonezi proclamă „independența" Chinei de nord-est (Manciuria).

3 martie. Manciuria se proclamă stat „independent", sub protecția Japoniei, sub numele de Manciuko și în frunte cu Pu Y, ultimul reprezentant al dinastiei Qing (manciuriană).

5 mai. Convenție chino-niponă de armistițiu la Shanghai.

24 august. Guvernul japonez recunoaște oficial Statul Manciuko.

2 septembrie. Acord între Japonia și guvernul Manciuko, prin care îi reveneau misiunea de apărare și menținere a ordinii în acest stat marionetă.

1933

24 februarie. Adunarea Societății Națiunilor votează Raportul Comisiei Lytton, care prevede suveranitatea Chinei asupra Manciuriei și declară că „statul" Manciuko nu trebuie recunoscut de nici o țară. Raportul nu califica acțiunile Japoniei în China de nord-est ca acțiuni agresive.

7 martie. Nicolae Titulescu, șeful delegației României la lucrările sesiunii extraordinare a Adunării Societății Națiunilor, prezintă poziția României față de conflictul din China, propunând șase principii călăuzitoare.

8 martie. Trupele japoneze înaintează spre Beijing.

2 mai. Societatea Națiunilor declară oficial că nu recunoaște existența statului Manciuko.

31 mai. Armistițiul de la Tong-Ku între autoritățile militare japoneze și cele gomindaniste ale lui Jiang Jieshi. Acordul, redactat pe linia politicii de capitulare a Gomindanului în fața agresorilor japonezi, prevede crearea unei zone demilitarizate lungă de 300 km și lată de 50 km, care să separe trupele japoneze de cele gomindaniste.

20 noiembrie - 6 ianuarie 1934. Răscoala Armatei 19 gomindaniste în China; constituirea guvernului revoluționar-popular antijaponez în Fujian.

1934

27 aprilie. Ministrul afacerilor externe al Japoniei, dă publicității o declarație referitoare la „menținerea ordinii și păcii în Asia orientală", conform căreia Japonia nu permite nici un fel de amestec străin în afacerile interne ale Chinei, care făcea parte din „sfera sa de interese".

15 octombrie. Începe „Marșul cel lung" al Armatei Roșii chineze din sudul spre nordul țării. 120 000

În ianuarie 1942 japonezii invadează Birmania, venind din Thailanda

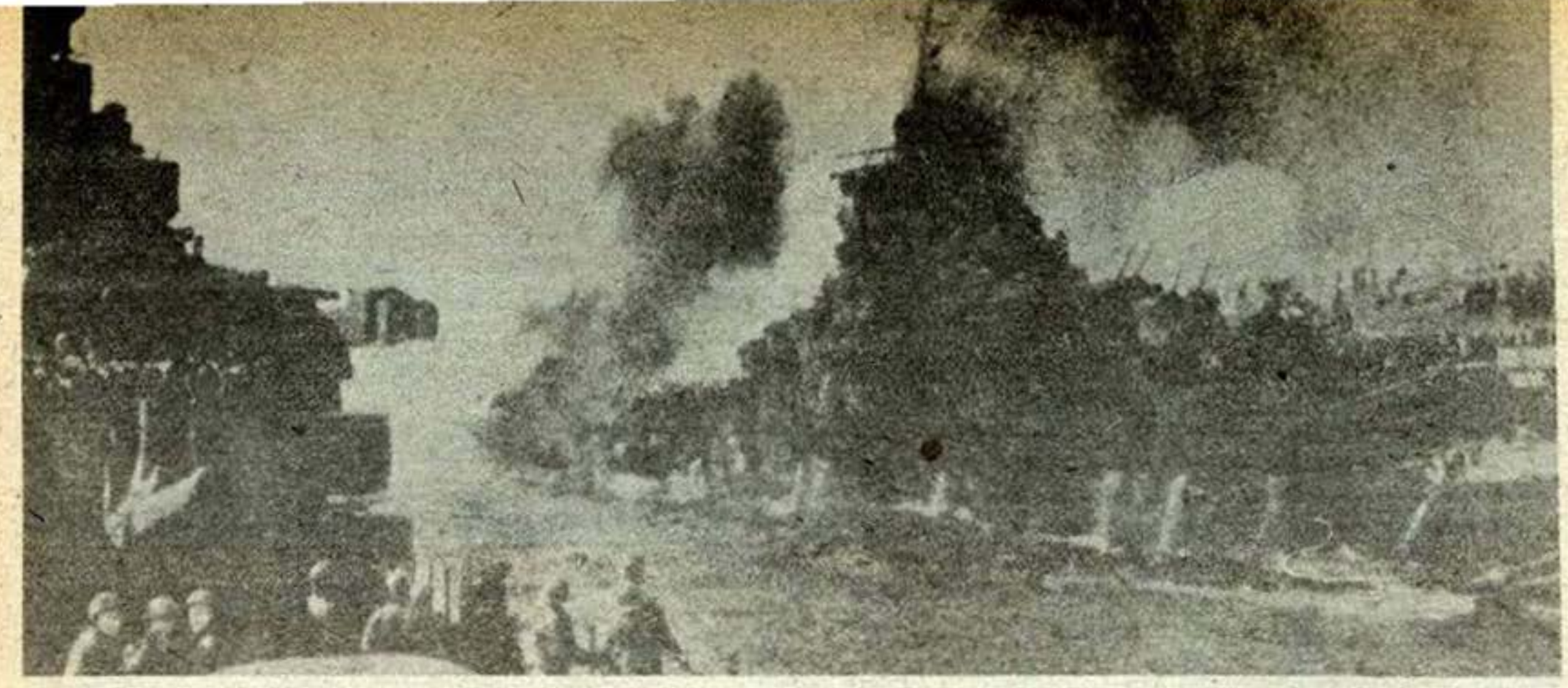

Okinawa. Portavion nipon avariat de bombardierele americane

soldați părăsesc King-si, îndreptându-se către Shanxi, unde ajung în octombrie 1935, după 368 zile de marș.

15 decembrie. Japonia denunță Tratatul de la Washington (Tratatul celor nouă - 1922), care reglementează înarmările navale, pornind la masive înarmări.

1935

10-29 mai. Încălcând acordul de armistițiu de la Tong-Ku, Japonia ocupă provincia chineză Hubei, pătrunzând la sud de marele zid chinezesc.

7 august. Apel al Comitetului Central al Partidului Comunist Chinez către întregul popor chinez în vederea creării unui front național unic-antijaponez.

9 decembrie. Demonstrație studențească antijaponeză la Beijing („Mișcarea de la 9 decembrie").

1936

26 februarie. Rebeliune fascistă în Japonia, cu scopul instaurării dictaturii militare; sunt asasinați câțiva miniștri.

25 noiembrie. Germania și Japonia semnează la Berlin Pactul anticomintern, care proclamă drept principal scop al său lupta contra comunismului, urmărind instituirea dominației mondiale de către puterile semnatare. Ulterior, la pact au aderat și alte state.

Decembrie. În urma tratativelor purtate de delegatul Partidului Comunist Chinez, Zhou Enlai, cu șeful Gomindanului, Jiang Jieshi, încep discuții privind crearea frontului unic antijaponez.

1937

4 iunie - 4 ianuarie 1939. Guvernarea cabinetului japonez de „uniune națională", în frunte cu prințul Fumimaro Konoe.

7 iulie. Incidentul de pe Podul Marco Polo. Atacarea de către japonezi, la sud-vest de Beijing, a unităților chineze staționate lângă podul Lugontiao. Începe noul război de agresiune al Japoniei împotriva Chinei.

15 iulie. Gomindanul acceptă colaborarea cu Partidul Comunist Chinez pentru un front unic antijaponez și încheie o convenție la 22 septembrie.

28 iulie. Trupele japoneze ocupă Beijingul.

21 august. Tratat de neagresiune sovieto-chinez semnat la Nanjing.

25 august. C.C. al P.C. Chinez dă publicității „Programul de luptă împotriva cotropitorilor japonezi, pentru salvarea patriei".

23 septembrie. Bătălia de la Pinsinguan; o unitate a Armatei 8 chineze, condusă de Lin Biao, înfrânge o brigadă japoneză.

3 noiembrie. Începe la Bruxelles Conferința statelor semnatare ale Tratatului de la Washington (Tratatul celor nouă), care ia în discuție situația creată în Asia: Japonia și Germania refuză să participe la lucrări, contribuind astfel la eșuarea Conferinței, care nu a adoptat nici o hotărâre ce ar fi împiedicat agresiunea Japoniei contra Chinei.

6 noiembrie. Italia aderă la Pactul anticomintern. Odată cu aceasta se creează Axa Berlin-Roma-Tokio.

13 decembrie. Trupele japoneze ocupă Nanjingul.

14 decembrie. La Nanjing se formează „guvernul central chinez" (projaponez).

Ambarcațiune pentru kamikadze

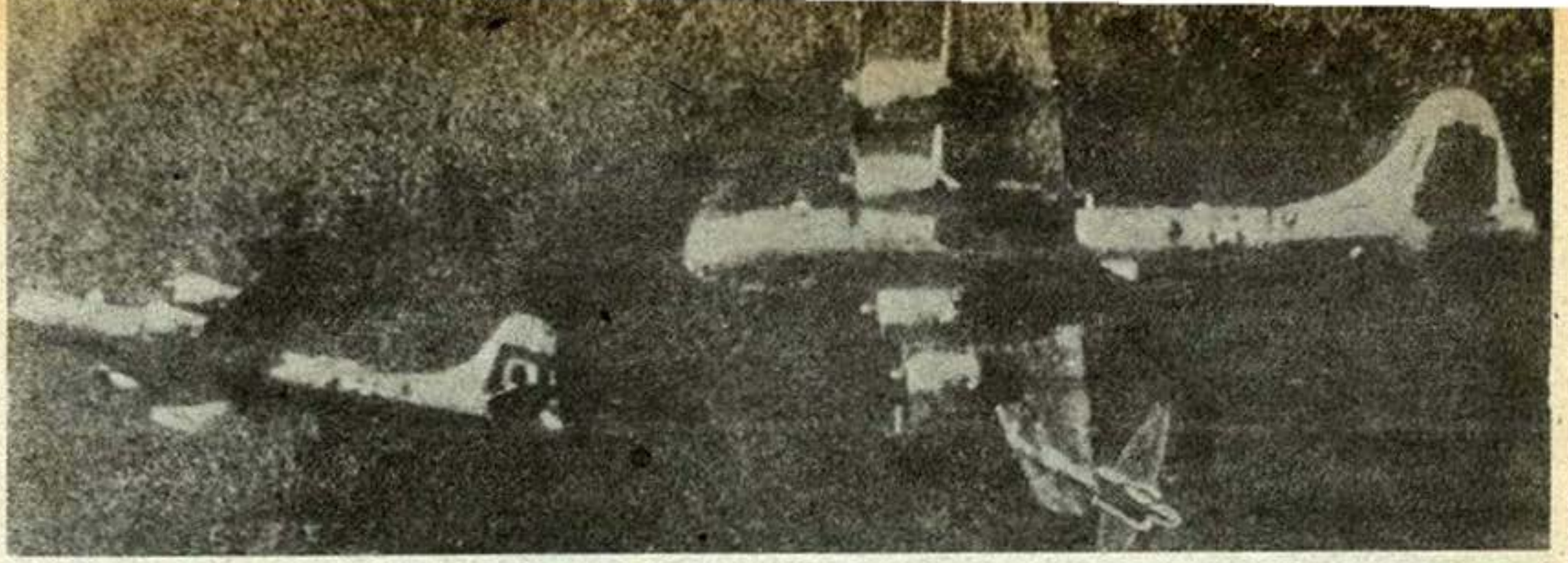

Unul dintre rarele cazuri când avioanele de vânătoare nipone au atacat Fortărețele zburătoare americane ce se îndreptau spre Japonia

1938

26 martie. În Japonia se adoptă legea „cu privire la mobilizarea generală a națiunii".

29 iulie-11 august. Trupele japoneze atacă Uniunea Sovietică în zona lacului Hasan, lângă Vladivostok. Agresorii sunt înfrânți.

27 octombrie. Armate nipone ocupă orașul chinez Wuhan.

1939

11 mai-31 august. În regiunea Halhin-Gol se produce un atac japonez împotriva R.P. Mongole. Forțele armate mongole, în colaborare cu cele ale armatei roșii, îi resping pe agresori.

24 iulie. Marea Britanie și Japonia semnează „Acordul Craig-Arita". Anglia recunoaște cuceririle Japoniei în China.

4 septembrie. Guvernul nipon declară neamestecul Japoniei în războiul din Europa.

13-15 septembrie. Nouă ofensivă militară niponă în China.

1940

30 martie. Cu sprijinul ocupanților japonezi la Nanjing se constituie guvernul marionetă condus de Van Tzin-vei, fost colaborator al lui Jiang Jieshi.

12 iunie. Tratat nipono-thailandez de prietenie și de respectare reciprocă a integrității teritoriale.

29 iunie. Guvernul japonez proclamă doctrina „Asia asiaticilor", urmărind înlăturarea concurenților occidentali în lupta pentru sfere de dominație și exploatare.

17 iulie. Acord anglo-japonez privind închiderea provizorie a căilor maritime către Birmania.

20 august-5 decembrie. Puternică ofensivă a Armatei 8 chineze de eliberare împotriva cotropitorilor japonezi în provinciile Shanxi, Hubei și Shandong („Bătălia celor 100 de regimente").

30 august. Guvernul Pétain-Laval de la Vichy semnează cu guvernul nipon o înțelegere prin care Japonia obține dreptul de a folosi bazele militare franceze din Indochina.

15 septembrie. Acord între U.R.S.S., R.P. Mongolă și Japonia referitor la lichidarea conflictului din zona Halhin-Gol.

23 septembrie. Japonia cotropește nordul Indochinei; popoarele Indochinei se ridică la luptă împotriva invadatorilor.

27 septembrie. La Berlin - pactul tripartit de alianță militară între Reichul german, Italia și Japonia. Reglementarea „spațiului vital" ce revine fiecărui stat semnatar.

Octombrie. Notă japoneză adresată S.U.A., care sunt somate să-și demilitarizeze bazele din Pacific.

4 noiembrie. S.U.A. acordă un ajutor de 100 milioane dolari lui Jiang Jieshi.

30 noiembrie. Guvernul marionetă de la Nanjing încheie un tratat cu Japonia, prin care China de nord și centrală sunt transformate într-un adevărat protectorat japonez.

1941

13 aprilie. La Moscova - tratat de neutralitate între Uniunea Sovietică și Japonia, cu o valabilitate de zece ani.

19 mai. În Indochina ia ființă

Victime ale atacului atomic asupra orașului Nagasaki.

Liga de luptă pentru independența Vietnamului (Viet-Min).

2 iulie. Se încheie acordul Kato-Darlan (între guvernul japonez și cel de la Vichy) de „apărare în comun a Indochinei".

14 iulie. Guvernul japonez adresează Vichyului cererea de a-i acorda baze navale și aeriene în Indochina.

24-27 iulie. Trupele nipone cotropesc sudul Indochinei.

25 iulie. Guvernul S.U.A. blochează bunurile japoneze aflate în această țară. La rândul lor, Marea Britanie și autoritățile olandeze din Indonezia „îngheață" bunurile și denunță acordurile comerciale cu Japonia.

6 septembrie-15 octombrie. Între S.U.A. și Japonia au loc tratative diplomatice secrete în vederea rezolvării problemelor aflate în suspensie între cele două țări. Negocierile sfârșesc printr-un eșec total, din cauza unui obstacol fundamental: armata japoneză respinge prima condiție americană, aceea de evacuare imediată a Chinei de trupele nipone.

18 octombrie. Cabinetul Konoe, demisionat în bloc, după numai 15 luni de guvernare, este înlocuit cu cabinetul Hideki Tojo, fost ministru de război în guvernul anterior, ce va rămâne până în 18 iulie 1944.

25 noiembrie. Se prelungește cu încă cinci ani Pactul anticomintern, din 25 noiembrie 1936; guvernul projaponez de la Nanjing aderă la Pactul anticomintern.

26 noiembrie. Forța navală niponă părăsește insulele Kurile, din extremul nord al arhipelagului japonez; S.U.A. cer Japoniei denunțarea „Pactului tripartit", retragerea necondiționată din China și Indochina etc.

3 decembrie. Ambasadorii Japoniei la Roma și Berlin îi informează pe Mussolini și Hitler despre eșecul negocierilor nipono-americane.

7 decembrie. Forțe aeriene și navale japoneze, plecate la 26 noiembrie din Kurile, atacă baza navală americană de la Pearl Harbor, din insulele Hawaii, provocând serioase pierderi forțelor navale americane. Sunt scufundate 6 cuirasate, 3 contratorpiloare și un puitor de mine. 247 avioane sunt distruse.

Trupe nipone debarcă în Borneo britanic, în Peninsula Malacca și în Thailanda.

8 decembrie. Japonia declară oficial război Statelor Unite și Marii Britanii, Australiei și Canadei; Congresul S.U.A. aprobă intrarea S.U.A. în războiul contra Japoniei; Marea Britanie declară război Japoniei.

9 decembrie. Forțe militare nipone ocupă Bangkokul, capitala Thailandei.

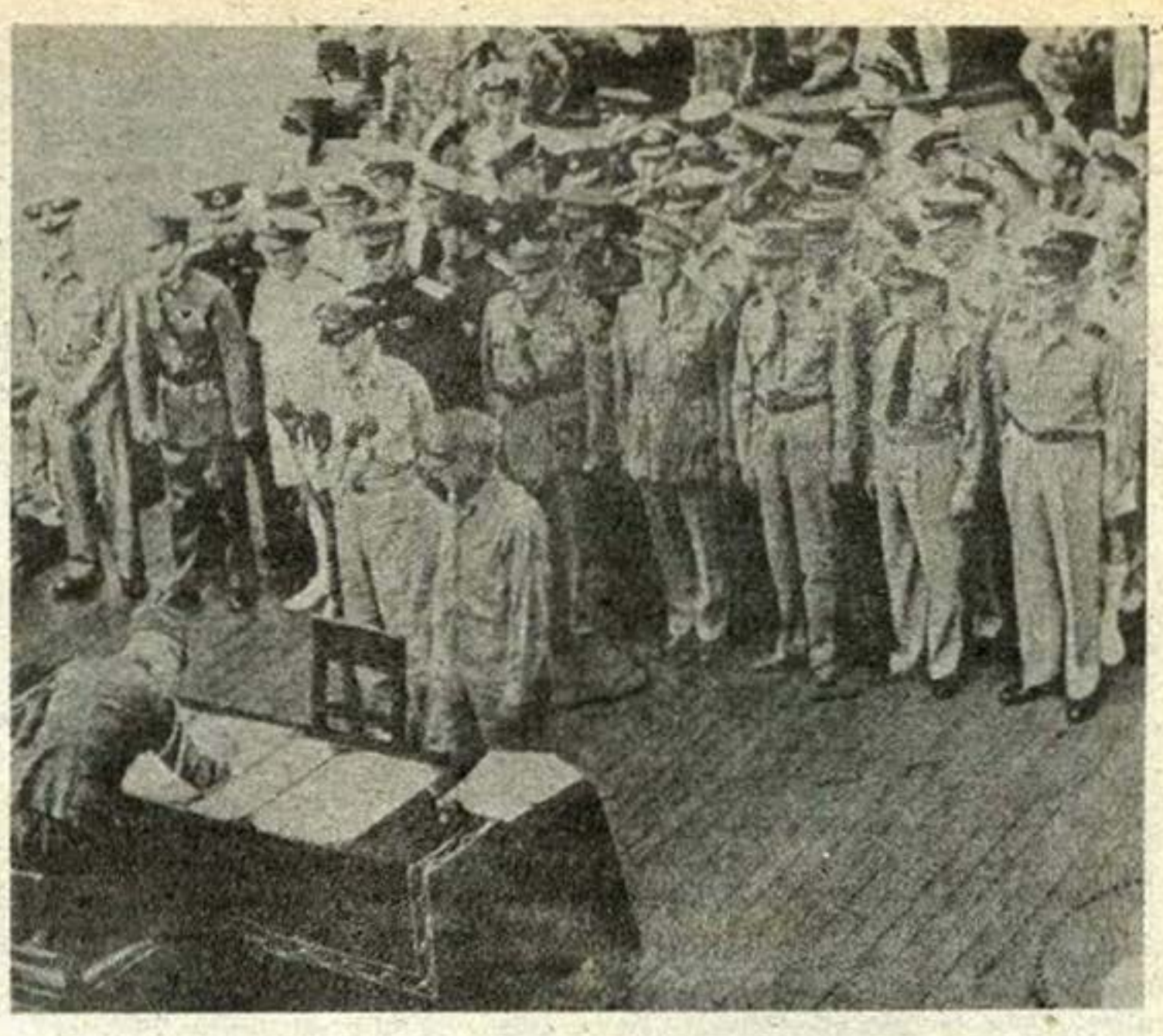

Semnarea capitulării de către reprezentanții Comandamentului militar japonez, la 2 septembrie 1945, la bordul cuirasatului „Missouri"

10 decembrie. Radio-Tokio anunță torpilarea de către aviația navală niponă și scufundarea în numai două ore a două puternice nave de război ale Angliei („Prince of Wales" - cuirasat de 35 000 tone și „Repulse", crucișător de 32 000 tone).

12 decembrie. Trupe nipone ocupă insula Guam.

13 decembrie. Forțele nipone debarcă în sudul Birmaniei.

19-24 decembrie. Japonezii debarcă la Hongkong (19 decembrie), în Filipine (22-23) și în insula Wake (24).

1942

Ianuarie. Japonia ocupă Filipinele, insulele Borneo și Celebes, Peninsula Malacca.

25 ianuarie. Thailanda declară război Angliei și S.U.A.

6 februarie. Forțele patriotice din Filipine creează Comitetul frontului unic antijaponez.

15 februarie. Capitulează garnizoana britanică din Singapore.

20 februarie. Ofensivă japoneză în Birmania.

28 februarie. Trupele nipone debarcă pe insula Jawa.

Martie. Se creează în Filipine Armata populară pentru lupta împotriva ocupanților japonezi (Hukbalahap).

7 martie. Japonezii ocupă orașul Rangoon, capitala Birmaniei.

28 martie. Lege privind mobilizarea generală a națiunii în China.

10 aprilie. Atac al aviației japoneze asupra Ceylonului.

15 aprilie. Generalul Douglas MacArthur este numit comandant al forțelor aliate din Pacific.

18 aprilie. Aviația S.U.A. bombardează Tokio, Yokohama și Nagoya.

1 mai. Trupele japoneze reușesc să taie căile de aprovizionare a Chinei prin Birmania, ocupând Mandalay (legătura între India și China).

4-8 mai. În Marea Coralilor din Oceanul Pacific are loc o bătălie aeronavală sfârșită indecis (prima bătălie de portavioane din istoria războaielor navale). Ea marchează punctul culminant al acțiunilor agresive de cotropire japoneze.

4-6 iunie. Marea bătălie navală americano-japoneză din Arhipelagul Midway, încheiată cu înfrângerea categorică a flotei japoneze; sunt scufundate 12 nave de război și 4 portavioane nipone.

Iulie. Pe teritoriul Chinei ia naștere Liga neatârnării Coreei, împotriva ocupanților japonezi.

1 august. „Administrația executivă" de sub conducerea lui Ba Maw proclamă „independența" Birmaniei sub protecția tunurilor japoneze.

7 august. Puternice operații ofensive americane în vederea cuceririi Insulei Guadalcanal, punct de mare importanță strategică în Oceanul Pacific.

1 noiembrie. Se creează în Ja-

ponia Ministerul „pentru problemele Asiei Mari Răsăritene".

1943

9 ianuarie. Guvernul chinez marionetă al lui Van Tzin-vei declară război Marii Britanii și S.U.A.

2 februarie. Hideki Tojo, șeful guvernului japonez, proclamă Japonia putere mondială, „mai puternică și mai bogată decât Anglia sau S.U.A.".

8 februarie. Guadalcanalul trece definitiv în stăpânirea aliaților.

14 martie. Guvernul Van Tzin-vei încheie un „acord" cu guvernul japonez, în virtutea căruia, după război, Chinei urmau să-i fie retrocedate posesiunile japoneze din această țară.

Aprilie. Operații ofensive nipone împotriva trupelor gomindaniste în provinciile chineze Henan și Shanxi. Gomindanul înregistrează o mare înfrângere.

August. În Filipine „Hukbalahap" (Armata populară antijaponeză) trece la operații regulate de luptă.

17-31 august. În timpul lucrărilor conferinței anglo-americane de la Quebec, la care participă F.D. Roosevelt și W. Churchill, este aprobat planul operațiilor militare americane în Pacific în perioada 1943-1944, care prevede ocuparea insulelor Marshall, Caroline și Mariane.

13 septembrie. Jiang Jieshi este ales președinte al Chinei (ia în primire funcția la 10 octombrie 1943).

14 octombrie. Se proclamă „independența" Filipinelor, iar la 15 octombrie 1943 Filipinele încheie un „tratat de alianță" cu Japonia.

21 octombrie. Se constituie în India, cu ajutorul Japoniei, un „guvern provizoriu al Indiei libere", condus de Chandra Bose.

30 octombrie. Guvernul Van Tzin-vei încheie la Nanjing un „tratat de alianță" cu Japonia, în virtutea căruia Japonia se obligă să evacueze complet teritoriul Chinei după război, cu excepția Chinei de nord-est (Manciuria).

1 decembrie. Se publică declarația întâlnirii de la Cairo a lui Roosevelt și Churchill cu Jiang Jieshi. S.U.A., Marea Britanie și China își propun să oblige Japonia să părăsească insulele cucerite în Oceanul Pacific și să înapoieze Chinei Manciuria, Taivanul și insulele Pescadore.

6 decembrie. Se încheie campania trupelor aliate din Insulele Solomon centrale, prin constrângerea ultimelor trupe japoneze să se evacueze de pe insula Vella Lavella.

1944

Ianuarie. În Indonezia, la Djakarta, comuniștii creează organizația ilegală de luptă „Mișcarea pentru Indonezia liberă".

20 ianuarie. Puternic atac aerian și naval al trupelor americane asupra arhipelagului Marshall.

1 februarie. Debarcarea trupelor americane în arhipelagul Marshall.

Martie. Puternică ofensivă japoneză în China centrală, producând mari înfrângeri trupelor gomindaniste.

1 martie. În Japonia se suprimă repausul duminical.

27 martie. Insurecție populară antijaponeză în Birmania, condusă de „Liga antifascistă a libertății poporului".

30 martie. Acord sovieto-japonez la Moscova, privind retrocedarea anticipată către U.R.S.S. a concesiunilor petroliere și carbonifere acordate Japoniei în Sahalinul de nord etc.

15 iunie. Trupele americane debarcă în atolul Saipan din arhipelagul Mariannelor.

21-24 iunie. Conferința de la Ciunking, între vicepreședintele S.U.A. Harry Wallace și Jiang Jieshi privind reglementarea păcii în Pacific.

21 iulie-9 august. Bătălia din insula Guam câștigată de americani.

20 septembrie. Debarcarea americană în insulele Caroline și în Filipine (insula Leyte).

Octombrie. Trupele japoneze reușesc să stabilească o linie de comunicație continentală Beijing-Singapore, lichidând și bazele aviației americane din China centrală și de sud (în opt luni guvernul gomindanist al lui Jiang Jieshi pierde un teritoriu de 200 000 km², cu o populație de 60 milioane locuitori).

19-20 octombrie. Trupele anglo-americane încep operațiile de eliberare a Filipinelor de sub ocupația japoneză.

Noiembrie. Japonezii folosesc pentru prima oară piloți sinucigași (kamikadze) și oameni-torpile (kartens).

27-30 noiembrie. Masiv bombardament american asupra orașului Tokio.

Decembrie. În Vietnam se creează primele unități ale armatei de eliberare.

15 decembrie. Debarcarea americană în insula Mindoro (Filipine).

1945

3 ianuarie. Turcia rupe relațiile diplomatice cu Japonia, iar la 23 februarie îi declară război.

6-18 ianuarie. Conferința colonială de la Hot-Springs (S.U.A.) privind problemele Pacificului.

9 ianuarie. Trupele americane debarcă pe insula Luzon.

23 ianuarie. Se redeschide „drumul Birmaniei".

Februarie. În lawa orientală se desfășoară răscoala antijaponeză a „armatei apărătorilor patriei" din Indonezia.

4-11 februarie. Conferința de la Ialta, a șefilor de stat și de guvern ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii; Aliații cad de acord ca U.R.S.S. să intre în război contra Japoniei la 2-3 luni de la înfrângerea Germaniei. U.R.S.S. urma să primească insulele Kurile și sudul insulei Sahalin.

19 februarie-17 martie. Operațiile trupelor americane de cucerire a insulei Iwo Jima din Oceanul Pacific.

25 februarie. Americanii zdrobesc garnizoana japoneză de la Manila.

9 martie. Ocupanții japonezi

Președintele Truman anunță ziariștilor capitularea Japoniei

proclamă „independența" Vietnamului sub „împăratul" marionetă Bao Dai. În aceeași zi devin „independente" Kampuchia și Laos.

10 martie. Nou raid aerian american asupra orașului Tokio: peste 100 000 morți.

24 martie. Declarația guvernului francez cu privire la Indochina: fostele colonii franceze urmează a se constitui în „Federația indochineză", care, împreună cu Franța și alte colonii ale acesteia, constituie „Uniunea franceză".

26 martie. Trupele americane debarcă în insula japoneză Okinawa. Până în 21 iunie au loc lupte grele, unele unități japoneze predându-se numai după capitularea Japoniei.

27 martie. Liga antifascistă a libertății poporului din Birmania declanșează, în cooperare cu armata britanică și indiană, insurecția populară antijaponeză.

5 aprilie. Uniunea Sovietică denunță Pactul de neutralitate încheiat cu Japonia la 13 aprilie 1941.

6-7 aprilie. Bătălia aeronavală de lângă Okinawa; flota japoneză este complet distrusă.

24-26 aprilie. Grevă generală și puternică răscoală antijaponeză în Malaya.

3 mai. Armata engleză reocupă Rangoonul.

15 mai. Japonia declară nule toate tratatele încheiate cu Germania nazistă.

27 mai. Armata chineză eliberează Nanjingul.

23 iunie. Armata americană reocupă insula Mindanao.

Iulie. În Thailanda, Pridi Panomiony, conducător al organizației „Thai liber", regent al țării, adresează poporului „Proclamația păcii".

16 iulie. În S.U.A. are loc prima explozie experimentală a bombei atomice.

26 iulie. S.U.A. adresează Japoniei un ultimatum cerând capitularea fără condiții.

2 august. Birmania este complet eliberată de sub ocupația japoneză.

6 august. Prima bombă atomică din lume este lansată deasupra orașului japonez Hiroșima. Sunt ucise, în câteva secunde, circa 100 mii de persoane, alte 163 mii sunt rănite; sunt distruse circa 60 mii imobile.

8 august. U.R.S.S. declară război Japoniei.

9 august. Armata sovietică din Extremul Orient începe operațiile ofensive împotriva armatei japoneze din Kwantung; o nouă bombă atomică americană asupra orașului japonez Nagasaki: circa 120 000 oameni sunt uciși sau răniți.

Rezoluția de reînnoire a angajamentului nostru pacific, întemeiat pe lecțiile istoriei

„La comemorarea celei de a 50-a aniversări de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, această adunare se pleacă cu sinceritate în fața memoriei morților războiului și amintirii tuturor victimelor conflictului din întreaga lume.

Interesându-ne de nenumăratele cazuri de dominație colonială și de agresiune ale istoriei moderne, noi recunoaștem că națiunea noastră s-a făcut vinovată în trecut de asemenea acte și a provocat suferințe intolerabile popoarelor altor națiuni, în special în Asia, față de care ne exprimăm profundele noastre regrete.

Dincolo de diferitele opinii istorice, trebuie să tragem, cu umilință, lecțiile istoriei și să lucrăm la edificarea unei comunități internaționale pacifice.

Conform idealurilor de pace eternă enunțate în Constituție, această adunare exprimă hotărârea sa de a coopera cu celelalte țări din lume pentru a deschide calea unei coexistențe pașnice a umanității".

Acesta este textul rezoluției adoptate de Camera inferioară a Parlamentului japonez, vineri 9 iunie 1995, cu 251 voturi din 502, în legătură cu sfârșitul celui de la doilea război mondial.

10 august. R.P. Mongolă declară război Japoniei.

Guvernul japonez transmite guvernului S.U.A. și guvernului sovietic o declarație în termenii căreia acceptă cererea puterilor aliate de a capitula fără condiții, cerere făcută de Aliați în „Declarația de la Potsdam, din 26 iulie 1945".

11 august. Operații ofensive chineze de proporții împotriva armatei cotropitoare japoneze; guvernul S.U.A. transmite, în numele Aliaților, răspunsul la declarația guvernului japonez de acceptare a capitulării, stabilind modalitățile de capitulare și condițiile în care urmează să fie stabilită forma de guvernare a Japoniei în viitor.

15 august. Trupele sovietice desăvârșesc eliberarea nordului Coreei. În urma unor acorduri dintre Aliați, se instituie o administrație militară temporară în Coreea: U.R.S.S. la Nord de paralela 38, iar S.U.A la Sud.

Într-o cuvântare radiodifuzată, adresându-se poporului nipon (care pentru prima oară auzea glasul suveranului), împăratul Hirohito anunță capitularea Japoniei și încetarea luptelor.

19 august. După lichidarea rezistenței japoneze din Manciuria, armata sovietică ocupă Harbinul și Mukdenul (19 august), Dairen și Port-Arthur (22 august) și Sahalinul (28 august).

27 august. Începe debarcarea armericană pe teritoriul Japoniei.

2 septembrie. La bordul cuirasatului american „Missouri" este semnat actul de capitulare necondiționată a Japoniei. Din partea Japoniei participă Mamoru Shigemitsu și generalul Yoshikiro Umezo, iar din partea aliaților generalul D. MacArthur, comandantul suprem, în numele tuturor aliaților, amiralul Nimitz pentru S.U.A., amiralul Bruce Fraser pentru Marea Britanie, generalul Blamey pentru Australia, generalul gomindanist Itsu Yung Chang pentru China, generalul-locotenent Cuzma Derevienko, pentru U.R.S.S., amiralul Helfrich, pentru Olanda, vicemareșalul de aviație Leonard Isitt pentru Noua Zeelandă, generalul Leclerc pentru Franța și colonelul M. Moore-Casgrave, pentru Canada. Odată cu acest act se pune capăt războiului din Asia și Oceanul Pacific, încheindu-se totodată cel de-al doilea război mondial.

1946, 13 iunie - 1948, 22 decembrie. La Tokio se desfășoară procesul criminalilor de război japonezi. Din 22 de inculpați, 7 primesc sentința de condamnare la moarte (cinci generali și foștii prim-miniștrii, Hirota și Tojo).

1947, 3 mai. Elaborată sub autoritatea generalului Douglas MacArthur, intră în vigoare noua Constituție a Japoniei, prin care puterile împăratului sunt limitate la cele ale unui monarh constituțional. Articolul 9 al Constituției stabilea că „poporul japonez renunță pentru totdeauna la război ca un drept suveran al națiunii și la amenințarea sau folosirea forței ca mijloc de rezolvare a disputelor teritoriale. În vederea îndeplinirii scopului paragrafului precedent, toate forțele terestre, navale și aeriene, ca și alt potențial de război, nu vor mai fi menținute niciodată. Dreptul la beligeranță al statului nu va fi recunoscut." ■

Microcalendar întocmit de Florentina DOLGHIN

ISTORIA ŞI ŞCOALA

La început de nou an şcolar, 1995/1996, vă dorim dragi prieteni — cititori şi colaboratori — de pe băncile şcolilor sau din amfiteatrele facultăţilor mult succes în pregătire, cu noi şi fascinante întâlniri pe drumul cunoaşterii.

Ne întâlnim iarăşi sub semnul Muzei Clio, punându-vă la dispoziţie aceste pagini pentru a vă face cunoscute preocupările voastre în domeniul istoriei, activitatea cercurilor de istorie, opiniile despre manuale şi programa şcolară, de a lega prietenii cu colegii din alte localităţi, pasionaţi de luminile trecutului.

Aşteptăm, de asemenea, să ne scrieţi despre difuzarea revistei în şcoala şi localitatea voastră, despre cei care o răspândesc şi o popularizează, despre abonamente şi colecţionari.

Şi acum, să deschidem prima pagină a rubricii, ediţia 1995/1996!

LICEUL „I.L. CARAGIALE" DIN PLOIEŞTI LA 130 ANI

La 17 decembrie 1994, Liceul „I.L. Caragiale" din Ploieşti — ne scrie d-na **MARCELA L. ILIE,** cadru didactic, promoţia 1962 a acestui liceu — a împlinit 130 ani de existenţă.

Înfiinţat în 1864, el a purtat iniţial numele de „Sfinţii Petru şi Pavel", iar din 1952 actualul nume.

Clădirea actuală a şcolii a fost construită în anii 1924-1927. Cursurile liceului au fost urmate în anul şcolar 1994/1995 de 1 700 elevi între 11 şi 19 ani, repartizaţi în 50 clase. Elevii studiază atât discipline ştiinţifice (informatică, matematică, fizică, chimie, biologie) cât şi umaniste (filologie, limbi străine, istorie).

Liceul dispune de o bibliotecă cu peste 80 000 volume, 38 săli de clasă, 2 laboratoare de fizică, 2 de chimie, 1 laborator de informatică, 1 laborator de biologie şi cabinete de geografie, de istorie, de limba şi literatura română, de limbi străine, de o sală de spectacole, de una de sport şi de terenuri pentru handbal şi baschet.

După decembrie 1989, liceul a devenit unitate pilot cu program aplicat la managementul educaţional (1993), a fost înzestrat cu o reţea de calculatoare şi poştă electronică (iunie 1994), a fost asociat la UNESCO (iulie 1994) şi s-a înfrăţit cu şcoli similare din Franţa (Toulouse şi Elbeuf).

N. IORGA: „DE MICI AŢI FOLOSIT CEVA ŞTIINŢEI..."

Dl. **TRAIAN GRĂDESCU,** din *Bucureşti,* ne trimite câteva fragmente din lucrarea lui N. Iorga *Cercetaşii şi monumentele noastre istorice (câteva învăţături şi sfaturi date în seara de 25 martie 1916, în prezenţa A.S.R. principelui Carol la Fundaţia Universitară Carol I),* Bucureşti, 1919, din care reţinem, aceste îndemnuri ale marelui istoric adresate şcolarilor de a se încumeta pe calea cunoaşterii, a descoperirilor:

„Vă deprindeţi încă de mici să descoperiţi: descoperiţi drumuri, descoperiţi locuri, dar descoperiţi în acelaşi timp şi lucruri utile pentru ştiinţă şi este de mare folos pentru un om să fi început a găsi lucruri care adaugă la ştiinţă, nu la douăzeci şi cinci sau la treizeci de ani, şi încă de mic.

Şi iată de ce, mulţi dintre voi, când o să creşteţi mari, veţi fi şi bărbaţi de ştiinţă. Dacă de mici v-aţi deprins cu plăcerea descoperirii, mai târziu n-o să aveţi aerul înspăimântat şi înspăimântător al omului care numai la o anume vârstă a început să găsească ceva.

Dacă de mici vă obişnuiţi a găsi, vă dedaţi, treptat şi cu frumuseţea descoperirii, dar şi cu modestia care şade bine omului

care a găsit ceva și amintindu-vă că de mici ați folosit ceva științei, când veți ajunge mari și veți lucra cu plan, nu veți mai arăta toată încrederea disprețuitoare a omului care se miră de ce l-a găsit, când ceva nou i-a răsărit și lui în cale".

PE SCURT

Din scrisorile venite în ultimul timp pe adresa rubricii *Istoria și școala*, mai consemnăm:

• Mulțumirile aduse de dl. prof. pensionar **VICTOR V. DRAGOȘ**, din *Satu Mare*, d-lui Haidamac Gh. Ostăcioaia, din București, pentru solicitudinea cu care i-a trimis, *gratuit*, numerele 2-5 ce-i lipseau din colecție. Un gest deosebit, sub semnul dragostei de Clio și de *Magazin istoric*. Felicitări!

• Prietenul și colaboratorul nostru **IOAN IVAȘCU**, elev la *Școala generală din com. Moisei, jud. Maramureș*, ne împărtășește necazurile pricinuite de poșta din comună la contractarea abonamentului pe trimestrul I/1995, poștașul încasându-i 600 lei în plus: „Suntem și noi oameni nu prea bogați, care nu pot arunca banii pe fereastră — scrie pe bună dreptate Ioan. 600 lei reprezintă mult pentru noi, deoarece eu și sora mea trăim împreună cu mama și bunica, fără tatăl nostru, care ne-a părăsit". Sperăm că poșta din Moisei a reparat acest abuz.

• Prof. **NICULAE MAVRODIN**, din *com. Curcani, jud. Călărași*, scrie despre *Reformele economice și sociale în sec. XVIII*.

Tuturor le mulțumim și așteptăm noi vești.

PRIETENII DIN GĂEȘTI

Concursul *Magazin istoric*, ediția 1995, *Clio între da și nu*, ne-a prilejuit o plăcută surpriză: participarea unui mare grup de elevi din cadrul cercului de istoriografie al *Clubului copiilor și elevilor din Găești, jud. Dâmbovița*, condus de d-na profesoară **IOANA NICOLESCU**.

Deși nu s-au regăsit pe lista premianților, îi felicităm pe tinerii noștri prieteni din Găești, dorindu-le multe succese în activitatea cercului lor.

CORESPONDENȚĂ

Iată acum o scrisoare din jud. Alba: „Pornind de la ideea că oamenii se pot cunoaște și apropia pe terenul unor pasiuni și preocupări comune, vă rog să publicați în revista dvs., a cărei cititoare fidelă sunt, dorința mea de a coresponda cu colegi sau alte persoane care îndrăgesc ca și mine istoria. Am 35 de ani și sunt profesoară.

Adresa mea: **CORNELIA APOLZAN**, *str. 1 Mai, nr. 312, com. Petrești, jud. Alba.*

ISTORIA GALAȚILOR

Habent sua fata libelli...

Își au, cărțile soarta lor, împletită cu cea a oamenilor.

Masiva monografie, *Istoria orașului Galați de la începuturi până la 1918*, tipărită de dl. Paul Păltănea la Editura „Porto Franco" din Galați, este o astfel de carte.

Începută prin 1946-1947, munca de documentare pentru alcătuirea acestei istorii a fost întreruptă în 1948, autorul fiind arestat pe considerațiuni politice. Revenit la masa de lucru în 1953, și-a continuat cercetările până în 1959, când a fost închis din nou. Eliberat în 1964, și-a reluat lucrarea, sprijinit fiind, cu largă generozitate, de acad. C.C. Giurescu, el însuși trecut prin temnița de la Sighetul Marmației *(Magazin istoric*, nr. 7/1993).

Încheiată în 1973, cartea a trebuit să mai aștepte încă două decenii până când, cu sprijinul Primăriei gălățene, a putut vedea lumina tiparului în 1994-1995.

Cele două volume ale monografiei (vol. I — 388 p., vol. II — 400 p.) cuprind cvasitotalitatea știrilor referitoare la Galați din zorii istoriei sale și până la Marea Unire. Sinteza reface, pas cu pas, an cu an aproape, viața orașului de la gurile Siretului și Prutului, conturându-se tabloul social, economic, politic, cultural, internațional al evenimentelor și personalităților care i-au marcat istoria.

Cu precădere este urmărit trecutul gălățenilor după sec. XVII, când orașul joacă un tot mai impórtant rol în această parte de țară, dar și de continent, având în vedere deschiderea Galaților spre mare, ca punct comercial de legătură între Orient și Occident.

Operă nu numai a unui erudit ci și a unui tenace cercetător, încrezător în destinul edificiului cărturăresc, *Istoria orașului Galați...*, așa cum sublinia și acad. C.C. Giurescu, „reprezintă o realizare remarcabilă", încununarea a peste patru decenii de muncă și așteptare, pentru care *Magazin istoric* îl felicită pe autor, care se numără printre colaboratorii săi permanenți.

MITOLOGICĂ

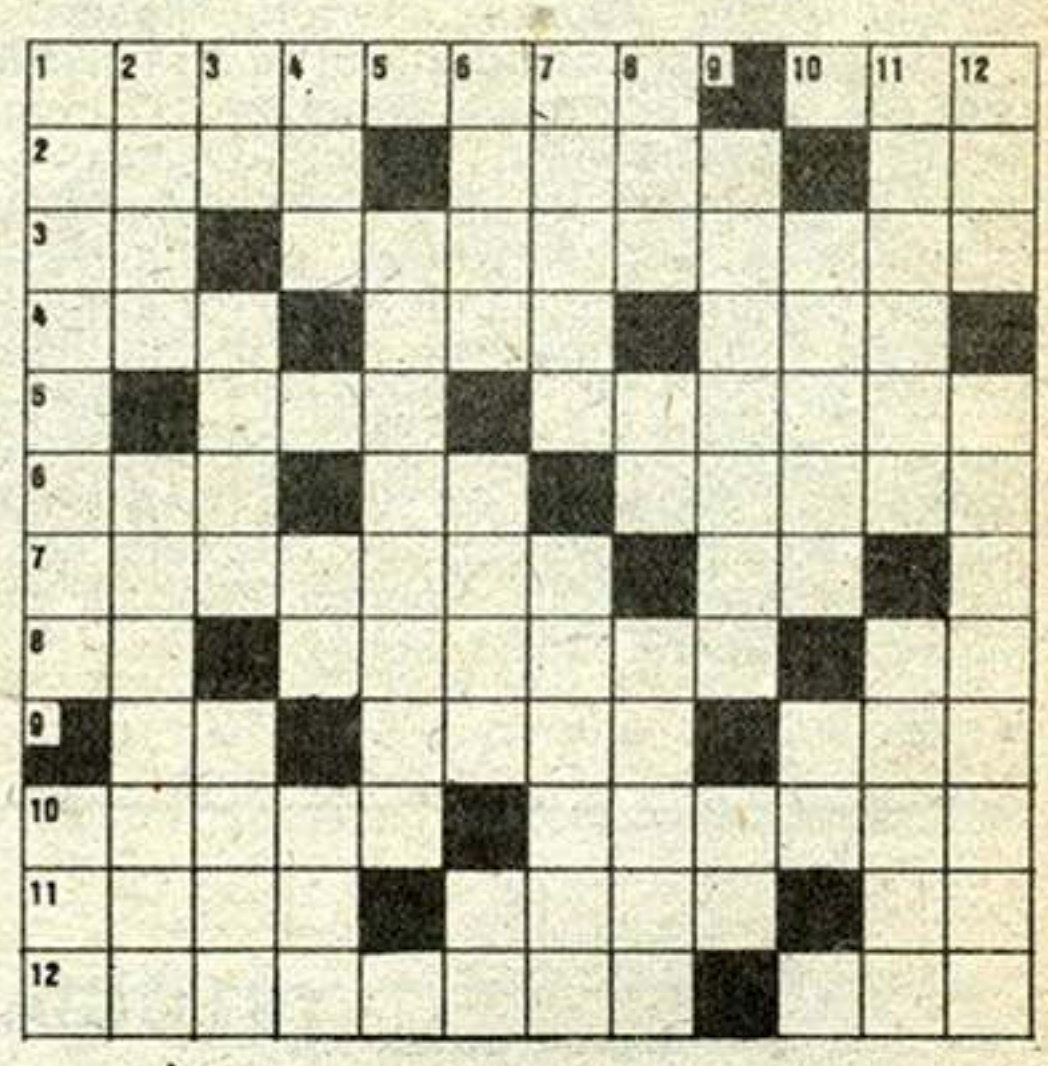

ORIZONTAL: 1) Zeiță greacă a bunei înțelegeri — Esența naturală a tuturor lucrurilor în filosofia chineză. 2) Paradisul biblic — Zeița egipteană a căsătoriei, simbolul armoniei matrimoniale — Dyans Pitar, cea mai veche dintre divinitățile Indiei. 3) Zeul egiptean al soarelui — Zeul grec al medicinei, fiul lui Apollon. 4) Zău că... (înv.) — Insula celebrei magiciene Circe — Cântec religios de preamărire a divinității. 5) Zeița egipteană a bolții cerești — Uns cu mir. 6) Personaj feminin din piesa *Sodoma și Gomora* de J. Giraudoux — Două jumătate! — Cu părul alb (fem. pl.). 7) Muza poeziei lirice și a muzicii — Primii titani! 8) Începe spiritismul! — Taina — Ființă superioară. 9) Intră în iad! — A alunga păsărelele — Divinitate străveche a evreilor. 10) Unul din principalii titani în mitologia greacă, ce ținea cerul pe umeri — O ramură a acestui arbore simbolizează pacea. 11) Zeul soarelui și al focului în mitologia africană — Ființe imaginare din mitologia românească, înfățișate ca niște fete frumoase care au puteri nefaste asupra bărbaților — Continent fabulos ce ar fi existat în Pacific și s-ar fi scufundat ca și Atlantida. 12) Adeptă a creștinismului — Sfârșitul apocalipsului!

VERTICAL: 1) Erou mitic grec (romanii l-au numit Hercules) — Începuturile alchimiei! 2) Omul primordial biblic — Zeul roman suprem deținând principalele atribute cerești, ocrotitorul direct al Romei. 3) Primele revelații! — Zeiță ugaritică a fecundității și a dragostei — Luminoase (fig.). 4) Sfârșit de toamnă! — Începutul și sfârșitul lui Eliade, autorul *Istoriei Religiilor!* — Zeul monedei de aramă la Roma. 5) Zeu italic agrar, ocrotitor al semănăturilor. 6) Zeiță greacă a victoriei — Divinitate egipteană veche închipuită ca taur procreator — Bluze naționale. 7) Religia musulmană — Stareț. 8) Caiet fără coperți! — Intrarea în infern! — Arșic de miel. 9) Duhuri — Primele secte! 10) Care prezintă imunitate (pl.) — Părintele zeilor la popoarele semite (care cumulează vechimea, înțelepciunea și cunoașterea tuturor lucrurilor). 11) Zeu grec simbolizând moartea și renașterea ciclică a naturii în general — Lanț muntos unde grecii antici credeau că locuiesc marii zei. 12) Zeiță romană a belșugului — Zeul roman al hotarelor, ocrotitorul proprietății particulare și al teritoriului public al Romei, totodată personificarea oricărui sfârșit.

Dicționar: AEA, LIA, ELI, IPS, ALC, MNA, AES, AIE.

Dumitru CIREAȘĂ

Soluția jocurilor din numărul trecut

— p. 39 — DESPINA (DES-P-ÎN-A)
— p. 80 — ANIMISM (M-SI-M-ÎN-A)
— p. 89 — CĂTĂLINA (CA-T-A-L-ÎN-A)

DIALOG CU CITITORII

PREMIERĂ ROMÂNEASCĂ LA LIBRĂRIA RIZZOLI DIN NEW YORK

La celebra librărie de pe Fifth Avenue a fost lansată cartea Refuges **(Refugii) a scriitorului Augustin Buzura, apărută la Columbia University Press.**

Imaginea de la acest moment ne prezintă pe Augustin Buzura împreună cu celebrul scriitor american William Styron (autorul romanului de mare succes, ecranizat în filmul cu acelaşi nume: Alegerea Sophiei), **împreună cu soţia sa.**

PASIUNEA OCTOGENARULUI

Nu numai statornic cititor şi abonat al revistei noastre, dar şi popularizator al ei, este dl. V. CAPOTĂ, din sat Lungeşti, com. Bălăbăneşti, jud. Galaţi, **care ne scrie atât despre colecţia d-sale completă** Magazin istoric, **cât şi despre cărţile de istorie din biblioteca personală.**

Deşi aflat la frumoasa vârstă de 79 de ani, dl. Capotă nu osteneşte în a se interesa de istoria mai veche sau mai recentă a românilor, îndeosebi de faptele de arme ale oştenilor noştri în cel de-al doilea război mondial, la care a participat şi d-sa ca voluntar în Regimentul 2 roşiori cavalerie.

Felicitări, d-le Capotă, pentru deosebita dvs. pasiune pentru istorie şi pentru ataşamentul faţă de Magazin istoric!

DONAŢIE COLECŢIE MAGAZIN ISTORIC

Doamna LUCIA COLCERIU, din Gheorghieni, jud. Harghita:

Am văzut în revista din martie 1995 că dl. Ostăcioaia din Bucureşti oferă colecţia sa diverşilor colecţionari din ţară. Soţul meu decedat, **Colceriu D. Gabriel,** a fost abonat din 1967-1991. Eu am socotit că această revistă va fi de mare folos elevilor din comuna Voşlobeni, jud. Harghita locul de naştere al soţului meu. Astfel, am donat şcolii din Voşlobeni toată colecţia.

Felicitări pentru frumoasa donaţie!

REVISTA BIBLIOTECII NAŢIONALE

Acesta este titlul publicaţiei scoasă de Biblioteca Naţională a României, al cărei prim număr a apărut în iunie a.c. Colectivul de redacţie este format din: Georgeta Clinca, **redactor şef;** Silvia Nestorescu, **consilier;** Sultana Craia, **secretar;** Lucia Vitkovschi, **publicitate, relaţii cu publicul. Din colegiul de redacţie fac parte:** Gheorghe-Iosif Bercan, **director general;** Marius Dobrescu, **director general adjunct;** Mihaela Popa, **şef laborator patologie;** Ion Mamina, **şef colecţii speciale;** Mihaela Bora, **şef oficiu de calcul.**

Scopul revistei — după cum se precizează în primul ei număr — „este de a furniza opiniei publice din România informaţii cu privire la colecţiile şi serviciile Bibliotecii Naţionale şi asupra rolului ei ca sursă de informare".

Revista Bibliotecii Naţionale **apare semestrial şi poate fi procurată la sediul Bibliotecii (Serviciul studii, cercetare şi dezvoltare în biblioteconomie), Bucureşti, str. Ion Ghica, nr. 4, sector 3, cod 79708, telefon 614 24 34, interior 16.**

LA DUNĂREA DE JOS

DI. colonel (r) SEVASTIAN SILVIAN, din Brăila, **ne trimite revista** La fruntarii albastre, **publicaţie jubiliară editată cu prilejul aniversării a 75 ani de la naşterea primei unităţi de marină grănicerească din România reîntregită, la 16 noiembrie 1919.**

În paginile revistei sunt publicate mărturii documentare, evocări, însemnări privind atât trecutul cât şi prezentul marinei grănicereşti şi, în mod special, al Divizionului de nave grănicereşti „Dunărea de Jos" din Brăila.

MARAMUREŞ — VATRĂ DE ISTORIE

Sub acest generic, Societatea cultural-patriotică „Bogdan Voievod" (preşedinte de onoare acad. Ştefan Pascu, vicepreşedinte executiv Vasile Iuga), organizează în comuna Bogdan Vodă, jud. Maramureş, un simpozion ştiinţific între 28 septembrie şi 1 octombrie a.c.

INTEGRAMA CU BUCLUC

Ne cerem scuze cititorilor noştri pentru faptul că aceeaşi integramă a apărut în numărul din luna aprilie şi în cel din luna iulie, acest an.

Dintr-o eroare redacţională, la articolul prof. Dennis Deletant, Care a fost rolul PCR în lovitura de la 23 august 1944, **din nr. 8/1995, a fost omis numele autorului versiunii româneşti: FLORIN ŞURCAN.**

CONTENTS (Romanian History) **Gh. Asachi** Feel the Want of Common Utility • **M. Chiriţoiu** The Death of Communist Leader Gr. Preoteasa • **I. Lăcustă** The Council of Ministers Meetings December 4 and 13, 1946 • In Bucharest, 50 Years Ago • **M. Retegan** Romanian Communism seen from Washington • **Gr. Gafencu** 1941. Diplomatic Reports from Moscow (V) • **Al. Retevoescu** The Last Days of Armand Călinescu • **Gh. Barbul** History as Life • **Al. Rosetti** Letters of the Romanian Language • **Gh. Rosetti, H. Cosma, R. Varia** Al. Rosetti — As We Knew Him • Correspondence between N. Crainic — A.C. Cuza • **V. Stan** Ion Ghica and D. Urquhart • **R. Vulpe** The Defence Wall from Moldavia (II) • **C. Rezachevici** The Jews during the Romanian Mediaevalism (II) • **E. Tatu** The Woman in Romanian Society (1918-1938) • **D. Popescu** The Hungarian Revisionism — Propaganda and Terrorist Activity (II) • **C. Kiriţescu** History of the Romanian Banking Civilization (II)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **Gh. Asachi** Le désir d'être util à tous • **M. Chiriţoiu** La mort du leader communiste Gr. Preoteasa • **I. Lăcustă** Les séances du Conseil du 4 et 13 Décembre 1946 • A Bucarest il y a 50 ans • **M. Retegan** Le communisme roumain vu de Washington • **Gr. Gafencu** 1941. Rapports diplomatiques de Moscou (V) • **Al. Retevoescu** Les derniers jours d'Armand Călinescu • **Gh. Barbul** L'histoire comme vie • **Al. Rosetti** Les lettres de la langue roumaine • **Gh. Rosetti, H. Cosma, R. Varia** Le Al. Rosetti, que nous avons connu • Correspondance N. Crainic — A.C. Cuza • **V. Stan** Ion Ghica et D. Urquhart • **R. Vulpe** La fortification de Moldova inférieure (II) • **C. Rezachevici** Les Juifs au Moyen Age roumain (II) • **E. Tatu** La femme dans la société roumaine (1918-1938) • **D. Popescu** Le revisionnisme hongrois — propagande et action terroriste (II) • **C. Kiriţescu** L'histoire de la civilisation hancaire roumaine (II)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Г. Асаки** Желание быть всем полезным • **М. Кирицою** Смерть коммунистического деятеля Гр. Преотяса • **И. Лэкустэ** Заседания Совета Министров 4 и 13 декабря 1946 г. • В Бухаресте, 50 лет назад • **М. Ретеган** Вашингтонский взгляд на румынский коммунизм • **Гр. Гафенку** 1941 г. Дипломатические доклады из Москвы (V) • **Ал. Ретевоеску** Последние дни Арманда Кэлинеску • **Г. Барбул** История как жизнь • **Ал. Росетти** Письма румынского языка • **Г. Росетти, Х. Косма, Р. Вария** Ал. Росетти, как мы его знали • Н. Крайник — А. К. Куза: переписка • **В. Стан** Ион Гика и Д. Уркарт • **Р. Вулпе** Защитная волна в Низкой Молдове (II) • **К. Резакевич** Евреи в румынском средневековьи (II) • **Е. Тату** Женщина в румыском обществе (1918-1938 гг.) • **Д. Попеску** Венгерский ревизионизм — пропаганда и террористическое действие (II) • **К. Кирицеску** История румынской банкирской цивилизации (II)

INHALT (Rumänische Geschichte) **Gh. Asachi** Die Wunsch nach den öffentlichen Wohl • **M. Chiriţoiu** Der Tod der kommunistischen Chefs Gr. Preoteasa • **I. Lăcustă** Die Sitzungen des Ministerrates aus 4 und 13 Dezember 1946 • In Bukarest, vor 50 Jahren • **M. Retegan** Der rumänische Kommunismus — aus Washington gesehen • **Gr. Gafencu** 1941. Diplomatische Berichte aus Moskau (V) • **Al. Retevoescu** Armand Călinescus letzten Tage • **Gh. Barbul** Die Geschichte als Lebensweise • **Al. Rosetti** Die Briefe der rumänischen Sprache • **Gh. Rosetti, H. Cosma, R. Varia:** Al. Rosetti, so wie wir Ihn gekannt hatten • A.C. Cuza und Nichifor Grainic — ein Briefwechsel • **V. Stan** Ion Ghica und D. Urquhart • **R. Vulpe** Die Verteidigung-Schanze am nieder — Moldawien (II) • **C. Rezachevici** Die Juden im rumänischen Mittelalter (II) • **E. Tatu** Die Frau in der rumänischen Gesellschaft (1918-1938) • **D. Popescu** Der ungarische Revisionismus — Propaganda und terroristische Handlung (II) • **C. Kiriţescu** Die Geschichte der Rumänischen Bank — Kultur (II)

SUMARIO (Historia rumana) **Gh. Asachi** El deseo de fer útil a la comunidad • **M. Chiriţoiu** El fallecimiento del lider comunista Gr. Preoteasa • **I. Lăcustă** Las reuniones del Consejo de Ministros de 4 y 13 diciembre de 1946 • En Bucarest, hace 50 años • **M. Retegan** El comunismo rumano visto desde Washington • **Gr. Gafencu** 1941. Informes diplomáticos de Moscú (V) • **Al. Retevoescu** Los últimos dias de Armand Călinescu • **Gh. Barbul** La historia como vida • **Al. Rosetti** Las cartas de la langua rumana • **Gh. Rosetti, H. Cosma, R. Varia:** Al. Rosetti, tal como la he connocido • Intercambio de cartas entre N. Crainic y A.C. Cuza • **V. Stan** Ion Ghica y D. Urquhart • **R. Vulpe** La ola de defensa de la Moldavia Baja (II) • **C. Rezachevici** Los judios en el Medio Evo rumano (II) • **E. Tatu** Las mujer en la sociedad rumana (1918-1938) • **D. Popescu** El revisionismo húngaro — propaganda y actividad terrorista (II) • **C. Kiriţescu** Historia de la civilizacion bancaria rumana (II)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Comandă de stat
ISSN 0541-88IX

Lei 850